

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ŞEYHÜLİSLÂM ESAD DÎVÂNİ'NİN TAHLİLİ

Hazırlayan
Serkan TÜRKOĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Turan KARATAŞ

TOKAT – 2007

ŞEYHÜLİSLÂM ESAD DÎVÂNÎ'NİN TAHLİLİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: / /

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Turan Karataş

Üye : Doç. Dr. Ali Açıkkel

Üye : Yard. Doç. Dr. Nesibe Ceyhan

Üye : Yard. Doç. Dr. Zekeriya Başkal

Üye : Yard. Doç. Dr. Mehmet Mercan

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü:

Mühür
İmza

T.C.
GAZIOSMANPAŐA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(.../.../2007)

Serkan TÜROĞLU

TEŞEKKÜR

Tezimi yönetip çalıőmalarımı takip ederken hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve bu hususta değerli vakitlerini ayıran muhterem hocam Doç. Dr. Turan Karataş'a ve çalıőmam sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yard. Doç. Dr. Mustafa Aslan' a teőekkürü, yerine getirilmesi önemli bir vazife addederim.

Serkan TÜRKOĞLU

İTHAF

Merhum dostum Yavuz Şahin Karaca'nın aziz hatırasına...

ÖZET

“Şeyhülislâm Esad Divanı'nın Tahlili” adlı tezimiz, şâirin hayatı, edebî kişiliğine yer verdiğimiz giriş bölümünden sonra dört bölüm, indeks ve bibliyografyadan meydana gelmiştir.

Birinci bölüm, “Din-Tasavvuf” olarak adlandırılmış ve bu bölümde dinî-tasavvufî unsurlara yer verilmiştir. Allah, peygamberler, kutsal kitaplar, melekler, cennet, cehennem, çeşitli tasavvufî terimler divanda yer aldığı şekliyle verilmiş ve bu unsurlar hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır.

İkinci bölüm, “Cemiyet” olarak adlandırılmıştır. Bu başlık adı altında devlet adamları, hikâye kahramanları, dinî kimliğe sahip şahısların yanı sıra, divanda adı geçen diğer şâirler ve âlim şahsiyetler ele alınmıştır.

Çalışmamızın en hacimli kısmı, Üçüncü Bölüm, sevgiliden, sevgilinin güzelliğini oluşturan unsurlardan, âşığın hâlinden, rakipten bahseden, çeşitli maddî ve manevî hâlleri ihtiva eden âşık-sevgili-rakîb üçlemesinin en iyi şekilde anlatıldığı “İnsan” başlıklı bölümdür. Bu bölüm, “Sevgili, Âşık, Rakîb, Manevî Hâller” alt başlıkları adı altında incelenmiştir. Bu bölümde, Şeyhülislâm Esad'ın şiirdeki kudreti ve sevgiliyi ihtişamlı bir şekilde anlatma kabiliyeti sunulmuştur. Âşık olarak kendini göstermekte ve sevgilinin yolunda çektiği cefâları bizlere anlatmaktadır. Sevgiliye ulaşmasını engelleyen rakîbi ise en kötü şekilde tasvir etmektedir.

Dördüncü Bölüm, kozmik âlemden, zaman ve zamanla ilgili unsurlardan, sudan, topraktan, ateşten, bitkilerden ve hayvanlardan oluşan Tabiat başlığını taşıyan bölümdür. Çalışmamızın sonunda kültür, fikir ve estetik değerleri bakımından ele aldığımız kelimelerden oluşan bir de indeks yer almaktadır. Bununla birlikte çalışmamız sırasında yararlandığımız eserlerden meydana getirdiğimiz bir bibliyografya (kaynaklar) yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Şahıslar, Sevgili, Âşık, Tabiat.

ABSTRACT

Our thesis called “The Analysis of The Divan of Şeyhülislâm Esad” occurs of an introduction about, the life of the poet, his literary personality and four sections index and a bibliography.

The first section is named as “Religion-Mysticism”. In this section religious and mystic components are emphasized. Components like God, prophets, holy books, heaven, hell, angels are given at the same way how they exist in the divan, there are also some commentaries done about them.

The second section is named “ Society”. Under this heading, besides statements, storyheroes and characters having religious identities, the other poets and scholar persons mentioned in divan were studied.

The third section which consists the heaviest named “İnsan” of our thesis is the section in which the darling, the beauty element of the darling the situation of lover, the rival and the conditions which contain physical and spiritual situations which contain the triangle of darling-lover-rival are examined. Şeyhülislâm Esad tell us about darning in a magnificent way with showing his ability in writing poem. He shows himself as the lover and tell us the pain he lived on the way by loving her. Her describes the rival who discourages him to reachat the darling in a very bad way.

The fourth section named “Nature” contains the topics cosmic universe, time and elements about time, water, fire, soil, plants and animals.

At the end of our thesis there is an index which contains the words that they are assessed in terms of culture idea and estetic values. However, there is a bibliography that gives the names of the we have followed up during our thesis.

Keywords: Religion, Persons, Darling, Lover, Nature.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	I
TEŞEKKÜR	II
İTHAF	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XI
1. GİRİŞ	1
1.1. Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Hayatı.....	1
1.2. Şahsiyeti	2
1.3. Eserleri.....	3
1.4. Dönemin Edebî Manzarası.....	4
1.5. Esad Efendi'nin Şâirliği.....	5
1.6. Dil ve Şekil Özellikleri	7
2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	9
3. YÖNTEM	10
4. BULGULAR VE YORUM	13
4.1. Din ve Tasavvuf.....	13
4.1.1. Din.....	13
4.1.1.1. Allâh.....	13
4.1.1.2. Melekler.....	14
4.1.1.3. Dinî Kitaplar	15
4.1.1.4. Ayetler ve Hadisler.....	15
4.1.1.5. Peygamberler	16
4.1.1.6. Kaza ve Kader	20
4.1.1.7. Ahiret ve İlgili Mefhumlar	21
4.1.1.8. Diğer İtikadi Mefhumlar.....	23
4.1.1.9. Din İle İlgili Mefhumlar.....	25
4.1.2. Tasavvuf.....	26
4.1.2.1. Aşık.....	26
4.1.2.2. Dünya.....	26
4.1.2.3. Abdal, Kalender, Mevlevî	27
4.1.2.4. Dergâh, Tekye	28
4.1.2.5. Himmət ve Sa'y.....	28
4.1.2.6. Zâhid, Sofu.....	28

4.1.2.7. <i>Nefs</i>	28
4.1.2.8. <i>Zühd, Takvâ</i>	29
4.1.2.9. <i>Hırka</i>	29
4.2. Cemiyet	29
4.2.1. Kişiler	29
4.2.1.1. <i>Tarihi Kişilikler</i>	29
4.2.1.2. <i>Mutasavvıflar</i>	31
4.2.1.3. <i>İlim Adamları</i>	32
4.2.1.4. <i>Şâirler</i>	34
4.2.1.5. <i>Efsanevî Kişilikler</i>	36
4.2.1.6. <i>Masal Kâhramanları</i>	38
4.2.2. <i>Kavimler</i>	40
4.2.3. <i>Ülkeler ve Şehirler</i>	40
4.2.4. <i>Dağlar ve Denizler</i>	45
4.2.5. <i>Toplumsal Hayat</i>	45
4.2.5.1. <i>Pâdişâh ve Çevresi</i>	46
4.2.5.2. <i>Rezm</i>	46
4.2.5.3. <i>Kan (Hûn, Dem)</i>	45
4.2.5.4. <i>Savaş Aletleri</i>	47
4.2.5.5. <i>Bezm</i>	48
4.2.5.6. <i>Meyhâne</i>	48
4.2.5.7. <i>Şarâb (Mey, Bâde, Sâhbâ, Duhter-i rez)</i>	48
4.2.5.8. <i>Sâkî, Kadeh (Câm, Peymâne, Piyâle, Sâgar), Mest, Rind</i>	49
4.2.5.9. <i>Mum (Şem), Çerâğ</i>	50
4.2.5.10. <i>Süs Eşyaları</i>	51
4.2.5.11. <i>Kıymetli Madenler ve Taşlar</i>	51
4.2.5.12. <i>Güzel Kokular</i>	53
4.2.5.13. <i>Diğer Süs Eşyaları</i>	53
4.2.5.14. <i>Giyim-Kuşam</i>	55
4.2.5.15. <i>İnşâî Unsurlar</i>	56
4.2.5.16. <i>Mûsikî Aletleri</i>	58
4.2.5.17. <i>Yiyecek ve İçecekler</i>	58
4.2.5.18. <i>Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler</i>	59
4.2.5.19. <i>Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar</i>	61
4.3. İnsan	62
4.3.1. <i>Güzellik (Hüsn, Ân, Cemâl, Melâhat)</i>	63

4.3.2. Sevgili	63
4.3.3. Sevgilide Güzellik Unsurları.....	71
4.3.3.1. Saç (Zülûf, Gîsu, Turre, Kâkûl, Târ)	72
4.3.3.2. Alın (Cebîn)	75
4.3.3.3. Kaş (Ebrû)	75
4.3.3.4. Göz (Çeşm, Dîde).....	76
4.3.3.5. Gamze	78
4.3.3.6. Kirpik (Müje, Müjgân).....	80
4.3.3.7. Yüz ve Yanak (Rûy, Ruh, Ruhsâr, Arız, Dîdâr, Hadd).....	81
4.3.3.8. Ağız (Dehân, Fem), Dudak (Leb)	85
4.3.3.9. Boy (Kad, Kâmet, Endam).....	87
4.3.3.10. Diş (Dendân)	89
4.3.3.11. Kulak (Gûş)	90
4.3.4 Sevgiliyle İlgili Diğer Unsurlar.....	90
4.3.4.1. Bûse.....	90
4.3.4.2. Söz (Sühan, Güftâr).....	91
4.3.4.3. Kûy (Mâhalle, Köy).....	91
4.3.4.4. Ayağının Toğrağı (Hâk-i Pây).....	92
4.3.5. Âşık	93
4.3.5.1. Genel Olarak Âşık.....	93
4.3.5.2. Âşık İle İlgili Benzetmeler	94
4.3.5.3. Gönül (Dil, Derûn, Hâtır).....	100
4.3.6. Âşığın Vücut Kısımlarıyla İlgili Hususlar.....	109
4.3.6.1. Beden (Cism, Ten, Vücut)	109
4.3.6.2. Cân.....	111
4.3.6.3. Göz (Çeşm, Dîde).....	116
4.3.6.4. Gözyaşı (Sirişk, Eşk, Girye, Yaş).....	121
4.3.6.5. Kirpik (Müjgân, Müje).....	125
4.3.6.6. Boy (Kadd, Kâmet).....	126
4.3.6.7. Sîne.....	127
4.3.6.8. Ciğer	129
4.3.7. Maddî ve Manevî Haller	130
4.3.7.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle	130
4.3.7.2. Hastalık ve Delilik.....	133
4.3.7.3. Yara (Dağ, Zahm)	133
4.3.7.4. Gam, Gussa, Dert, Keder, Belâ, Elem, Mîhnet.....	136

4.3.7.5. <i>Cevr ü Cefâ</i>	139
4.3.7.6. <i>Ayrılık (Hasret, Hicrân, Firâk, Fûrkat)</i>	141
4.3.7.7. <i>Vuslat (Vasl, Visâl)</i>	143
4.3.8. <i>Rakîb (Ağyâr)</i>	144
4.3.9. <i>Aşk</i>	146
4.4. TABİAT	150
4.4.1. <i>Kozmik Âlem</i>	150
4.4.1.1. <i>Felek</i>	150
4.4.1.2. <i>Yıldızlar</i>	154
4.4.1.3. <i>Gezegenler</i>	154
4.4.2. <i>Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar</i>	158
4.4.2.1. <i>Yıl (Sâl) ve Ay</i>	159
4.4.2.2. <i>Mevsimler (Fasl)</i>	161
4.4.2.3. <i>Gün (Nehâr, Rûz)</i>	161
4.4.2.4. <i>Sabâh (Subh, Seher)</i>	162
4.4.2.5. <i>Akşam (Şâm) ve Gece (Şeb, Leyl)</i>	162
4.4.3. <i>Dört Unsur (Anâsır-ı Erba'a)</i>	162
4.4.3.1. <i>Su ve İlgili Unsurlar</i>	163
4.4.3.2. <i>Toprak (Hâk)</i>	166
4.4.3.3. <i>Ateş (Nâr)</i>	168
4.4.3.4. <i>Hava</i>	170
4.4.4. <i>Hayvanlar</i>	171
4.4.4.1. <i>Kuşlar</i>	172
4.4.4.2. <i>Dört Ayaklı Hayvanlar</i>	175
4.4.4.3. <i>Böcekler ve Sürüngenler</i>	177
4.4.5. <i>Nebatlar</i>	178
4.4.5.1. <i>Ağaçlar</i>	178
4.4.5.2. <i>Çiçekler</i>	180
4.4.6. <i>Bağ, Bostan, Gülşen, Gülzâr</i>	182
4.4.6.1. <i>Bağ, Bostan</i>	182
4.4.6.2. <i>Çemen</i>	183
4.4.6.3. <i>Gülşen, Gülzâr</i>	183
SONUÇ VE ÖNERİLER	185
İNDEKS	188
KAYNAKLAR	231
ÖZGEÇMİŞ	233

KISALTMALAR

Adı geçen eser	: a.g.e.
Ankara	: Ank.
Cilt	: C.
Ebyât	: Eb.
Gazel	: G.
Hazırlayan	: Haz.
İstanbul	: İst.
Kasîde	: K.
Lugaz	: L.
Milli Eğitim Bakanlığı:	M.E.B.
Muammâ	: Muam.
Mukattaât	: Muk.
Murabba	: M.
Müsemmen	: Müs.
Nazm	: N.
Rubâi	: Rub.
Sayfa	: s.
Tarih	: T.
Terkib-i Bent	: TB.
Yayınevi	: Yay.

1. GİRİŞ

1.1. Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Hayatı

Esad Efendi, 1096 yılının Zilkadesi'nde (Ekim 1685) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin 56. şeyhülislâmı Ebû İshak İsmâil Efendi'nin oğludur. Yine şeyhülislâm olan İshak Efendi'nin kardeşi olan Esad, ilk derslerini babasından almıştır. Mutavvelci Mehmed Efendi ve diğer âlimlerin yanında eğitim görmüştür. Sâlim ve Râmiz tezkirelerinde şâirimiz Ebû Sâid-zâde Feyzullah Efendi'nin ikinci şeyhülislâmlığı sırasında (1692-1694) mülazemete nâil olduğu kaydediliyorsa da, bu rütbenin herhalde henüz o tarihlerde 7-8 yaşlarında olan Esad'a teberrüken verildiği anlamaktayız.¹

Esad Efendi'ye 1122 Recebi'nde (1710) Paşmakçı-zâde Seyyid Ali Efendi'nin ikinci meşihatında iken hâric derecesindeki “Galatasaray-ı sâlisesi pâyesi” vermiştir. Böylelikle müderrisliğe başlamış, daha sonra kademeli olarak yükselerek babası İsmail Efendi'nin şeyhülislâmlığı zamanında (1716) “Musıla-i Sahn” derecesindeki Abdüsselâm Medresesi'nde görevlendirilmiştir. Bu olayı takip eden senelerde de Yenişehirli Abdullah Efendi'nin meşihatında (1718), Sahn-ı Semân'dan birine tayin ve terfi ettirilmiştir. Mekke ve Medine'de müfettişlik de yapan Esad Efendi, fetva eminliği gibi hizmetlerde de bulunmuştur. Daha sonra Edirne pâyesi ile Selanik kadılığına getirilmiştir. Müteakip yıllarda kendisine “Medine-i Münevvere” pâyesi layık görüldü. Esad Efendi, ağabeyi İshak Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında (Haziran 1734) İstanbul pâyesi ile Mekke kadısı oldu. M. Cavid Baysun, tarihi kaynaklardan aldığı bilgilere dayanarak ordu kadılığı yaptığı sıralarda Avusturya ile yapılan ve zaferle sonuçlanan muhaberelede ordunun başına geçmek istemeyen İvaz Mehmed Paşa'nın ordunun başına geçmesinde şâirimizin etkili olduğunu ve harpten sonraki sulhta da pek çok

¹ DOĞAN, M.; Şeyhülislâm Esad ve Divanı; MEB, İst. 1997.; s. 9.

hizmetleri olduğunu belirtmektedir. Kendisi bilfiil Rumeli Kazaskerliği görevinde de bulunmuş, görevinden azledildikten sonra tekrar aynı vazifeye getirilmiştir. İkinci defa görevinden azledilen Esad Efendi'den hiçbir zaman iltifatını esirgemeyen Sultan I. Mahmud, Temmuz 1748'de köşküne çağırarak, Seyyid Mehmed Zeynî Efendi'den boşalan şeyhülislamlık makamını verdi. Bir seneden bir ay kadar fazla bu görevde bulunduğu ileri sürülen şairimizin azli hususunda İzzî Efendi, Târih'inde "...mizâc-ı asra evfak bir işe muvaffak olmadığı" nı ileri sürerken Vâsıf Tarihi'nde azlin sebepsiz olduğu yazılmaktadır. Esad Efendi'nin azlinden sonra halefi Said Efendi'nin emri ile Şam yolu ile Mekke'de ikamet etmeğe mecbur tutulmak istenmişse de, padişah bunu kabul etmeyip, Sinop'a gönderilmesini istemiştir. İslâm Ansiklopedisi'nde M. Cavid Baysun'un verdiği bilgiler doğrultusunda Sinop'tan sonra Gelibolu'ya sürgün olarak gönderilen Esad Efendi, 1715'te padişah tarafından affedilerek İstanbul'a gelmesini takip eden yıllarda hastalanmış ve Ağustos 1753 Perşembe günü vefât etmiş, babası Ebû İshak İsmail Efendi'nin yanına defnolunmuştur.²

1.2. Şahsiyeti

Gerek mensubu olduğu aile ve gerekse devrinin en güçlü âlimlerinden gördüğü dersler sonunda çok kuvvetli bir şekilde yetişmiş, üç dilde şiir söyleyip, yazı yazan, lugat, tefsir ve musikîde söz sahibi bir şahsiyettir. XVIII. Yüzyılda gelen Osmanlı âlimlerinin en değerlilerinden birisi olan Esad Efendi'den bahseden kaynaklarda, tezkirelerdeki klişeleşmiş övgü ifadelerinin dışında, hususi hayatına ve şahsiyetine ait çizgilere fazlaca tesadüf edilmez. Yalnız, muasırı olan bu kaynakların müştereken altını çizdikleri husus, Mehmed Esad Efendi'nin doğru, iffetli, İslam dinine kuvvetle bağlı, ilimde oldukça ileri, isabetli görüşlere sahip ve cömert bir şahsiyete sahip bulunduğudır. Babası Şeyhülislam Ebû-İshak İsmail ve ağabeyi Şeyhülislâm İshak

² Baysun; M. Cavid; İslâm Ansiklopedisi, TDV Yay, C.4, İst, 1987, s. 361.

Efendi gibi iyi ahlaklı ve bilhassa fetaneti ile şöhret bulan şairimiz, daha önce de zikrettiğimiz gibi şeyhülislâmlıktan kimseye boyun eğmediği, herkese nabzına göre şerbet vermediği için, sudan bahanelerle azledilmiştir. Ordu kadılığı esnasında askeri ve siyasi meselelerle ilgili doğru düşünceler ileri süren, cesaretli tavırlarıyla bazı müşkülleri hallettiği görülen Esad Efendi'nin, ata binmeyi, tüfenk ve ok atmayı sevdiği, ava meraklı olduğu bilinmektedir.³

1.3. Eserleri

Esad Efendi'nin dilden musikîye, tefsirden çiçekçiliğe kadar çok çeşitli alanlarda birçok eser vermiş velûd bir şahsiyettir. Eserlerinin büyük bir kısmının elyazması nüshaları çeşitli kütüphanelerde mevcuttur. Bir iki tanesinin ise (Bülbülname ve Gülzâr-ı İbrahim) maalesef kütüphanelerde nüshalarına rastlanmamaktadır.

Esad Efendi'nin kaynaklarda adları geçen eserleri şunlardır.

1. Lehcetü'l-Lugât: Şeyhülislâm Esad Efendi'nin en önemli eserlerinin başında, Türkçe'den Arapça ve Farsça'ya bir sözlük olan Lehcetü'l-Lugât gelir.

2. Atrâbü'l- Asâr fî Tezkireti Urefâ'l –Edvâr: XVII. Ve XVIII. asrın ilk çeyreğinde yetişen mûsikîşinaslarımıza ait yazdığı bu tezkiresinde 96-100 şahsiyete dâir bilgiler ve bunların eserlerinden örnekler vardır.

3. Dîvân: Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Türk Edebiyatı tarihi bakımından önemli eseri Divân'ıdır. İçerisinde bir Arapça manzume ile Farsça yazılmış gazeller de bulunan Esad Divânı'nın İstanbul kütüphanelerinde farklı nüshaları bulunmaktadır.

4.Yâsin Sûresi Tefsiri: bu eserin iki yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty., 700 ve 1753 numaralardadır.

5. Ayet-el Kürsî Tefsiri: kütüphanelerde muhtelif yazmalarına tesadüf edilen bu eser, İstanbul'da basılmıştır.

³ DOĞAN, M.; a.g.e.; s. 16.

6. “Tefsîr el-Ayet el-Musaddara bi-Rabbinâ: Kur’an’da da peygamberin dualarına dair olan âyetlerin Arapça tefsiridir.

7. “Risale el-Nasrîye: Kur’an-ı Kerîm’in nusret ve zafer ile ilgili âyetlerinin Türkçe tefsîri olup, Sultan I. Mahmud namına telif edilmiştir.

8. Itbâku’l-Etbâk: Mehmed Esad Efendi’nin, Carullah Mahmud Zemahşerî’nin Etvâku’z-zeheb isimli eserini tanzir eden Adü’l-Mümin İsfehanî’nin Etbâku’z zeheb’ine nazire olarak yazdığı 100 parçalık Arapça eserdir.

9. Bülbülname: kaynaklarda Esad Efendi’nin, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’ya ithaf edilen Gülzâr-ı İbrahim isimli bir eseri olduğundan bahsedilmekte ise de, buna da kütüphanelerde rastlanmamaktadır.

1.4. Dönemin Edebî Manzarası

Kaynaklarda “şiiir ve şair asrı” olarak kabul edilen XVIII. yüzyıl, şair sayısı yönüyle klasik edebiyatımızın en geniş ve zengin dönemini oluşturur. Yapılan bir araştırmaya göre bu yüzyılda 1322 şair yetişmiş ve bunlardan 168 tanesinin divanı bulunmaktadır.⁴

XVIII. yüzyıl, klasik edebiyatın şiiir ve şair bakımından en velud dönemi olmakla beraber, bu dönemde birinci sınıf divan şairi sayısı oldukça azdır. Bu dönemde Fıtnat Hanım gibi klasik edebiyatın en meşhur kadın şairi yetişmiştir.

Bu dönemin ilk akla gelen isimleri, tezkirecilerin orijinal düşünceler ve kendine has hayallere sahip, usta ve yaratıcı şairler olarak vasıflandırdığı, kendisinden sonra birçok insana tesir eden ve taklit edilen Nedim ve Şeyh Galib’tir.

Divan şiiirinin en görkemli devri, XVI. ve XVII. yüzyıllardır. Üslup, estetik ve edebi değer bakımından en güzel eserler, bu dönemlerde kaleme alınmıştır. XVIII. yüzyılda ise klasik şiiir anlayışı devam etmekte fakat önceki asırlardaki divan şiiirinin

⁴ Şentürk, A. Atilla- Kartal, Ahmet; Eski Türk Edebiyatı Tarihi; Dergah Yay, İst. 2004, s.401.

ihtişamı, gözlerden kaybolmaktadır.

Bu dönemin de kendine has bazı özellikleri vardır. Bu yüzyılın şairleri, daha önceki asırlarda oluşan edebî zevkler doğrultusunda gelişmesini devam ettirmiştir. Mevcut estetik anlayışı içinde dilin imkânlarını sonuna kadar zorlayan üstat şairlerden sonra Nedim ve Şeyh Galib, üstün yetenekleriyle şiire taze bir nefes aldirmişlerdir.

Asrın başında Nedim'in, sonunda da Şeyh Galib'in yetişmesi XVIII. yüzyıl divan şiirinin en büyük kazanımları olarak düşünülebilir. Bunun yanı sıra nazirenin basit bir taklit, hatta sirkat seviyesinde kalması bazı şairlerce eleştirilmiş; eskilerin tarzı terk edilip yeniye bulmanın gereği ifade edilmiştir. Buna karşılık eskilerin küçük farklılıklar dışında hayat tarzı ve edebiyat anlayışı bütün heybetiyle devam etmesi şairleri kudema tarzından kurtaramamıştır.⁵

Bu asrın edebi tekâmülü içerisinde en dikkate değen hadise, divan şiirinde hece vezni ile koşma-türkü tarzında şiir söylenmesidir. Bu asrın başında yetişen Nedim hece vezni ile ve halk dörtlükleriyle şarkı söylemiş; asrın sonunda yetişen Şeyh Galib de yine hece ile şiirler yazmıştır.⁶

Esad Efendi'nin yaşadığı dönemde divan şiirinin güçlü temsilcileri yaşamıştır. Nedim, Şeyh Galib, Sâbit, Nazîm, Osman-zâde Tâib, Şeyh İbrahim Gülşenî bunlardan bazılarıdır.

1.4. Esad Efendi'nin Şâirliği

Nazara aldığımız kaynaklara binaen Esad Efendi, şâirliğinden ziyade şeyhülislamıyla bilinen bir şahsiyettir. Fakat divanı ele alındığında, onun şiir sahasında da başarılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şeyhülislâm Esad'ın divanında yer alan kaside, gazel vb. incelediğimizde, bu şiirlerin akıcı ve tabîî bir üslup, ustaca kullanılmış bir dil ve kendine has orijinal bir

⁵ İsen, M.; Eski Türk Edebiyatı El Kitabı; Grafiker Yay.; Ank. 2003. s.140.

⁶ DOĞAN, M.; a.g.e.; s. 35.

tarzda yazıldığını müşahade ettik. Onun yaşayış tarzı ve hayat hikayesi değerlendirildiği zaman âlim, zeki ve kültürlü biri olduğu görülür. Bu kapsamlı bilgi ve tecrübesini, kullandığı muhtelif teşbih ve ince hayallerle işleyerek, şiirine bambaşka bir zevk, ayrı bir güzellik kattığı ortaya çıkar. Divan şiirinin hemen hemen bütün edebî sanat ve tasavvurlarından faydalanarak seven-sevilen ilişkilerini, çok güzel bir üslupla bizlere takdim etmiştir. Sevgilinin güzelliğini dile getirme hususunda, tabiat ve ilgili unsurları, bir ressam gibi şiirlerine aksettirmeyi başarmıştır.

Kaside ve terhib-i bendlerinde, gazellere nazaran yabancı kelime ve tamlamaların daha büyük bir yekûn oluşturduğunu görmekteyiz. Pek tabîî olarak Arapça ve Farsça ifade, kelime ve tamlamaların bu kadar çok kullanılmış olması, haliyle bu nazım biçimlerinin anlaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Bilhassa kasidelerde bu üslubun kullanılmasının sebebi, kasidelerin genel olarak devletin en yüksek makamlarında bulunan önemli şahsiyetlere atfedildiği ve mehdiye olarak yazıldığı için, bu türlerde, kelimelerin seçilmesinde özen gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tarz şiirler yazılırken, şâir, genelde ilgili devlet büyüğünü medhetmesinin yanı sıra, ondan bazı ihsan ve lutuflarda bulunmasını da talep etmektedir. Dolayısıyla bu gibi talepler iletilirken, o şahsın gönlünü almak için onu incitmemeye özellikle dikkat edilir ve kelimeler, ifadeler ona göre seçilir.

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda yer alan na'tlarda doğrudan doğruya dini konulara temas edilmektedir. Diğer kasidelerde ise, doğrudan doğruya olmasa dahi, dolaylı olarak bazı dinî ve tasavvufî izlere rastlamak mümkündür.

Lirik bir yapıya sahip olan gazellerinin çoğunluğunda tasavvufî dokuya rastlanabilir. Şiirde ince hayallere yer vermiş olmasını, güzellere karşı hissettiği duygudan ilham almasına bağlamaktadır. Onun gazellerini okumak, zamanın içki

meclislerini ve eğlence âlemlerini, canlı ve hareketli bir hayal içinde tasavvur etmek ve gözden geçirmek imkânını verir.

1.6. Dil ve Şekil Özellikleri

Esad Efendi, Klasik Türk Edebiyat'ının sanat anlayışı içinde başarılı bir şâirdir. Zaman zaman orjinal buluşlar, hayal inceliği ve üslup güzelliği ile ilk plandaki çağdaşları arasına girmeye hak kazanmış gibi görünür. Aynı yüzyılın büyük sanatçıları olan Şeyh Galib, Nedim ve Sâbit gibi şâirlerin derecesinde bir şâir olduğu söylenemez. Ancak ikinci sınıf bir divan şâiri olduğu kanaatindeyiz.

Esad Efendi, divan şiirinin gereklerini ve esaslarını bilen, bunları şiirlerine bihakkın uygulayan bir şâirdir. Nazım tekniğine hâkimdir. Divanda yer alan şiirlerin tamamı aruz vezniyle yazılmıştır. Bu şiirlerinde, aruzu başarıyla kullanmıştır. Medd ve imâle gibi aruz vezninin hususiyetlerini, birçok şiirine tatbik etmiştir. Bu özellikler, Arapça ve Farsça kelimelerde görüldüğü gibi Türkçe kelimelerde de göze çarpmaktadır.

Esad Efendi, kafiye için değil de göz için olduğu görüşüne bağlıdır. Onun şiirlerinde, bazı kafiye hataları görülmektedir. Aynı kafiye bir şiir içerisinde arka arkaya tekrar edilmesi, bir kusur olarak algılanabilir. Fakat Esad Efendi'nin bu hususiyete çok fazla riayet ettiği söylenemez.

Esad Efendi, divanın genelinde Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun bir şekilde kullanmıştır ve ağır bir dili vardır. Bazı beyitlerinde, bırakın Türkçe kelimeyi Türkçe bir eke dahi ratlanmaz.

Pîr-i pür-lerziş-ten ü der-dest-asâ vü delk-pûş

Sâ'ilim nân-ı visâl-i yâra Allah aşkına (G/179.4)

Ahter-i tâb-ende-i çarh-ı humâyûn-ı kerem

Gurre-i garrâ-yı evc-i izzet ü devlet şîâr (T/23.3)

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Tezimizin konusu, Şeyhülislâm Esad Efendi Divânı'nın tahlilidir. Bu münasebetle Esad Efendi ile ilgili çalışmaların tespitine öncelik verdik. Şeyhülislam Esad'ın hayatı, sanatı ve eserleri hakkında yapılmış derli toplu, kapsamlı bir çalışma yoktur.

Şeyhülislâm Esad Efendi'nin en önemli eseri hiç şüphe yok ki divânıdır. Muhtelif nazım biçimlerini kullanarak yazdığı şiirlerden oluşan bu divân, Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan tarafından Latin harflerine aktarılmıştır. 1997 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi tarafından kitap halinde basılmıştır. Bu kitapta Esad Efendi'nin hayatı, eserleri ve hakkında bilgiler de yer almaktadır.

Geçtiğimiz senelerde ise yine Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan'ın hazırladığı “Şeyhülislâm Esad ve Şeyhülislâm İshak Divânı'ndan Seçmeler” adlı kitap yayımlanmıştır. Bu eserde Esad Efendi'nin bazı şiirleri ve bu şiirlerin günümüz Türkçesi ile ifade edilmiş halleri yer almaktadır.

Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan İslam Ansiklopedisi'nin dördüncü cildinde, “E” maddesinde de Şeyhülislâm Esad hakkında genel, ansiklopedik bilgiler mevcuttur. Savaş Sever, “Şeyhülislâm Esad Divanı'nda Özel İsimler” adlı çalışmasında, divanda yer alan hükümdarlar, âlimler, şâirler, mitolojik kahramanlar, yer, ülke, şehir adlarını ele almıştır. (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

Çalışmamız sırasında esas aldığımız kaynaklardan biri de Cemal Kurnaz'ın hazırladığı “Hayâlî Bey Divanı Tahlili” adlı eserdir. Günümüzde yapılan divan tahlili çalışmalarının büyük bir kısmına örnek olmaktadır. 1987 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları arasında piyasaya çıkmıştır. Bu çalışma, Cemal Kurnaz'ın doktora tezidir. Daha sonradan ilaveler yapılarak genişletilmiş ve kitap halinde yayımlanmıştır.

Divan tahlili alanında hazırlanan ve daha sonraları yapılan benzer divan

tahlillerine örnek teşkil eden çalışmalardan biri de Mehmed Çavuşoğlu'nun "Necati Bey Divanı'nın Tahlili" adlı çalışmasıdır. MEB Yayınları tarafından 1971 yılında yayımlanmıştır.

M. Nejat Sefercioğlu tarafından hazırlanan ve 1990 yılında Kùltür Bakanlığı'nın yayımladığı "Nev'î Divanı'nın Tahlili" adlı çalışma, divan tahlili alanında hazırlanan en güzel çalışmalardan biridir.

Divân tahlillerinin yanı sıra divançe tahlilleri de büyük bir yekûn oluşturur. Gülşen Ozan'ın hazırladığı "Figânî Dîvânçesi'nin Tahlili" bu konudaki örneklerden sadece bir tanesidir. (Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

Mehmet Sürur Çelebi'nin, Yard. Doç. Dr. Mehmet Özçelik'in danışmanlığında hazırladığı "Aşık Ömer Divânı'nın Tahlili" adlı çalışma, faydalanılması gereken bir eserdir.

3. YÖNTEM

Divân Edebiyatı, yaklaşık yedi yüz senede ortaya koyduğu eserleri ile kültür ve edebiyat tarihimizin ihmal edilemeyecek bir bölümünü oluşturur. Bu nedenle, bu eserlerin incelenmesi, değerlendirilmesi ilmi bir mecburiyettir. Bu sahada, metin ve divan tahlillerine ağırlık vermek de bu alanın gerekliliklerindedir.

Bilimsel bir inceleme neticesinde, sanatçının his ve hayal dünyasının, divânın içeriğini meydana getiren unsurların tespiti mümkün olacaktır. Sanatçı hakkında bu tür bir çalışma yapıldıktan sonra, o sanatçının kimlerden etkilendiği, kimleri etkilediği, şahsi tasarruflarının neler olduğu ortaya çıkacaktır. Hatta bu araştırma, benzer türdeki araştırmalarla karşılaştırılarak, sanatçının edebiyat tarihi içerisindeki yeri daha net olarak belirlenebilir. Bu konuyu tercih etmemizin diğer bir gayesi de, bu sahada tahlil çalışmalarına ihtiyaç olmasıdır. Bu çalışmamızın, ileride yapılacak olan benzer çalışmalara yardımcı bir nitelik taşıyacağı kanaatindeyiz. Edebiyata merak duyan okurlara da keyifle okuyacakları ve bu konuya münhasır genel bilgileri bulabilecekleri bir eser bırakmak düşüncesindeyiz.

Divân Edebiyatı ile ilgili çalışmalar, daha çok edisyon kritik, metin çalışmaları ve edebiyat tarihi alanlarında yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar bu güne kadar başarı ile devam etmiştir ve bundan sonra da devam ettirilmesinde faydalar vardır. Bu çalışmaların yanında, milli kültürümüz ve edebiyatımız açısından sürdürülmesi gereken önemli bir faaliyet de, edebi ürünlerin tahlil yoluyla incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Çünkü bilimsel araştırmalarda, yüzeysel ve şahsi değerlendirmelerden ziyade verilecek her hüküm, bir delile dayandırılmak zorundadır. Bir sanatkâr hakkında en mantıklı ve makbul hüküm, eserlerinin ilmî açıdan incelenerek değerlendirilmesiyle verilebilir. Herhangi bir sanatçının kendisinden evvel gelenleri

taklit edip etmediği veya yenilikler getirip getirmediği konusunda karar vermek, o sanatçının eserlerini disiplinli bir şekilde inceleyip değerlendirmekle olur.

Sanatkârın eserinin şekillenmesine tesir edecek eğitim, yaratılış, imkân, dini inanç vb. gibi faktörler vardır. Her sanatkâr, nasıl bir tarza sahip olursa olsun, o geleneğin kuralları ne kadar katı olursa olsun, içinde bulunduğu topluma aittir ve o kişiyi, toplumdaki ayrı düşünmek olmaz. Böylesine geniş bir bakış açısına sahip olmak için de o sanatçıyı iyi tanımak gerekir. Şahsen tanıma imkânımız olmadığına göre, o sanatkârı en iyi eserinden faydalanarak tanıyabiliriz. Bu nedenle de eserini incelemek ve tahlil etmek gerekmektedir. Divân tahlili konusunda yaptığımız bu çalışma ile daha önceden yapılmış benzer çalışmalara bir yenisini ilave etmeyi ve edebiyat araştırmalarına cüzi bir katkıda bulunmayı düşündük.

Bu çalışmamızı hazırlarken daha evvelden hazırlanmış divan tahlillerinden ve bu sahada yayınlanmış muhtelif çalışmalardan faydalandık. Özellikle Cemal Kurnaz'ın, "Hayâlî Bey Divânı Tahlili" ve Nejat Sefercioğlu'nun hazırladığı "Nev'i Divânı'nın Tahlili" isimli çalışmalar, divan tahlili konusunda esas olarak örnek aldığımız eserlerdir. Bir divan tahlilinin nasıl yapılması gerektiğine dair genel kanaatimiz, bu eserleri inceledikten sonra daha da netleşmiştir.

Şeyhülislam Esad Efendi Divanı, edisyon kritik olarak Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan tarafından hazırlanmıştı. Biz de çalışmamızda, Muhammed Nur Doğan tarafından neşredilen bu metni esas aldık. Divandaki unsurların nerelerde, nasıl, hangi anlamda ve ne amaçla kullanıldığını izah etmeye çalıştık. Bu çalışmamızda, tahlil ile beraber bir de divanın indeksini hazırladık. Beyitlerde karşılaştığımız kültür, fikir ve estetik değeri bulunan kelimeleri ele aldık. Bu kelimeler şairin his ve hayal dünyasını şekillendiren unsurları ve mefhumları ifade etmektedir. İndeks kısmında yer alan kelimelerin Şeyhülislam Esad Divanı'nda geçtiği yerler tek tek gösterilmiştir. Bu

çalışmamızda yukarıda zikrettiğimiz eserlerin metodu kullanılmakla beraber diğer eserlerden farklılıklarının da olduğu kesindir.

Tezimizi hazırlarken divanda yer alan her beyit tek tek incelenmiş, ihtivâ ettiği malzemeler tek tek fişlenmiş, elde edilen fişlerin tasnifi sonucunda Din ve Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat bölümleri ortaya çıkmıştır. Bu ana bölümler, alt başlıklar halinde incelenmiştir. Değerlendirme yapılırken, söz konusu değerlendirmeye temel olabilecek örnek beyitlerin yeteri kadarı, değerlendirme metninin içine alınmış, diğer beyitlerin numaraları çalışmamızın sonuna eklediğimiz indekste gösterilmiştir. İndeks, alfabetik sıraya göre hazırlanmıştır. Böylece tahlilde ele alınmayan örneklerin indeks vasıtasıyla kolayca bulunması ve faydalanılmasına imkân sağlamıştır. İndekste maddelerin karşısında sıralanmış olan numaralar, sadece o kelimeyi değil, beyitte o kelime geçmemiş olsa bile o kelimenin ihtivâ ettiği anlamı taşıyan beyitlerin numaralarını da kapsamaktadır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Din ve Tasavvuf

4.1.1. Din

4.1.1.1. Allâh

Şeyhülislâm Esad Efendi Divanı'nda sadece Allâh için yazılmış müstakil bir manzûme yoktur. Kasîde, gazel, tarih, tahmis, mukattaât, ebyât, ve rubâilerde Allâh'ın isimleri, sıfatları ve yansımaları zikredilmiştir.

Allâh'ın bu manzûmelerde kullanılan isim ve sıfatları arasında; Allâh, Âlim, Bârî, Fettâh, Feyyâz, Gaffâr, Gafûr, Ganî, Hâlık, Kâdir, Kerîm, Muîn, Müteâl, Râhmân, Râhîm, Settâr, Vâhid gibi isim ve sıfatlar yer alır. Mezkûr isim ve sıfatların dışında Hakk, Hak Teâlâ, Hüdâ, İlâh, Cenâb-ı Mevlâ, Cenâb-ı İzz, Cenâb-ı İlâh-ı Vâhid, Rab, Rabbânî, Rabb-i Müsteân, Perverdigâr, Ma'bûd-ı İlâhî, Mennân, Sübhân, Hallâk-ı Cihân, Zü'l- Celâl gibi isim ve sıfatlar da Allâh'ı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Divandaki Allâh inancı, İslam dini ve tevhîd akidesi paralelinde ele alınmıştır. Tek ve ortağı, benzeri olmayan Allâh, bütün kâinatı yoktan var etmiştir. Zatının başlangıcı ve sonu yoktur. O, her şeye gücü yetendir. İkrâm, ihsan eden odur ve rahmeti her yanı kaplamıştır. Allâh gizli-açık her şeyi bilendir. İnsanları himaye edip onların dualarına cevap veren yine Allâh'tır. Zenginliği ve insanlara uzun ömür veren hep odur.

“ Tâ haşr ide müzdâd Hudâ devlet ü ömrün

Dâim bu duâ evvel-i imlâ-yı kalemdir ” (K/10.41)

Dönemin pâdişâhları için yazılan manzumelerde, hükümdarların, Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi oldukları ifade edilir (Zill-ı pâk-i Rab, Zill-ı Rabb-i Müsteân). Bu övgü vesilesiyle Allâh'ın isim ve sıfatları söz konusu edilir.

Bunların haricinde Allâh'a dua etmek, ondan yardım istemek, Onun affına sığınmak gibi niyetlerle söylenen beyitlerde Allâh'ın isim ve sıfatları zikredilir.

Peygamberlerle ilgili mucizelerin ifade edildiği beyitlerde de Allâh'ın isim ve sıfatları ele alınır.

“Ta’bir olunur mu hâlet-i mi’râc bâ-husûs

Teşrîf kıldı zâtını takrîb ile Hudâ ” (K/1.60)

4.1.1.2. Melekler

Melekler ve huriler, beyitlerde melek, melâik, kerrûbiyân, hûri, hûri-i cennet, hûri-i firdevs, hûri-i behişt, gibi adlarla ele alınmaktadır. Kerrûbiyân, diğer meleklerle nisbeten daha büyük ve Allâh’a daha yakın olan olan meleklerdir.

Didi tebrîk idüp kerrûbiyân-ı arş târîhin

Bu ra’nâ beyt-i zîbâ-tarzı âbâdan ide Mevlâ (T/13.1)

İslam dininin iman esaslarından biri de meleklerin varlığına inanmaktır. Meleklerin ve hûrîlerin nurdan yaratıldıkları ve çok güzel oldukları yaygın bir inançtır. Divan şâiri, bu sebeple sevgilisini/memduhunu meleğe veya hûriye benzetmektedir.

Meleklerin ve hurilerin insanlara görünmeme gibi özellikleri vardır. Sevgilinin de aşığa görünmeme hususiyeti ile melek-huri ve sevgili arasında bir bağlantı kurulur. Sevgili her zaman melek yüzlüdür (melek-dîdâr, melek-sîret).

Divanda Cebrâîl (Cibrîl, Rûhu’l-Emîn, Cibrîl-i Emîn), çeşitli yerlerde zikredilmiştir. Hz. Peygambere yol gösterici olması ve O’na yakınlığı Cebrâîl’in beyitlere konu edilmesinin sebepleri arasındadır.

Kâkülün târına dem-beste kamu ehl-i yakîn

Gül-i bi-hâr-ı ruhun bülbülüdür Rûhü’l-emîn (K/5.19)

Divanda bir beyitte de Melekü’l-mevt (Azrâil) ismi geçmektedir. Azrâil, insanların ruhlarını kabzetmekle görevli olan ölüm meleğidir. Beyitte isminin geçmesi de yine bu vazifesi ile yani insanların ruhlarını alması münasebetiyledir.

Rûhını kabz ider iken anın

Melekü'l-mevt-i Cenâb-ı İzzet (T/19.3)

4.1.1.3. *Dinî Kitaplar*

Divanda Mushaf adıyla ifade edilen Kur'ân-ı Kerîm, sadece iki beyitte geçmektedir. Bunun haricinde diğer semavî kitapların adlarına yer verilmemiştir. Mushaf, Divan şiirinde sevgilinin yüzü ve güzelliği için teşbih unsuru olarak ele alınır. Şeyhülislâm Esad Efendi Divanı'nda ise bu türlü bir kullanım söz konusu değildir. Mushaf, bir beyitte tefe'ül (fal bakma) ifadesi ile birlikte kullanılmıştır.

Hıdîv-i âlemin bâht-ı humâyunına Mushafdan

Tefe''ül itdigimde işbu ayet geldi hoş geldi (K/2.25)

4.1.1.4. *Âyetler ve Hadisler*

Divanda, âyet ve hadisler kullanılırken bu âyet ve hadisler, genel olarak tam metin şeklinde verilmemiştir. Genellikle kelime ve kelime grupları halinde iktibas yoluyla ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetlerden ibareler zikredilirken peygamberlerin mucizelerine de telmihler yapılmıştır. Örnek olarak “ ev ednâ ” ibaresi kullanılarak Hz. Peygamberin Mirac mucizesîne telmih de yapılmıştır.

4.1.1.4.1. *Âyetler*

Ki yani nass-ı “âteynâhü hükmen”⁷ olmagın zâhir (T/49.9)

Hurşîd-i “sümme denâ”⁸ sâhib-i livâ (K/1.41)

Mazhar-ı nûr-ı ziyâ-pâş-ı meh-i “ev ednâ”⁹ (K/2.23)

Şâfi-i rûz-ı cezâ mâh-ı sipîhr-i “esrâ”¹⁰ (K/2.27)

Bu hâlet âyet-i “berd ü selâm”¹¹ ı eyledi imâ (T/2.6)

⁷ Ey Yahyâ kitaba kuvvetle sarıl” (Meryem Sûresi 19/12)

⁸ “Sonra (Cebrâil ona) yaklaştı ve (aşağıya doğru) sarktı” (Necm 53/8)

⁹ “ Onunla arasındaki mesafé iki yay kadar yahut daha az kaldı” (Necm 53/9)

¹⁰ “Kulu Muhammed'i geceleyin, Mescid-i Haram'dan kendisine bazı âyetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir.” (İsrâ 17/1)

¹¹ “Biz: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol" dedik.” (Enbiyâ 21/69)

Tekvîn-i emre oldu kasem “nûn ve'l-kalem”¹² (G/141.1)

Hayâl eyle “asâ en tekrehu”¹³ magazasın ol râsih (G/28.2)

4.1.1.4.2. *Hadisler*

Esrâr-ı “küntü kenzen”¹⁴ hep kıldı hâl kalem (G/141.2)

Matla-i tâbiş-ger-i mihr-i “levlâk”¹⁵ (K/2.23)

4.1.1.5. *Peygamberler*

4.1.1.5.1. *Âdem*

. Hz. Âdem, ilk insan ve ilk peygamberdir. Ebulbeşer (insanlığın babası) va Sâfiyullâh (seçkin kul) lakabıyla anılır.¹⁶ İsmiinin yer aldığı manzûmede de bu manada ele alınmıştır.

Dil-i âgâhıdır ihlâsı çün tefsîr iden cümle

Lisân-ı hâlidir üstâd olup takdîr iden cümle

Değil ancak bedende Es'adâ tebdîr iden cümle

Cihânı bir gönüldür Sâlimen teshîr iden cümle

Eğer insân-ı kâmil olsan Âdemsin pederlerde (Tah/2.6)

4.1.1.5.2. *Eyyûb*

Kur'an-ı Kerîm'de adı anılan peygamberlerdendir. Hz. Yusuf ile aynı asırda fakat farklı yörelerde yaşamıştır.¹⁷ Eyyûb Peygamber de sadece bir beyitte zikredilmiştir. Hz. Eyyûb, maruz kaldığı sıkıntı ve meşakatlere karşı büyük bir sabır göstererek direnmiş ve sabır kâhramanı olarak anılagelmiştir. İsmiinin geçtiği beyitte de yine bu münasebetle hatırlanır.

Bendedir cem'-i keder bir ferd yok böyle sabûr

İderek dil sabr-ı Eyyûb ola âhir pür-sürûr (Muam/6)

¹² “Nûn, Kaleme ve yazdıklarına andolsun.” (Kalem 68/1)

¹³ “Olabilir ki siz, bir şeyden hoşlanmazsınız; oysa ki o sizin için bir hayırdır.” (Bakara 2/216)

¹⁴ “ Ben gizli bir hazine idim” Bu hadis-i kutsidir. (Aliyyül-kâri, Mevzuât, s. 63)

¹⁵ “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” Bu hadis-i kutsidir. (Aliyyü'l-kâri, Mevzuât, s. 67)

¹⁶ Zavotçu, G.; Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü, Aydın Kitabevi, 2006, s. 8

¹⁷ Zavotçu, G.; a.g.e.; s.140

4.1.1.5.3. İdrîs

Kur'an-ı Kerîm'de anılan büyük peygamberlerden biridir. Hz. Şit'ten sonra gelmiş ve kendisine otuz sayfalık suhuf verilmiştir.¹⁸ Hz. İdris, peygamber olmasının yanı sıra terzilerin de pîri olarak kabul edilir. Şeyhülislâm Esad Divanı'nda sadece bir beyitte ismi geçmektedir.

Hazrer-i İdrîsden hâsıl olur

Aş-yemez mâderi hâmil olur (L/10)

4.1.1.5.4. İbrâhîm

Halîl, Halîlullah ve Halîlürrahman sıfatıyla anılan İbrahim Peygamber, Kur'an-ı Kerîm'de adı sıkça anılan peygamberlerdendir. Hz. Adem'den sonra insanoğlunun ikinci atası olarak bilinir. Hz. Nuh'un neslindedir. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in atası olarak kabul edilir.¹⁹

Olursan hâst-kâr-ı râhmet-i Hak ey dil-i nâlân

Perestiş-gâhın olsun sad edeble cümle-i erkân

Husûsen sıdk ile ta'zîm idüb ez-cân u dil her ân

Makâm-ı pâk-i İbrâhimin eyle kadrini iz'ân

Kelâm-ı Hakda hayyiz-kerde-i zikr ü senâdır bu (Tâh/1.5)

4.1.1.5.5. İsâ (Mesîh)

İsâ Peygamber, divanda ismi sıklıkla geçen peygamberlerdendir. Hz. İsâ'nın mucizelerine sık sık telmihler yapılmaktadır. İsâ Peygamber, nefesinin cân-bâhş olması ve nefesiyle ölüleri diriltmesi gibi özellikleri ile beyitlerde yer alır. Beyitlerde İsâ-nefes, nutk-ı İsî gibi ifadeler hep bu özeliğine işaret eder.

Kıldı cism-i kalemi öyle hayât-âver kim

Rûh-hâh eyledi cân-bâhş-ı dem-i İsâyı (K/11.10)

¹⁸ Zavotçu, G.;a.g.e.; s. 246

¹⁹ Zavotçu, G.;a.g.e.; s. 240

4.1.1.5.6. *Mûsâ*

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Kelîm, Kelîmullah sıfatlarıyla anılır.²⁰ Mûsâ Peygamber, sadece bir beyitte Kelîm adıyla yer almaktadır. Mûsâ peygamber, Tûr Dağı'nda Allâh ile konuşmuş ve Allâh da o dağa tecelli etmiştir. Beyitte Mûsâ /Kelîm, Tûr ile birlikte tenasüp içinde ele alınmıştır.

Germ idüb feyz-i recâ tab'-ı Kelîm-âsâyı

Tûr-tavr eyledi dîdâr-geh-i ma'nâyı (K/11.1)

4.1.1.5.7. *Nûh*

Hiz. İdris, göğe çekildikten sonra insanlara doğru yolu göstermek için gönderilmiştir.²¹ Nûh Peygamber, ömrünün uzun olması sebebiyle sadece bir beyitte ele alınmıştır. Şâir, övdüğü şahsın saltanatının Hz. Nûh'un ömrü kadar uzun olmasını ister.

Şehenşâh-ı mükerrem Hazret-i Hân-ı Âhmede Mevlâ

Serîr-i saltanatda ide ömr-i Nûh erzâni (T/42.1)

4.1.1.5.8. *Süleymân*

Hiz. Süleymân, Davut Peygamber'in oğlu aynı zamanda peygamber ve hükümdardır. Süleymân peygamber, sadece bir beyitte zikredilmiştir. Rûzgârın Süleymân Peygamber'in emrine verilmesi mucizesi ile ele alınmıştır.

Ne te'siri olur âhın eger aşk olmasa dilde

Hevâdır rûzgârın kârı âlemde Süleymânsız (G/90.4)

4.1.1.5.9. *Yakûb*

Yakûb Peygamber, oğlu Yûsuf Peygamber'den ayrı düşmesi, Yûsuf'a olan özlemi ve buna bâğlı olarak çektiği acılarla keder ve hüznün sembolü olmuştur. Hz. Yakûb, bu özeliği ile âşık için bir benzetme unsuru olarak ele alınır. Güzeller güzeli sevgili ise Hz. Yûsuf'tur. Hz. Yakub'un bir özelliği de sevgi, merhamet ve muhabbet timsali olmasıdır. Bir beyitte de bu özeliği ile anılmıştır.

²⁰ Zavotçu, G.;a.g.e.; s. 348

²¹ Zavotçu, G.;a.g.e.; s. 385.

Dem-katra-rîz-i çeşm-i mâhabbet nigâhıyuz

Ya'kûb gibi Yûsuf-ı gül-pirehenlerin (G/129.2)

4.1.1.5.10. Yûsuf

Kur'an'da adı anılan ve kıssası uzun uzadıya anlatılan bir peygamberdir. Hz. Yakub'un oğlu ve İshak peygamberin torunudur.²² Yûsuf Peygamber, şiirimizde her zaman güzelliğin sembolü olmuştur. Güzelliği yönüyle sevgili için benzetilen olarak ele alınır. Yûsuf Peygamber'in yaşadığı yer güzellik ülkesi olarak adlandırılır. Hz. Yûsuf'un zindana atılması, Zelîhâ ile olan ilişkisi, gömleğinin yırtılması gibi Yûsuf Sûresi'nde anlatılan birçok olaya da bazı beyitlerde telmihler vardır. Hz. Yûsuf'un dünya nimetlerine gönül bâğlamayıp uhrevî değerlere meyletmesi de bir beyitte şu şekilde ifade edilmektedir.

Mâil degiliz vasl-ı Zelîhâ-yı zamâna

Yûsuf gibi üftâde-i peygûle-i çâhız (G/86.2)

4.1.1.5.11. Muhammed

Beyitlerde Muhammed, Âhmed, Mustafa, Mâhmûd, Resul, Sultan-ı Enbiyâ, Fâhr-ı Rûsûl, Habîb-i Hûda, Muhammed-i Arabî, Seyyidü'l-verâ, Sâhib-i Livâ, Mefhar-i Rûsul, Resûlü's-sakaleyn, Mâhbûb-ı Hazret-i Rabbü'l Enâm, Hâtemül Enbiyâ gibi isim ve sıfatlarla anılan Hz. Muhammed, divanda ismi en çok zikredilen peygamberdir. Divanda peygamberimiz hakkında yazılmış müstakil kasideler vardır. Bu kasidelerin haricinde gazellerde, diğer kasidelerde ve sair manzumelerde Hz. Peygamberin isim ve sıfatları yer almaktadır.

Beyitlerde, Allâh'ın sevgilisi olması, emsalsizliği, güzel konuşması, Allâh'ın emirlerini tebliğ etmesi, kâinatın onun nurundan yaratılması gibi özellikleriyle anılır.

Mi'râc ve Şakk-ı Kamer mucizelerine de bazı beyitlerde telmihler yapılmıştır.

²² Zavotçu, G.;a.g.e.; s. 568

Cenâb-ı nûr-ı İlâhî Muhammed-i Arâbî

Ki zât-ı enveri bâdî-i halk-ı dünyâdır (K/3.13)

4.1.1.5.12. *Hızır*

Hz. Mûsâ döneminde yaşamıştır. Allah tarafından kendisine ilahi bilgiler ve hikmet öğretilmiştir.²³ Hz. Hızır, Kur'an'da peygamber olarak zikredilir. Âb-ı hayâtı bulması ve bu vesile ile ölümsüzleşmesi onun beyitlerde anılmasının temel sebebidir. Esad Efendi'nin sık sık söz konusu ettiği peygamberlerden birisidir. Sevgilinin sözleri ile âb-ı hayat arasında bir ilişki kurulur. Âb-ı hayât nasıl Hızır'ı ölümsüzlüğe kavuşturdu ise âşık için de sevgilin sözleri âb-ı hayât gibidir.

Zulmet-i çeşme-i Hızır oldu sevâd-ı çeşmim

Eyledin âb-ı hayât-ı sühanı çün icrâ (K/2.11)

4.1.1.6. *Kazâ ve Kader*

Divanda şemşîr-i kazâ, kilik-i kazâ, çevgân-ı kazâ, âhkâm-ı kazâ şeklinde ifadelerle yer alan kazâ, insanın iradesinin haricinde meydana gelen ve insanın hiçbir zaman onu değiştiremeyeceği bir durumdur. İnsan, kazâ ve kaderin hükmü karşısında rıza göstermelidir. Çünkü bu alçak dünya, makam ve şöhrat için minnet etmeye değmez.

Ol râzi-i âhkâm-ı kazâ vü kader

Gerdûn-ı denî minnet-i câh itmege degmez (G/85.4)

İnsanın kazâ ve kaderin tecellisi karşısında çaresiz kaldığı ve bu alın yazısını yaşamak zorunda olduğu da bir başka beyitte ifade edilir.

Ey dil-i şeydâ çekersin bâr-ı cevrin o şehin

Böyle yazmış çâre ne pîşânına kilik-i kazâ (G/9.4)

Divandaki kazâ ve kader inancı, İslami inanca paralellik gösterir. Bu bağlamda şâir, kazâ ve kaderin hükmüne rıza göstermiş ve bu hükümleri kabullenmiştir.

²³ Zavotçu, G.;a.g.e.; s. 221

4.1.1.7. *Âhiret ve İlgili Mefhumlar*

4.1.1.7.1. *Âhiret*

İnsanların öldükten sonra ulaşacakları bir başka âleme verilen isimdir. Şeyhülislâm Esad, âhiret inancı konusunda da İslamî inançlara uygun bir tavır takınır. Bu dünya, “fenâ” olarak düşünülür. Bu dünya ve nimetleri gelip geçicidir. Âhiret ise sonsuza kadar varlığını devam ettirecek bir gül bahçesi gibi “gülzâr-ı bekâ” dır.

Afffe Kadın ol verd-i nihâlistân-ı iffet kim

Fenâ bâğından itdi rihlet-i gülşen-geh-i ukbâ (T/12.1)

4.1.1.7.2. *Kıyâmet (Haşr, Mâhşer)*

Divanda kıyâmet, divan-ı kıyâmet, mâhşer, rûz-ı cezâ, rûz-ı hisâb, rûze-i dey, yevmi'l-cezâ gibi ifadelerle anılan kıyâmet, dünyanın sonu ve ebedi bir hayatın başlangıcıdır. Sevgilinin boyunu (kadd) gören âşıklar arasında bir izdiham yaşanır. Kıyâmet gününde de insanlar arasında bir kargaşa vardır. Bu münasebetle kıyâmet ve kadd kelimeleri arasında bir ilgi kurulur.

Reftârın ider âlemi pür-gulgule zîrâ

Kaddin gibi bir kadd-i kıyâmet-reviş olmaz (G/88.2)

Kıyâmet gününde insanlar, üzerinde hakkı olan kimselerden davacı olurlar. Şâir de böyle bir günde sevgilisinden şikayetçi olabileceğini dile getirmektedir.

Yohsa divân-ı kıyâmet günü billâh cânâ

Kâtilimsün diyü iderim senden da'vâ (Müs/8)

4.1.1.7.3. *Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar*

4.1.1.7.3.1. *Cennet*

Beyitlerde Cennet, Cinân, Behişt, Firdevs adlarıyla yer alan cennet, insanların öldükten sonra mükâfat olarak oraya yerleştirilecekleri güzel bir mekândır.

Cennet, sevgilinin bulunduğu yer olarak tasavvur edilir. Sevgili, cennete layık bir varlıktır. Cennete günâhlarından ve kusurlarından arınan insanlar girebilir. Sevgili de

âşığın nazarında günahsızdır. Şâir, cenneti daha ziyade gerçek anlamda kullanmıştır. Allâh'ın cemâlini, güzelliğini görmek âşık için en büyük tesellidir. Bunun için gerekirse cennet, hûrî, kevser gibi mükâfatlardan vazgeçebilir.

Cemâl-i Hakdadır mâhz-ı tesellî âşık-ı zâra

Ne cennetde ne hûrîde ne gilmân u ne kevserde (Tâh/2.5)

4.1.1.7.3.2. *Tesnîm*

“Cennetteki ırmaklardan birinin adıdır.”²⁴ Kur’ân’da bu ırmağın ismi geçmektedir. Tesnîm, divanda sadece bir beyitte ele alınmıştır. Suyunun tatlı ve güzel olması sebebiyle ele alınır.

Sun âb-ı musaffâsı Tesnîm ile hem-sudur

Bu çeşme letâfetde ‘aynı bir içim sudur (Eb/15)

4.1.1.7.3.3. *Kevser, Selsebîl*

Cennette yer alan bir havuzun ismidir. Bu havuz, cennet ehli kimselere ikram edilmek için yaratılmıştır. Kevser ve Selsebîl, sevgilinin dudağı olarak tasavvur edilir. Selsebil, divanda sadece bir yerde zikredilmektedir.

Görinen câ-be-câ mû sanma taraf-ı la’l-i dibeerde

Demîde oldı gûyâ nev-çemen etrâf-ı Kevserde (G/176.1)

4.1.1.7.4.4. *Gilmân*

Cennette bulunan ve cennet ehlinin her dileğini yerine getirmekle vazifeli süslü, nurdan yaratılmış gençlerdir. Gilmân, çocuk yaşta ölenlerden oluşur ve güzelliğin, saflığın sembolü haline gelmiştir.

Cilve-gâh eylemege bâg-ı behiştî olıcak

Rûh-ı pâkizesi gilmân-ı cinâna mülhak (T/25.2)

²⁴ Pala, İ; Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ötüken Yayınları, İst. 1999.; s. 393

4.1.1.7.4. *Cehennem*

Âhret hayatındaki azap mekânına, cehennem adı verilir. Cehennem, Kur'ân'ın birçok yerinde zikredilmektedir. İmansız ölenler ve günahları bağışlanmayanlar orada ceza göreceklerdir. Divanda dûzâh, câhîm gibi adlarla anılmıştır.

Şâir, cehennem ateşinden, azabından korunabilmek için peygamber efendimizin şefaatinı talep eder.

Kerem kıl eyle şefaât eyâ Habîb-i Hudâ

Ki ma'siyetde o bî-çâre dûzâh-ârâdır (K/3.33)

4.1.1.8. *Diğer İtikadî Mefhumlar*

4.1.1.8.1. *Mi'râc*

“Peygamberimizin Recep ayının yirmi yedinci gecesinde Mescid-i Aksâ dan Sidret-i Müntehâ ya kadar olan yolculuğu Mi'rac adını alır.”²⁵ Bu hadise Kur'ân'da İsrâ Sûresi'nde anlatılmaktadır. Beyitlerde yer alan “esrâ” , “sümme denâ” , “ev ednâ” gibi iktibaslar Mi'râc hadisesine işaret eden ibarelerdir. Divanda Mi'râc mucizesi, birkaç yerde anılmıştır. Bu hadise vesilesiyle peygamberimizin manevi makamı daha da yükselmiş ve Allâh a biraz daha yakınlaşmıştır.

Ta'bîr olur mı hâlet-i mi'râ bâ-husûs

Teşrîf kıldı zâtını takrîb ile Hudâ (K/1.60)

4.1.1.8.2. *Rûh*

Rûh, insanlarda cânlılığı sağlayan varlıktır. Duyguların ve isteklerin merkezi olan rûh, ölümsüzdür. Rûhun insanlar tarafından görülememesi, gizliliği, vücudu terk etmesi gibi özellikleri beyitlerde zikrediliş sebepleri arasındadır. Cânlıların rûhlarını Azrâil (Melekü'l-mevt) isimli melek kabzeder. Bu nedenle rûh kelimesinin geçtiği bazı beyitlerde Azrâil de ele alınır.

²⁵ Pala, İ;a.g.e.,s.284.

Rûhını kabz ider iken anın

Melekü'l-mevt-i Cenâb-ı İzzet (T/19.1)

Rûh-ı revân ifadesi de sevgili için kullanılır. Başka bir beyitte rûhun hayat ile ilgisine işaret edilir ve rûh ile beden bir arada olması gerektiği, rûh bedenden ayrılırsa hayatın devam etmeyeceği ifade edilmiştir.

Cân-bâhş hayât-ı müdâmındır âşık

Olmaz hayat ile rûh cism-i ittihâdsız (T/19.3)

4.1.1.8.3. *Perî*

“Cin taifesinin gayetle güzel olan kısmı, mecazen indan güzeli.”²⁶ Perî, cin tayfasından olan ve dışı olduklarına inanılan varlıklardır. Halk arasında çok güzel çekici olduklarına dair yaygın bir kanaat vardır. Sevgili için benzetilen olarak ele alınan perî, insanlara görünmemesi ve güzelliği ile birçok beyitte konu edilmektedir. Perî-peyker, perî-sûret gibi ifadeler hep sevgili için kullanılır.

Âşık, sevgiliyi (perî) hayal eder, onun zülfünü düşünür ve ona kavuşmak için yanıp tutuşur. Bu özlem neticesinde bilinmez bir derde düşer. Bu anlamda kullanımlar, sevgilinin bir perî olarak tasavvur edilmesinin bir neticesidir.

Es'ad girih-i zülfi hayâlin o perînin

Kıl rişte gibi ukde-i peşmînde mâhfûz (G/109.5)

4.1.1.8.4. *Şeytân*

“Rivayete göre Adem’i Havva’yı cennetten çıkararak, insanları azdıran metrud melektir.”²⁷ Şeytân ateşten yaratılmış ve gözle görülemeyen bir varlıktır. Hz. Âdem’e secde etmediği için cennetten kovulmuş ve ebediyen lanetlenmiştir. İnsanları kötü işler yapmaya sevk eden şeytân, rakîb için benzetilen olarak ele alınır. Şeytânın olumsuz özellikleri ile benzer hususiyetlere sâhip olan rakîb, sürekli şeytan ile ilişkilendirilir.

²⁶ Onay, A. Talat; Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar; Diyanet Vakfı Yay.; Ank.1992; s.332.

²⁷ Onay, A. Talat; a.g.e.; s.398.

Âşığın sevgiliden ayıran ve onu dünyaya küstüren rakîb, kara bir şeytân olarak tasavvur edilir.

Beni mehcûr idüb dildârdan dûr ittiren dehri

Rakîb-i fitne-ger didükleri ol kara şeytândır (G/46.3)

4.1.1.9. Din İle İlgili Mefhumlar

4.1.1.9.1. Put (Büt, Sanem), Zünnâr

Put, sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılan bir benzetme unsurudur.

Âşığın sevgiliye ibadet edercesîne bâğlanması, sevgilinin bir put olarak düşünülmesinin sebeplerinden biridir.

Ol bütün nev hat-ı ruhsârına mâ-şâ'allâh

Mushaf-ı hüsn-i pür-envârına mâ-şâ'allâh (G/189.1)

Papazların bellerine bâğladıkları kuşağın ismi olan zünnâr, divanda sadece bir beyitte geçmektedir.

Nice dil-bend-i zülf olmaz harîm-üftâde-i hüsnün

Nişînân-ı halka Es'ad dîde-i hûn-bâr kalsun mı (G/199.6)

4.1.1.9.2. Namaz, Abdest

Namaz, İslam dinin şartlarından bir tanesidir. Müslümanlar günde beş vakit namaz ile mükelleftir. Divanda namaz kelimesi hiç kullanılmamıştır. Sadece bir beyitte Salât-ı Cuma ifadesi yer almaktadır. Bir câmi için yazılan tarih manzumesinde Cuma Namazı ifadesi geçmektedir.

Abdest de namaz gibi sadece bir beyitte zikredilir. Abdest, temizliği, saflığı ve aydınlığı ifade etmektedir.

Sıdk u ihlâs ile bir def'a tavazzi ederek

Abdestin yed-i beyzâ gibi eyler râhşân (T/31.5)

4.1.1.9.3. *Günâh, Tevbe*

Günâh, Allâh'ın yasakladığı işleri yapmaktır. Edebiyatımızda sevgilinin saçı için benzetilen olarak ele alınır. Divanda ise bu anlamda bir kullanıma rastlanmaz. Günâh kelimesi divanda hep gerçek anlamında kullanılmıştır.

Umarım rûz-ı cezâ senden eyâ sultânım

Koma girdâb-ı günâh içre dil-i nâlânım (K/5.27)

Sadece iki yerde geçen tevbe kelimesi için herhangi bir tasavvur söz konusu değildir.

Tâlî kılıp mukaddem olan cürme tevbeyi

Aks-i nakîz-i zühd idüp ol vâsıl-ı Hudâ (K/1.27)

4.1.1.9.4. *Kadir Gecesi*

Kadir gecesi, Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olmaya başladığı gecedir. Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi olduğuna dair yaygın bir inanç vardır. Divanda sadece bir yerde Kadr-i Hayr ismiyle zikredilmiştir.

Hemîn eyyâmı îd ü kadr-i hayr olsun leyâlisi

Fürûg-ı âfitâb-ı adli kılsun dehri âsûde (T/37.5)

4.1.1.9.5. *Câmi, Mescid*

Câmi, divanda sadece bir tarih manzumesinde geçmektedir. Aynı şekilde mescid kelimesi de çoğul olarak mesâcîd şeklinde bir defa kullanılmıştır. İki kelimenin de herhangi bir tasavvur içinde ele alınması söz konusu değildir.

Te'allâh zihîra'nâ binâ nev câmi-i vâlâ

Menâr-ı nûr-ı râhmet cilve-gâh-ı şâhid-i takvâ (T/3.1)

4.1.2. *Tasavvuf*

XIII. yüzyıldan itibaren Türk ve Fars edebiyatlarında tesirini göstermeye başlayan tasavvufun temelinde tek bir varlığa inanma esası yani Vucûd-ı Mutlak vardır.

Kâinatta var olan bütün eşya Allâh'ın varlığının tecellisinden ibarettir. Eşya, gerçek manada bir mevcudiyete sâhip değildir.

Şeyhülislâm Esad, tasavvufî anlamda yazdığı şiirlerinde dünyaya fazla değer vermeyen bir tavır içindedir. Dünyanın gelip geçici olduğunu, asıl hayatın ölümden sonra başlayacağı ve buna benzer konular tasavvufla ilgili şiirlerinde yer alır.

4.1.2.1. Âşık

Şeyhülislâm Esad'a göre âşık, bu dünyada cefâ çeken, sînesi yüz parça olmuş ve kendini insanlardan tecrid etmiş kişidir. Şöhret ve unvan peşinde değildir. Âşık her zaman sıkıntı ve dert çekmeye taliptir. Aslında âşık, dünyanın geçici nimetlerine değer vermeyen sadece sevgilisine (Allâh) kavuşmayı isteyen kişidir. Âşığın ıstırapı hiçbir zaman eksik olmaz ve sînesi de “sevdâ-yı kâkül” ile yanmıştır.

Nola sad-dâg yaksam sîneme sevdâ-yı kâkülle

Çerâğı şâm-ı aşk u mihnetin dâim fûrûzândır (G/46.4)

4.1.2.2. Dünya

Divanda üzerinde sıkça durulan unsurlardan biri de dünyadır. Dünya “fenâ” olarak vasıflandırılır. Bir temeli ve kararı yoktur. Fitne ve fesat dünyayı kuşatmıştır ve bu nedenle dünya, âlem-i kevn ü fesad olarak düşünülür.

Dünya, bir ravza, bâğ, çemen olarak tasavvur edilmektedir. Her eşya gibi dünyanın da sonu vardır. Geçici olduğundan dünyaya bel bağlamamak gerekmektedir.

4.1.2.3. Abdâl, Kalender, Mevlevî, Tecerrüd Ehli

Abdâl, sadece iki yerde geçmektedir. Bir beyitte kabâ giyen bir derviş olarak tasavvur edilmiştir. Kalender de abdâl ile birlikte kullanılmaktadır. İki kelime de hemen hemen aynı anlamda ele alınmıştır.

Çü abdâl-i Kalender dâg-ber-dil lâle-i hamrâ

Gelüp rindân bezm-i bâga sundı bir tolı sâgâr (K/6.5)

Mevlevî kelimesinin kullanıldığı beyitte, bu tarikata ait bazı özellikler de ifade edilmiştir. “Fakr ve fenâ” içinde oldukları ve semâ yaptıkları dile getirilmektedir.

Sûreti fakr u fenâdır ekser

Mevlevî gibi gehi hırka giyer (L/10.14)

4.1.2.4. *Dergâh, Tekye*

Bu dünya bir tekye olarak düşünülmektedir. Bu tekyede de “ terk-i mâsivâ etmek abes” tir. Dergâh kelimesi de sıkça kullanılmıştır. Dergâh kelimesinin tasavvuru da tekye ile paraleldir. Bu dünya bir dergâh olarak düşünülür.

Arzû-yı kâmrânî cây-gîr-i tab iken

Tekye-i âlemde terk-i mâsivâ itmek abes (G/23.4)

4.1.2.5. *Himmet ve Sa’y*

Âşık, hedeflerine ulaşabilmek maksadıyla sa’y ve himmeti kendisine vasıta yapar. Sa’y ve himmet âşık için manevi bir kuvvettir.

4.1.2.6. *Zâhid, Sofu*

Zâhid ve sofu, âşık ile zıt karakterdedirler. Divan edebiyatındaki rind-zâhid çatışması bu divanda da belirgin olarak gözükmemektedir. Zâhid ve sofu, dünya nimetlerine taliptir. Her zaman riyakârlıklarıyla öne çıkarlar. Onlar, yaptıkları ibadetin manasına nüfuz edemezler. Onların ibadetleri sadece şekilden ibarettir.

Ol serv-i nâzı bezmimize davet eyleriz

Çü sâye pâyine düşeriz minnet eyleriz

Sûfi yeter riyâyı ko rindâne bezme gel

Sâfi-diliz seninle dahi ülfet eyleriz (N/2)

4.1.2.7. *Nefs*

“Cân, benlik (öz, kendi), ruh, aşağı duygular. Kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latîf.”²⁸ Nefs, insanın kötü huy

²⁸ Uludağ, S; Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, (Marifet Yayınları), İst. 1991.

ve davranışlarını, isteklerini temsil eder. İnsan, sürekli nefis ile mücadele halindedir. Dünyaya bağlılık ve manevi zayıflık, nefis kelimesinin tedaileri arasındadır. Nefsin istekleri ile baykuş sesi arasında ilişki kurulmaktadır.

Gülzâr-ı ma'rifetde zebânım idüp hezâr

Feryâd-ı bûm-ı nefsimi hezâr kıl bana (G/2.4)

4.1.2.8. Zühd, Takvâ

Zühd, bütün dünyevi hazlardan sıyrılarak kendini Allâh yoluna adamaktır. Allâh'tan korkarak onun rızası dahilinde hareket etmek de takvâyı ifade eder. İnsan, takvâ sâhibi olmayı engelleyen her türlü sebebi gidererek sadece Allâh a vasıl olabilmek için umutlu olmalıdır.

Takvâyı men ü sarf iden illetleri gider

Râh-ı sedâda münsarif olmağı kıl recâ (K/1.22)

4.1.2.9. Hırka

“Yamalı elbise, çeşitli kumaş parçaları birbirine dikilerek yapılan elbiseler, dervişlerin toplu zikir yaptıkları esnada giydikleri yelek.”²⁹ Hırka giymek bir şeyhe intisâp etmenin ve dervişliğin alameti olarak bilinir. Hırka giymek, dünya ve masivâdan el çekmek anlamına da gelir.

Muarrâdır ten-i feyz-âşinâ kayd-ı tecemmülden

Tecerrüd-pîşe-i aşk-ı hakikat hırka-pûş olmaz (G/77.2)

4.2. Cemiyet

4.2.1. Kişiler

4.2.1.1. Tarihi Kişilikler

4.2.1.1.1. Hükümdarlar, Şehzâdeler ve Devlet Adamları

²⁹ Uludağ, S; a.g.e., s.222.

Divanda, Osmanlı pâdişâhlarından I. Mâhmud Hân ve Sultan Ahmed'in isimleri zikredilmiştir. Bu pâdişâhların haricinde hanedandan Şehzâde Abdülmelik, Şehzâde Süleyman ve Şehzâde Numân için muhtelif tarih manzumeleri kaleme alınmıştır.

Divanda adı geçen devlet ricâlinin arasında Ali Paşa, İbrâhim Paşa, İvaz Mehmed Paşa, Mustafa Ağa gibi isimler yer almaktadır.

4.2.1.1.1.1. I. Mahmud Hân

“1694 yılında dünyaya gelen I. Mahmud, 1730 ile 1754 tarihleri arasında saltanatta kalmıştır. Sebkatî mahlasıyla şiirleri ve besteleri vardır. Şiirlerinde din, aşk ve tabiat temaları hakimdir.”³⁰ Çocuğu olmayan I. Mahmud, 58 yaşında vefat etmiştir. Esad Efendi, I. Mahmud'un kollayıp gözettiği bir şahsiyettir. Divanda I. Mahmud için yazılmış kaside ve tarih manzûmeleri vardır. I. Mahmud, genellikle adaleti, yiğitliği ve cihan pâdişâhı olması gibi özellikleriyle ele alınmaktadır.

Şehenşeh-i cihân Sultân Mahmud Hân-ı âdil kim

Şükûh-ı şevket ü iclâli haclet-bahş-ı İskender (K/6.13)

4.2.1.1.1.2. III. Ahmed

“IV. Mehmed'in oğlu olan III. Ahmed, hattat ve şâirdir. Necib mahlasıyla şiirler yazmıştır. III. Ahmed, ince ruhlu ve sanatkâr bir kişiydi. Şâirleri ve âlimleri koruyan, onlarla sohbet etmeyi seven bir padişahı.”³¹ III. Ahmed için yazılmış herhangi bir kaside veya tarih manzûmesi yoktur. Dönemin padişâhı olması sebebiyle bazı beyitlerde adı geçmektedir.

Şehenşâh-ı mükerrerem Hazret-i Hân Ahmede Mevlâ

Serîr-i saltanatda ide ömr-i Nûh erzânî (T/42.1)

³⁰ Ak, C.; Şair Padişahlar, Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 2001

³¹ Ak, C.; a.g.e. s. 305

4.2.1.1.1.3. İbrâhîm Paşa

Saraya damat olarak giren İbrahim Paşa, sonra vezir ardından da sadrazam olarak görev yapmıştır. III. Ahmed'in kızı Fatıma ile evlendirilmiştir. 1730 yılında isyancılar tarafından öldürülmüştür.³² İbrâhîm Paşa, III. Ahmed'in damadı ve dönemin başveziridir. Şeyhülislâm Esad Efendi'nin de hâmlerindedir. Divanda İbrâhîm Paşa vasfında kaleme alınmış müstakil kasideler ve tarih manzûmeleri mevcuttur. İbrahim Paşa için genellikle mübalağalı ifadeler kullanılır.

Vezîr-i a'zâmu dâmâd-ı şehriyâr-ı cihân

Semiyî-i bânî-i beyt-i mükerrrem-i Settâr (K/9.29)

4.2.1.2. Mutasavvıflar

4.2.1.2.1. Bâlî Efendi

“Bugünkü Arnavutluk sınırları içinde kalan Ustaorumca ‘da doğdu. Tahsilini Sofya ve İstanbul’da tamamladı. Daha sonra Halvetî şeyhlerinden Kasım Çelebi’ye intisâp etti. Sofya yakınlarında Salihîye’ de vefat etti.”³³ Divanda sadece bir beyitte adı geçmektedir.

Olursun vâsıl-ı sırr-ı hakîkat

Ziyâretle telezzüz kıl o kandi

Teşekkür eyler isen merkadinde

°Akîden pâk ider Bâlî Efendi (Muk/1)

4.2.1.2.2. Beyzâvî

VII. yüzyılda yaşayan Beyzâvî fıkıh, teshir ve tasavvuf sâhalarında söz sâhibi bir şahsiyettir. Tefsîr-i Beyzâvî adıyla bilinen Envârü't-tenzîl ü Esrârü't-Te'vîl isimli meşhur bir eseri vardır. Divanda da bu eseri dolayısıyla söz konusu edilmiştir.

İdince yasemen itmâm ders-i zû-i mısâhı

Hemân Tefsîr-i Beyzâvîye masrûf itdi ezmânı (K/8.12)

³² Zavotçu, G.;a.g.e.; s. 245

³³ İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yay.;1987, c.5, s.20.

4.2.1.2.3. *Sivasî*

Asıl adı Şemsettin Âhmed bin El-Berekât tır. Zâhirî ve batînî ilimlere vakıf olan Sivasî, Halvetiye şeyhlerindedir.

Yıla-yı sîme ser-âgâz idince Sîvasî

O buk'ayı Zehebî başladı zer-eşâna (T/35.13)

4.2.1.3. *İlim Adamları*

4.2.1.3.1. *Çelebi-zâde Âsım*

Şâir, âlim ve tarihçi olan Çelebi-zade Âsım XVIII. yüzyılda yaşamıştır. Kadılık, vakanüvislik, kazaskerlik ve şeyhülislâmlık gibi önemli mevkilerde görev yapmıştır. Aynı zamanda hattat olan Çelebi-zade Âsım'ın bir de mürettep divanı bulunmaktadır. 234 parça yazıdan oluşan Münşeât'ı da bir diğer eseridir. Esad Efendi, Âsım'ın iyi bir şâir olduğuna ve güzel söz söylediğine dikkat çekmektedir.³⁴

Sühan-gülükda pey-rev olmayan 'Âsım Efendiye

Çü Es'ad silk-i nazma böyle sad dürr-i girân çekmez (G/79.6)

4.2.1.3.2. *Demîrî*

Hayâtü'l-heyevân adlı meşhur eserin müellifidir. Hadis ve fıkıh sâhasında söz sahibidir. XIV. yüzyılda Mısır'da yaşayan Demîrî, Arap dili ve edebiyatında mütehasıstır. Dönemin birçok âliminden ders alarak fetva, tadrîs icâzeti almıştır.

Görüp derinde gül-mîhi çeşm-i Haddâdî

Sarıldı hemçü Demîrî o bâb-ı zî-şâna (T/35.18)

4.2.1.3.3. *Eflâtûn*

İlk çağ Yunan düşünürlerindedir. İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Sokratın öğrencisi ve Aristo'nun hocası olan Eflatûn, Yunanlı bir filozoftur. Mısır'da çeşitli ilimleri okumuş ve Atina'da Akademiya isimli bir okul

³⁴ Banarlı, M. Sami; Resimli Türk Edebiyatı, MEB Yayınları, Ank.1971. c.II; s.785.

kurmuştur.³⁵ Çok zeki bir insandır. Edebiyatımızda da bu özelliği münasebetiyle söz konusu edilir.

Öyle bir dâver-i dâna ki revâdır kılsa

Rey ü tedbîrine sad akl-ı Felâtûn hased (T/21.2)

4.2.1.3.4. Haddâdî

X. yüzyılda yaşayan Haddâdî; kıraat, tefsir, Arap dili ve edebiyatı âlimi olarak tarihe mal olmuş bir şahsiyettir. Birçok âlimden hadis, fıkıh, tefsir, dil ve edebiyat gibi konularda ders almıştır.

Gelüb ilm-i cedelden tîg-i tâb-ı sûsene hided

Okur şimdi o te'lifât-ı Haddâdî ve Kirmânî (K/8.16)

4.2.1.3.5. Maverdî

Hicri V. Asırda yaşayan imam Maverdî, fıkıh ve tefsir âlimi olarak kabul edilir. Bâğdat'ta kadılık görevinde bulunmuş olan Maverdî'nin birçok eseri bulunmaktadır.³⁶

İdüp dütnü tebhîr İmâm Mâverdî

Pür itdi anberi tîbi gümüş buhurdânana (T/35.11)

4.2.1.3.6. Harîrî

Asıl adı Ebu Muhammed Kâsım Bin Ali'dir. X. Asırda Arap yarım adasında yaşamıştır. Birçok edebi eseri vardır. Dürretü'l-guvvas isimli meşhur bir nâhv manzûmesi de mevcuttur. Harîrî'nin şiir yazdığı da bilinmektedir. En meşhur eseri ise Makâmât'tır. Bu esere Arapça, Fasça ve Türkçe birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır.³⁷

Mutarızî ve Harîrî çü perdedârı olub

Müekkil oldı Kisâ'î firâş-ı eyvâna (T/35.10)

4.2.1.3.7. İbn-i Asâkir

³⁵ Zavotçu, G.; a.g.e.; s. 149

³⁶ Sami, Ş.; Kamûsü'l-A'lâm, İst.1898.

³⁷ Sami, Ş.; a.g.e., c.3,s.1937.

XII. yüzyılda yaşamış bir Arap âlimidir. Fıkıh ve hadis gibi İslamî ilimlerde şöhret kazanmıştır. Bu ilimlere dair bazı eserleri olan İbn-i Asâkir, aynı zamanda da bir şâirdir.³⁸ Divanda da eserleri dolayısıyla anılır.

Kılup İbn-i Asâkîr nüshasın tedrîs ile tefhîm

Okutdı tûg-ı şâhiye fütühât ile hakânî (K/8.18)

4.2.1.3.8. *İbn-i Hacer*

XIV. yüzyılda yaşayan İbn-i Hacer, hayatı boyunca yüz elliden fazla eser kaleme almıştır. Birçok ilme âşina olan İbn-i Hacer, bir muhaddis olarak temayüz etmiştir. Ayrıca şâirdir ve mürettep bir divanı bulunmaktadır.³⁹ Beyitte de övülen, İbn-i Hacer'e benzetilmektedir.

Ya Taşkendî hemân kendi bu bizâ'a ile

Sezâ ya İbn-i Hacer disem o bünyâna (T/35.17)

4.2.1.4. *Şâirler*

4.2.1.4.1. *Nâbî*

XVII. asır divan şiirinde önemli bir şahsiyet ve geniş tesirli bir şâirdir. Klasik şark dillerini ve İslamî ilimleri iyi bilen Nâbî, İslam medeniyeti edebiyatına vâkıf, âlim ve fazıl bir şahsiyettir. Hayyriyye ve Hayrâbâd gibi fikrî ve didaktik mesnevileri mevcuttur.⁴⁰ Divanda iki yerde zikredilen Nâbî, Esad Efendi'nin beğendiği bir şâirdir.

Nâbî-i hoş-edâya nazîr olmağa sezâ

Nazm-ı güzîn-i Es^cad-ı mu^cciz-beyân olur (G/53.6)

4.2.1.4.2. *Nailî*

Nailî'nin hayatı hakkında bilinenler çok azdır. Şiirden başka bir alanda söz sâhibi olmayan Nailî'nin Divan'ından başka bir eseri de bulunmamaktadır. Divanda iki yerde anılmaktadır.

³⁸ Sami, Ş.; a.g.e., c.1, s. 648.

³⁹ Sami, Ş.; a.g.e., c.1, s. 616.

⁴⁰ Mengi, M.; Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük temsilcisi Nâbî, Ank.1991.

Es'ad aceb mi sâde olursa nazîremiz

İ câz şî r-i Nâ ilî-i şîrîn-gûdedir (G/62.5)

4.2.1.4.3. Nazîm

XVIII. yüzyılda yaşamış Türk şâiri ve bestecisidir. Şeyhülislâm Esad Efendi Divanı'nda iki beyitte ismi geçmektedir.

Es'ad Nazîm-i genc-i dür-i nazma pey-rev ol

Kim hâmesinde nice nikât-ı nihân nihân (G/150.5)

4.2.1.4.4. Nevres

Nevres-i Kadîm adıyla bilinen Abdürrezzâk Efendi, divan şiirinin hatırı sayılır şâirlerindendir ve mürettep bir divanı bulunmaktadır.⁴¹ Esad Efendi'nin de önem verdiği bir şâhsiyettir.

Eyleyüp Nevresi sühan-pervâz

Nazm-ı rengîn ile bir ism elgâz (L/19)

4.2.1.4.5. Kirmânî

XIV. yüzyıl İran şâirlerindendir. Asıl adı Mâhmûd olup şiirlerinde Hacu mâhlasını kullanmıştır. Mürşîdî ve Kirmânî nisbeleri ile anılmaktadır. Usta bir şâir olan Hacu özelliğle gazel sâhasında büyük bir başarı göstermiştir.

Gelüp ilm-i cedelden tîg-i tâb-ı sûsene hiddet

Okur şimdi o te'lifât-ı Haddâdî ve Kirmânî (K/8.16)

4.3.1.4.6. İsmetî

XVII. yüzyılda yaşamış Türk bilgini ve şâiridir. Yazmış olduğu şiirlerini bir Divançe'de topladı. Esad Efendi, İsmetî'nin bir beytini tâhmis etmiştir.

Kalem ebruları fikriyle cism-i zân nâl itdim

Meğer kim ser-nüviştimdir ki kalbim bî-mecâl itdim

Çü Es'ad gerçi çok gün geçdi ben fikr-i muhâl itdim

⁴¹ Sami, Ş.; a.g.e., c.6, s. 4608.

Bu şeb ol mâh-rûnun °İsmetî vaslın hayâl itdim

Açıldı hâtır-ı mâhzûnum ilkâ-yı sürûr itdi (Tâh/5.5)

4.2.1.4.7. Eymen

“Asıl adı Eymen Bin Hureym Bin Fatik El-Esedi’dir. Sâhabe olarak kabul edilir.

Aynı zamanda şâirdir. Eymen, siyasi konularda bilgi ve tecrübe sâhibidir. Methiye, gazel, hiciv ve hikmet tarzında şiirler yazmıştır. Hz. Osman için yazdığı mersiye meşhurdur. Devrinin tanınmış şâirlerindendir.”⁴²

Komaz fûrûg-ı hakîkatden iktibâse hevâ

Reh-i mecâzı çü vâdi-i Eymen itsem de (G/166.4)

4.2.1.5. Efsanevî Kişilikler

4.2.1.5.1. Keykûbâd (Dârâ)

Şehnâme’de adı geçen hükümdarlardan biridir. Yüz yıl hükümdarlık yapmıştır.

İran’ın Kenâniyân sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd aynı zamanda hükümdar anlamına gelen Dârâ ismiyle bilinir.⁴³ Övülen, gücü, kuvveti ve adaleti yönüyle Dârâ’ya benzetilir.

Hem vezîr-i a’zâmı sıhr-ı âlî-câhıdır

Pâdişâh-ı âlemin ol dâver-i Dârâ-nişân (T/29)

4.2.1.5.2. Cem (Cemşîd)

Piştadiyân sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre bin yıl yaşamıştır. Nuh peygamber zamanında yaşadığı rivayet edilir.⁴⁴ Şarâbı icad etmesi münasebitiyle beyitlerde sık sık söz konusu edilmektedir. Câm-ı Cem, sâgâr-ı Cem gibi terkipler içinde anılır.

Her demi hurrem olur bâde-küsarân-ı gamın

Çekmez erbâb-ı sitem katrasını câm-ı Cemin (G/127.1)

⁴² İpekten, H.; Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ank. 1988.

⁴³ Zavotçu, G.; a.g.e.; s. 285.

⁴⁴ Pala, İ; a.g.e.; s. 37.

4.2.1.5.3. *Ferîdûn*

İran destan kahramanı, İran'ın efsanevi hükümdarlarından, Cem'in soyundan gelen Atbin'in oğludur. Divanda sıklıkla adı geçen Ferîdûn, pâdişâhlar için benzetilen olarak anılır. Husrev, İran pâdişâhlarından. Nûşîrevân'ın torunu olan Husrev, Pervîz lakabıyla da anılır.⁴⁵ Büyük bir şahsiyet olması ve efsanevi kişiliği nedeniyle anılmaktadır.

Ferîdûn-haşem-i pâdişâh-ı devrânın

Ola şayan-ı nigâh-ı keremi ger lâle (K/8.32)

4.2.1.5.4. *İskender*

Tarihte iki tane meşhur İskender vardır. Birisi İskender-i Zülkarneyn, diğeri de Makedonya hükümdarının oğlu olan ve İran'ı zapteden İskender'dir. Kur'ân'da da adı geçen İskender birincisidir. Birinci İskender, pâdişâh ve peygamberdir. İkinci İskender ise kan dökmekten zevk alan, adam öldüren, adalet ve hukuk tanımayan zâlim birisidir.⁴⁶ İskender-i Yunanî şeklinde de anılan Makedonya hükümdarı İskender, uzağı gösteren aynası ile sık sık anılır.

İden dünyâyı göz göre göre musâhhar

Olupdur anda Husrev ya da Sikender (Mu/17)

4.2.1.5.5. *Keykâvus*

Şehnâme'de adı anılan on ikinci İran padişahıdır. Keykubad'ın oğlu, Siyavuş'un babası ve Keyhüsrev'in dedesidir.⁴⁷ İran'ın Kenâniyân sülalesinden efsanevi bir hükümdardır. Savaşçı ve maceracı bir insandı. Rivayetlere göre bir savaşta esir düşer ve Zaloğlu Rüstem tarafından kurtarılır.

Olur mı nüzline hem-tâ simât-ı Keykâvûs

Bu şân u şevketi hâbında görmedi Dârâ (T/11.3)

⁴⁵ Pala, İ.; a.e.g. s.140.

⁴⁶ Pala, İ.; a.e.g. s.260.

⁴⁷ Zavotçu, G.;a.g.e.; s. 285.

4.2.1.5.6. *Nerîmân*

İran mitolojisinde yiğitliği ile bilinen Nerîmân, Rüstem'in dedesidir. Kelime anlamı pehlivan demektir.⁴⁸

Hall ider ger rişte-i hatırda akd olsa terâh

Hâ'il olmaz dâhme feth eyler Nerîmândır kadeh (G/25.3)

4.2.1.5.7. *Rüstem*

Yiğitliği ve pehlivanlığıyla meşhur olan İran'ın mitolojik kahramanı Rüstem; şecceaat, kuvvet ve yenilmezlik sembolüdür. Cemşîd'in soyundan gelir. Zal'ın oğludur. Keykâvus zamanında yaşadığı sanılmaktadır. Efrâsîyâb ile olan savaşları meşhurdur.⁴⁹ Divanda, övülen şâhıslar, zaman zaman Rüstem'e teşbih edilmektedir.

Odur Rüstem-i ablak-süvâr-savlet kim

Hirâs-ı kâhri ider pîli mûr-mikdâr (K/9.37)

4.2.1.5.8. *Bihzâd, Mânî*

“Büyük bir Türk minyatür-ressamdır. Herat'ta yaşamış. Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevai 'den teşvik görmüştür. Eserleri hala müzeleri süslemektedir. Çok taklit edilmiştir.”⁵⁰ İsmi sadece bir yerde anılmaktadır. Mânî ise Çinli bir ressamdır. Sasaniler zamanında İran'a gelmiştir. Burada Zerdüştlük ve Hristiyanlığı birleştirerek yeni bir mezhep (Maniheizm) kurmuştur.⁵¹

Fikr-i sevâd-ı târ-ı hatınla hayâl olup

Hem-reng-i mûy-i hâme-i Bihzâd olam gibi (G/200.3)

4.2.1.6. *Masal Kâhramanları*

İster Batı medeniyetinde olsun, isterse İslam âlemi veya dünyanın sair milletlerinde olsun, her milletin dimağında vefâlı ve cefâ çeken âşıkları temsil eden aşk kâhramanları mevcuttur. Bunlar, o milletlerin aşka, hangi açıdan, ne şekilde baktıklarını

⁴⁸ Pala, İ.; a.e.g. s. 338.

⁴⁹ Pala, İ.; a.e.g. s. 415.

⁵⁰ Pala, İ.; a.e.g. s. 71.

⁵¹ Pala, İ.; a.e.g. s. 262.

bizlere haber verir. İslam medeniyeti edebiyatlarında en meşhur aşk kâhramanları Leylâ ile Mecnûn, Ferhâd ile Şîrin, Vamık ile Azra vb. gibi aşk kâhramanlarıdır. Şeyhülislâm Esad Efendi Divanı'nda bu konulara temas edilmiştir.

4.2.1.6.1. Leylâ, Mecnûn

İslam medeniyeti edebiyatlarının müşterek aşk hikâyeleri sıralanacak olursa, şüphesiz ki ilk sırada Leyla ile Mecnûn hikayesi yer alır. Hatta bir kısım müsteşrikler, Leyla ile Mecnûn hikâyesinin Batıdaki Romeo ve Juliet gibi bazı aşk hikayelerine kaynak teşkil ettiği görüşünü savunurlar. Divan şiirinde ise Leylâ ile Mecnûn isimli birçok mesnevi yazılmıştır. Bu mesneviler içinde en meşhuru Fuzûlî'ye aittir.

Mecnûn'un yani Kays'ın sevgilisine kavuşmak için gösterdiği çaba, çektiği sıkıntılar, yaptığı fedakarlıklar dillere destan olmuştur. Hatta aşk ve mihnet deyince akla ilk gelen isim Mecnûn'dur. Bu durumu nazara alan Şeyhülislâm Esad da bir beytinde şöyle ifade etmektedir.

Sevdâ-perest-i leylî-i zülf-i bütan olup

Çün Kays-ı aşk u mihnet ile yâd olam gibi (G/200.5)

Leylâ ile Mecnûn kelimelerinin gece, karanlık ve deli anlamları vardır. Bu anlamları sebebiyle bu kelimeler tevriyeli olarak kullanılır.

4.2.1.6.2. Ferhad, Şîrîn

Müslüman milletlerin edebiyatlarında yer alan bir başka aşk hikâyesi de Ferhâd ile Şîrin'dir. Divan şiirinde anılan aşk kâhramanlarının her birisinin kendine has bazı nitelikleri vardır. Sevgilisine kavuşabilmek için her türlü sıkıntıya göğüs germek, yapılamayacak işleri başarmak ve çektiği bütün sıkıntılara rağmen sevdiğine kavuşamamak, Ferhâd'ın bariz özelliklerini yansıtır. Diğer bir ifade ile çile çeken bir âşığın sembolüdür. Ferhâd, Şîrîn'e kavuşabilmek için dağı delmiştir. Dağı delmek için de tîşe (külüng) kullanmıştır. Bu sebeple Ferhâd, Şîrîn, kûh (dağ), tîşe kelimeleri tenasüp içinde ele alınmıştır.

Olmakda kûh-dûz-ı cefâ âh-ı tîşe-kâr

Şîrîn hevâ-yı ‘aşkda Ferhâd olam gibi (G/200.4)

4.2.2. Kavimler

4.2.2.1. Acem, Arap

Arap kelimesi, kavim anlamında, divanda sadece bir yerde geçmektedir. Bunun haricinde Muhammed-i Arabî terkibi içinde yer alır. Acem ise ırk anlamında kullanılmaktadır.

Esvedü'l-levndir aslı arabîdir ammâ

Geh olur câme-i zerrîn ile zîver-peymâ (L/14.3)

4.2.2.2. Alaman, Frenk, Rûm

Alaman, Frenk ve Rûm kelimeleri sadece birer defa zikredilmiştir. Frenk, Rûm, Acem ve Türk kelimelerine aynı beyitte ele alan şâir, aslında bu ırkların doğdukları yerin İskenderiye olduğunu ifade etmektedir.

4.2.2.3. Türk

Türk kelimesi, herhangi bir tasavvur içinde ele alınmamıştır. Sadece bir yerde anılmaktadır.

Freng ü Rûm Acem Türk muvattını ammâ

Ki asl-ı mevlidi İskenderiyyedir gûyâ (L/8.6)

4.2.3. Ülkeler ve Şehirler

Divan şiirinin önemli hususiyetlerinden biri de, ele alınan mazmun, mefhum, tarihi ve efsanevi şâhsiyetlerin yanı sıra, ya şâirlerin yaşadığı zamanda muhtelif özellikleri ile öne çıkan, ya da daha evvelki dönemlere ait efsanevi özelliklere haiz şehirlerin veya ülkelerin isimlerinin kullanılmasıdır. Sevgilinin güzelliğini, cefâsını, vefâsızlığını veya daha başka bir özelliğini dile getirmek ve farklı açılardan ilgi kurmak amacıyla şiirlerde bu konulara rastlamak mümkündür.

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda da muhtelif ülke ve şehir isimleri zikredilmektedir.

4.2.3.1. Çin, Hoten, Hutâ

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda en çok ismi geçen ülke Çin'dir. Çin kelimesi, bir ülkeyi ifade etmesinin yanı sıra değişik anlam ve tasavvurları da ihtiva eder. Bir ceylanın göbeğinden elde edilen misk kokusunun asıl vatanı Çin'dir. Nâfe, âhû, misk, deşt gibi kelimeler, Çin kelimesi ile birlikte tenasüp içinde ele alınmaktadır.

°Aceb mi nâfe-veş çâk-ı girîbân eylesem Es^cad

Bana cây itdi deşt-i Çîn-i hecri ol gözi âhû (G/163.5)

Hoten kelimesi de genellikle Çin ile birlikte kullanılır. Bir ülkenin adıdır. Orta Asya'da yer alan bu ülke, bugün birkaç devletin sınırları içindedir. Eski zamanlardan beri bu yörede güzel misk kokuları üretildiğinden bu bölgenin ünü dünyanın her yanına yayılmıştır. Divan şâirleri, Hoten'i, sevgili için benzetme unsuru olarak ele almışlardır. Şeyhülislâm Esad'ın beyitlerinde de geçen Hoten kelimesi, âhû ile birlikte anılır.

Haclet-i çeşmi değil gıpta-i müjgân ile

Mîl çeksün gözine Çin ü Hotende âhû (G/162.3)

4.2.3.2. Bâbil, İrem, Mısır

Bâbil, Bağdat yakınlarında yer alan tarihi bir şehirdir. Bâbil halkı büyü ve sihirle fazlaca uğraşmıştır.⁵² Divanda Bâbil kelimesinin geçtiği beyitte sihir, efsûn, câdû gibi kelimeler tenasüplü kullanılarak Bâbil halkına telmih yapılır.

Mülk-i hüsni Bâbilistân eyle sihr-i nâz ile

Gamze câdûluklar itsün çeşmin efsun eylesün (G/144.5)

İrem kelimesi, divanda sadece bir beyitte zikredilmiştir. İrem, Yemen civarında Şeddâd tarafından yaptırılan görkemli bir bahçedir. Divan şiirinde genellikle sevgilinin

⁵²Pala, İ.; a.e.g. s.65.

güzelliğini anlatmak için kullanılır.⁵³ Şeyhülislâm Esad Divanı'nda ise bu mealde bir kullanım yoktur. Mustafa Efendi-zâde tarafından yaptırılan saray için tarih manzumesi yazan şâir, bu sarayı Havernak ve İrem'e teşbih eder.

Müşâkil olsa ferzâ Havernakla İrem ana

Yine illâsı vardır gayri olmaz böyle müstesnâ (T/41.8)

Mısır, Yûsuf peygamber vesilesi ile zikredilir. Firdevs-i Mısır, Mısır-ı visâl gibi terkiblerle kullanılır.

4.2.3.3. *İran, Revân, Isfâhan*

Osmanlı şâirleri ve İranlı şâirler arasında sıkı bir rekabet vardır. Aynı durum devletler bazında da geçerlidir. Osmanlı ve İran sürekli savaş halindedir. Divanda İran'ın zikredilmesinin nedeni de budur. Hicri 1140 yılında Osmanlı ile İran arasında imzalanan sulh antlaşması için Şeyhülislâm Esad bir tarih manzûmesi yazmıştır.

Lafzan u ma'nen didim ol demde târîh Es'ad

Buldı bin yüz kırkda İrân sulh ile emn ü âmân (T/29.15)

Övülenin hangi memleketten olduğunu ifade eden şâir, sevgilinin Revânlı olduğunu söylemektedir.

Bir tünd-hû ise akıdan yaşın Esadâ

Kıl cüst ü cû o rûh-ı musavver Revânlıdır (G/71.5)

Isfahan, sürmesi ile meşhur olan bir yerdir. Divanda zikredilmesinin sebebi de sürmedir. Sürme-i Sıfâhan terkibi içinde ele alınır. Divanda sadece bir yerde ele alınmıştır.

Gubâr-ı dergehi aks itdi çeşm-i Râgıbda

Aceb mi bakmasa ger sürme-i Sıfahana (T/35.16)

⁵³ Pala, İ.; a.e.g. s.210.

4.2.3.4. *Rûm, Edirne, Karaman*

Rûm kelimesi, geçtiği beyitlerde Anadolu'yu ifade etmek amacıyla kullanılır. Dönemin devlet ricalinden Mâhmûd Efendi'nin tayin olması vesilesi ile yazılan tarih manzumesinde Rûm kelimesi, iki defa kullanılmıştır. Bunun haricinde bir beyitte millet anlamında ele alınır. Divan şirinde daha çok sevgilinin güzelliğini ifade etmek amacıyla kullanılır. Şeyhülislâm Esad Divanı'nda böyle bir tasavvurdan bahsetmek zordur.

Nakîb Efendi cenâb-ı şerîfine Ma'bûd

Mübârek eyleye mesned-nişîn-i Rûmı (T/43.5)

Karaman, sevgilinin mülkü, mekânı olan bir yerdir. Bu münasebetle söz konusu edilir.

Sevdâ-ger eyleyen beni bir Karamanlıdır

Gerçi siyâh-çerdedir ammâ ki ânlıdır (G/71.1)

Edirne, bâhâr mevsimin de güzel temiz bir havaya sâhiptir. Bu özelliği nedeniyle bir gazelin giriş beytinde zikredilmiştir.

Gül mevsiminde Edrinenin hoş hevâsı var

Şâdî-fezâ-yı tab' olacak sad fezâsı var (G/54.1)

4.2.3.5. *İstanbul*

Osmanlı devletinin başkenti olması, o dönemde ilim, kültür merkezi olması hasebiyle cezbedici bir merkezdir. Şâir de gönlünün İstanbul'a aktığını bir beytinde şu şekilde ifade etmiştir.

Olmağa rû-mâl bir serv-i revânın pâyma

Sûy-i İstanbula sular gibi akdı gönlümüz (G/81.3)

4.2.3.6. *Mekke (Yesrib), Medine (Bathâ), Şâm*

Mekke ve Medine, divanda sadece bir yerde zikredilmiştir. Yesrib ve Bathâ şeklinde eski adlarıyla anılmaktadır. Beyitte peygamberimizin Mekke ve Medine'nin güneşi olduğu ifade edilir.

Sensin ol mihr-i Yesrib ü Bathâ ki eyledin

Nûrunla tâb-nâk cihân-ı risâleti (K/4.23)

Şâm kelimesi, sadece bir yerde geçmektedir. Hem gerçek anlamıyla hem de gece, karanlık anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılır.

Gönül ki kâkül-i şeb-gûne bestedir âhir

Diyâr-ı Şâmı o sevdâ ile penâh ideriz (G/84.4)

4.2.3.7. Belgrad, Huveyze, Mora

Övülen kişi tarafından fethedilmeleri münasebetiyle ele alınır.

Ceyş-i düşmân çıkınca didiler hâtifden

Sulh ile oldı Beligradı Mehmmmed Pâşâ (T/8.10)

4.2.4. Dağlar ve Denizler

4.2.4.1. Dağlar

Dağlardan Tûr ve Kaf, divanda adları geçen dağlardır. Tûr Dağı, Hz. Mûsâ'nın Allâh ile konuştuğu yer olması ve Allâh'ın nurunun bu dağa tecelli etmesi münasebetiyle ele alınır.

Eyleyüp pür-teb-i envâr-ı tecellâ-yı cemâl

Şu'le-i kûh-i dili ta^cne-zen-i Tûr eyle (G/178.2)

Kaf, hayalî bir dağdır. Sîmurg adlı efsanevî kuşun orada yaşadığına inanılır.

Şîr-i jiyân-ı gâbe-sitân-ı besâletim

Sîmurg-ı Kâf-lâne-i kevn-i celâdetim

Mânend-i mûr gerçi ki nâçîz-hey'etim

Bâz-ı şikâr-gîr-i çerâ-gâh-ı himmetim

Kâm-ı dü-kevn cünbüş-i bâl ü perimdedir (Tâh/3.2)

4.2.4.2. Denizler

Denizleri ifade etmek için genel olarak bahr, derya, yem kelimeleri

kullanılmıştır. Bunun dışında adı anılan denizler; Bâhr-i siyeh (Karadeniz), Bâhr-i muhî (Okyanus). Umman kelimesi de okyanusu ifade etmek amacıyla kullanılır.

4.2.5. Toplumsal Hayat

Toplumsal hayat, birlikte yaşayan insanların değişik yönlerden birbirleriyle ilişki kurduğu, hayat tecrübelerinin aktarıldığı, maddi ve manevi değerlerin paylaşıldığı bir ortamdır. Bu ortamdaki insanların değişik hal ve özellikleri, karmaşık ilişkileri netice verir.

İnsanların beraberce yaşadığı bir toplum içinde, muhtelif sebepler neticesinde kişiler arasında tabakalaşma, bir sınıf ayrımı ortaya çıkabilir. Yaşadığı dönemin toplumsal özelliklerini belirli bir seviyede yansıtan divanlar, sosyal tabakalaşma hakkında bize fikir vermektedir.

4.2.5.1. Pâdişâh ve Çevresi

Beyitlerde sultan, şâh, şeh, şehensâh, hân gibi adlarla anılan pâdişâh, cemiyetin en üst noktasında olan şâhıs konumundadır. Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi (Zill-ı Rab) olarak tasavvur edilir. Kasidelerde ve tarih manzumelerinde bu isimlerle ifade edilen kişi genellikle dönemin pâdişâhıdır. Gazellerde pâdişâh, gerçek anlamında pek kullanılmamakla beraber, daha çok mecazî manada sevgiliyi ifade etmek maksadıyla ele alınır.

Pâdişâh, her zaman övülen konumundadır. Devletin huzur ve bekası onların varlığıyla devam eder. Onların var olması dünyadaki diğer insanlar için mutluluk vesilesidir.

İkram ve ihsanı bol olan pâdişâh, her zaman adalet sâhibir. Yaratılıştan güzel ahlak sâhibidir. Allâh'ın iltifatına mazhar olan pâdişâhlar, çok akıllıdır. Ülkeleri feth ederler. Bu bakımdan pâdişâhın ömür ve saltanatının uzun olması her zaman istenir.

Pâdişâhım Hak idüp efzûn ömr ü devletin

Eyleye dâim serîr-i saltanatda pâ-y-dâr (T/23.4)

Pâdişâh olan sevgilinin bir kölesi konumundaki âşık ise pâdişâhın bütün emirlerini yerine getirmek zorundadır. Âşığın gönlü her an sevdiğinin hizmetindedir. Âşık, genellikle bende, gedâ olarak tasavvur edilmektedir.

4.2.5.2. *Rezm*

Osmanlı döneminde insanların hayatlarının büyük bir bölümünde rezmin yani savaşın etkisi vardır. Osmanlı milleti bezm ile rezm arasında yaşayan bir millettir. O dönem insanının yaşayışı, şâirlerin divanlarına az ya da çok yansımıştır. Şeyhülislâm Esad Divanı'nda rezm kelimesi fazla kullanılmamış fakat birkaç yerde anılmıştır.

Tarih manzumelerinde, övülen şâhsın savaş meydanında gösterdiği yiğitlikten bahsedilir. Düşman askerinin karşısında Rüstem gibidir. Yiğit ve cesurdur.

Felâtun-fikr Risto-re'ydir tedbîr-i milketde

Dem-i rezm-i adûda Rüstem-i meydân-ı heycâdır (T/24.5)

4.2.5.3. *Kan (Hûn, Dem)*

Kan unsurunun savaşla ilgisinden dolayı bazı yerlerde hûn ve rezm kelimeleri beraber kullanılır. Kan kelimesinin hûn, dem gibi kullanımları da vardır.

Kan kelimesinin kullanım alanı sadece savaşla sınırlı değildir. Hûn-ı ciğer, dem-i sirişk gibi terkiplerden de anlaşılacağı üzere kan, âşığın acısını, ıstırabını ifade eder. Âşığın ciğeri kanlıdır, gözünden ise kanlı gözyaşları dökülür.

Hayli demdir ki gönül hüsnüne meftûn olmuş

Hasret-i la'l-i lebinle ciğerim hûn olmuş

Bend-i zülfünde kalup hâl-diger-gûn olmuş

Dil-i dîvâne bu sevâa ile mecnûn olmuş

Halka-i ehl-i iyreden yine bîrûn olmuş

Vâhşetişevki-le sır-dâde-i hâmûn olmuş

Bin dil ü cân ile ten şimdi giriftarındır

Cân esîr-i şiken-i zülf-i siyeh-kârındır (Müs/2)

4.2.5.4. Savaş Aletleri

4.2.5.4.1. Ok (Tîr, Nâvek, Hadeng)

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda sıkca bahsedilen bir savaş aletidir. O kadar sıklıkla bahsedilmesinin en önemli nedeni de, sevgilinin bazı güzellik unsurlarının (gamze, kirpik) öldürücü olarak tasavvur edilmesi ve okla ilişkilendirilmesidir.

Dâğ ur derûna eyleme tîr-i nigâhı red

Dil-dâdenim anınla beni eyle ber-murâd (G/31.3)

4.2.5.4.2. Kılıç (Hançer, Şemşîr, Tîg)

Kılıç, keskin olması, şekli itibariyle kavisli olması, kesici olması gibi özellikleriyle ele alınmıştır. Sevgilinin kaş, gamzesi (nigâh), kirpiği gibi güzellik işaretleri için benzetilen olarak kullanılmıştır. Sevgilinin bakışları da bir kılıç gibidir ve âşığı öldürebilecek bir etkiye sâhiptir. Fakat sevgili, âşığı ihmal ederek, onu bakışlarının kılıcıyla öldürmekten vazgeçer.

Sevgilinin bakış kılıcının önünde âşık gibi metanetli duran olmamıştır. Âşık sevgilinin bakış kılıcıyla vurulmuştur.

Pîşinde tîğ-i ğamze-i yârin durulmadı

Tîr-i nigâha ben gibi kimse urulmadı (G/197.1)

4.2.5.4.3. Yay (Kemân)

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda yay, sevgilinin kaş için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır ve genelde ok (nâvek) unsuruyla beraber ele alınmaktadır. Sevgilinin kaş çekilmiş yaydır, gamzesi de yaydan fırlamış bir oktur. Gamze okları, yay gibi olan kaşlar vasıtasıyla âşığın gönlüne atılmıştır.

Ol kemân ebrû n'ola bağlar ise kaşbasdı

Zâl-i hüsni okını atdı ve yayın yasdı (EB/5)

4.2.5.5. *Bezm*

Bezm, insanların bir araya gelerek sohbet ettikleri, içki içerek gülüp eğlendikleri bir toplantıdır. İçki meclisleri ya bahar mevsiminde gülşen veya bahçelerde, ya da genel olarak geceleri meyhanelerde kurulur. Bu eğlence ve içki meclislerine sevgili bazen katılır, bazan de gelmeyebilir. Sevgili, meclise geldiği zaman eğlence ve zevk daha da ziyadeleşir. Sâkî, mutlaka mecliste yer alır. Kadeh, müzik ve mey meclislerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Geceleyin tertip edilen içki meclislerinde mum (şem) da vazgeçilmez unsurlardan biridir. Fakat bütün bunlara rağmen sevgilinin orada olması en çok arzu edilen şeydir.

4.2.5.6. *Meyhâne*

Meyhane tasavvufi anlamda dergâh veya tekke olarak tasavvur edilir. Meyhaneler âşığın gönlü olarak da düşünülür. Âşık her zaman sıkıntı çeker ve kederlidir. Bu nedenle gönlü harab olmuştur, âşığın gönlü viranedir. Meyhanler de virane yerlerdedir. Bu bakımdan meyhane ve gönül arasında bir ilgi kurulur.

4.2.5.7. *Şarâb (Mey, Bâde, Sâhbâ, Duhter-i rez)*

Şarap, içki meclislerinin vazgeçilmez bir unsurudur. Şarap, ister renk isterse sarhoş etmek özelliği ile olsun âşığı sevgiliye yaklaştıran bir kavramdır. İçki meclislerinde saki tarafından âşıklara ikram edilen mey, kırmızı rengi ile sevgilinin dudağını hatırlatmaktadır.

Olsa n'ola şarâb-ı lebin cisme cân gibi

Yokdur humarı keyf-i mey-i erğavân gibi (G/193.1)

Beyitten de görüleceği üzere şarap, doğrudan doğruya sevgili ile birlikte anılmaktadır. Şarap, sevgilinin kırmızı dudağı gibidir. Bu şarâbın en önemli özelliği, aşığa cân vermesidir. Yani şarap, âşığı hayata bâğlayan bir sebeptir. Hayata bağlamasının yanı sıra şarâbın sarhoş etme özelliğine de dikkat çekilmektedir.

Şarabın birçok özelliği vardır. Bu özelliklerinden biri de şarâbı içen rind,

kendisini sultan zanneder. Bu dünya hayatının sıkıntılarını ortadan kaldırmak için şarâb bir vesile olur.

Şarâb ve gül (verd-i âl), la'l, leb, ergavân, gonca, hûn (kan) arasında benzerlik kurulmaktadır.

4.2.5.8. *Sâkî, Kadeh (Câm, Peymâne, Piyâle, Sâgar), Mest, Rind*

Sâkî, içki meclislerinin vazgeçilmez müdavimlerinden birisidir. Beyitlerde ele alındığı şekliyle sâkî, iki tipte karşımıza çıkar. Birincisi ve en yaygın olan şekli, sâkînin içki meclisinde bulunanlara mey dağıtan güzel olarak kabul edilmesidir. İkincisi ise, sâkînin sevgili ile aynı kişi olarak düşünülmesidir. Sâkî, güzel bir kadın olması itibariyle, şüphesiz birçok benzetmeye konu olmakla, sevgilinin mecliste bulunmamasını unutturmak üzere âşıklara safâ ve neşe verir.

Çekme el sâkî meded dâmân-ı bezm-i 'îşden

Kesme gel sâğâr-küsârân-ı mâhabbetden ayağ (G/112.3)

Beyitlerde de görüldüğü gibi, sâkînin her daim mecliste yer alması istenir. Sâkînin meclisten el çekmesi, ayak kesmesi yani meclisten uzak kalması istenmemektedir.

Beyitlerde çoğu zaman sevgili olarak tasavvur edilen sâkînin yanakları gül gibi, dudağı ise kırmızıdır.

Hâbâb-ı bâde sanma câmda ey sâkî-i gül-ruh

Gözüm kaldı ümîd-i nûş ile mir'at-ı sâğârda (G/176.2)

İçki meclislerinin vazgeçilmez unsurlarından bir diğeri de, şüphesiz ki kadehtir. Bu meclislerde sâkî, misâfirlere içkiyi kadehle ikram eder. O dönemde kullanılan kadehler, insanların sosyal hayatta ait oldukları sınıflara göre, şekil ve malzeme itibariyle farklılık göstermektedir. Kadeh, rengi ve şekli yönüyle bazı yerlerde aya, bazen de sevgilinin gözüne teşbih edilmektedir. Bir deniz olarak düşünülen içki meclisinde,

kadeh de sevgiliyi o denizden kurtarıp sahile çıkarmaya yarayan sandal gibidir.

Sür zevrâk-ı piyâleyi deryâ-yı bezmde

Yâri kinâre çekmenin âsân râhıdır (G/39.4)

İçki meclisleri, kadeh ve sâkî söz konusu olunca, haliyle o mecliste eğlenen sarhoşlar ve rindler akla gelmektedir. Bu meclislerde yer alanlar ya aşktan ya da içkiden sarhoş olmuşlardır. Bir beyitte rindlerin, efsanevi İran pâdişâhı Cem döneminden beri şarâbla iç içe oldukları, beraber anıldıkları ifade edilir.

Sâkî haramdır ele çekdirme ayağın

Rindâna duht-ı rez dem-i Cemden nişanlıdır (G/71.4)

4.2.5.9. Mum (Şem), Çerâğ

Mum ve çerâğ, aydınlatma ve etrafa ışık saçma özelliklerinin yanı sıra yakıcılık özelliğiyle de ele alınmaktadır. Mum ve çerâğ, genellikle geceleyin düzenlenen içki meclislerinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bunlar bazen sevgiliyi bazen de âşığı temsil eder. Sevgili için teşbih unsuru şeklinde ele alındığı zaman ışık saçması ve yakıcılık özellikleri dikkate alınarak değerlendirilir. Mum nasıl içki meclislerini aydınlatıyorsa, sevgilinin bezme teşrif etmesi de, içki meclisinde bulunan âşıkların gönüllerini aydınlatır ve âşıklar için neşe, sürur kaynağı olur. Bazı yerlerde mum sevgilinin bulunduğu yeri aydınlatan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda âşık, mumun etrafında dönüp en sonunda mum alevinde yanan bir pervane gibidir. Diğer bir ifade ile âşık, sevgilinin aşkı için kendini feda etmekten çekinmez.

Pervâne-i çerâğ-ı ruhundur dil-i hamûş

Olsan ʿaceb mi şem^c-şifat ebkem-âşinâ (G/3.2)

Bu beyitten de görüleceği üzere sevgilinin yanağı, çerâğa benzetilmektedir. Mum, sessiz ve dilsiz olarak tasvir edilmiştir. Âşığın gönlü de bir mum gibi sessiz bir

şekilde sevgili için yanıp tutuşur. Beyitlerde pervane âşığı, şem ise sevgiliyi sembolize etmektedir. Bu nedenle şem ve pervane birçok yerde birlikte ele alınmaktadır.

4.2.5.10. Süs Eşyaları

Süs eşyaları olarak değerli taş olan cevher, yakut, zümrüt, elmas, mercân, inci ve kıymetli metallere altın ile gümüş Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde sıklıkla geçmektedir. Bu değerli taş ve madenler, genellikle sevgilinin tasavvurunu yapmak veya bu tasviri tamamlamak için kullanılan güzellik unsurlarıdır.

4.2.5.11. Kıymetli Madenler ve Taşlar

4.2.5.11.1. Altın (Zer)

Altın, kıymetli bir maden olması, doğada çok fazla bulunması gibi özelliklerine ilgi çeken ve önemsenen bir madendir. Süs eşyası olarak kullanıldığı gibi para olarak da kullanılır. Ayrıca günlük hayatta kullanılan bazı eşyalar altından yapılabilir. Gülşenin yani gül bahçesinin yaprakları birer altın olarak düşünülür. Altın bazı yerlerde sîm (gümüş) kelimesi ile tenasüp içinde ele alınır.

Aksa cûy-ı keremi sû-yı sebîl-i bâga

Sîm ü zer maşrabalar ola ana her lâle (K/12.31)

4.2.5.11.2. Gümüş (Sîm)

Kıymetli bir metal olan gümüş, divanda sözü edilen madenlerden biridir. Değerli bir madendir ve süs eşyası olarak da kullanılır. Rengi ve parlaklığı yönüyle sevgilinin sînesi ile ilişkilendirilir.

Arâyiş-i pehlû-yı hayâl it anı Es'ad

Kim levha-i sîmîn-i mücellâdır o sîne (G/165.5)

4.2.5.11.3. La'l

“Kırmız ve değerli bir süs taşı.”⁵⁴ Divanda sıklıkla sözü edilen ve sevgiliyle ilgili birçok tasavvurda yer alan değerli bir taştır. Renginin kırmızı olması nedeniyle

⁵⁴ Pala, İ.; a.g.e.; s. 251.

sevgilinin dudağı yerine kullanılır. Sevgilinin dudağı la'l, sözleri ise tertemiz bir inci olarak kabul edilir. Sevgili konuştuğu zaman dudağından inciler dökülür.

Hûy-kerde olsun 'arızın ol germ-i mest-i nâz

La'lîn levhe sad-dür-i pâki nişâr kıl (G/135.3)

4.2.5.11.4. *Elmas, Yakut, Sedef*

Elmas, sert ve değerli bir taş olması münasebetiyle ele alınmıştır. Bir beyitte bitkilerin elmastan mızrak şeklinde tasavvur edildiyi görülür

Fezâ-yı heybetinde bir giyeh bir nîze-i elmâs

Zemîn-i devletinde cümle âlî-şân ezhârı (T/39.18)

Yakut, muhtelif renklerde olan değerli bir taştır. Divanda çok fazla bahsi geçmemektedir.

Sadef, inciyi muhafaza eden istiridye veya midyenin sert ve şeffaf kabuğudur.

Bir beyitte peygamberimizin ağzı sadef olarak düşünölmektedir.

4.2.5.11.5. *İnci (Dürr, Lûlû)*

“İnci. Divan edebiyatında sevgilinin dişleri, teri vuslatı; âşığın gözyaşı; şairin şiiri ve güzel söz yerine kullanılır. Denizde, sadef içinde oluşması ırlığı, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir.”⁵⁵ Divanda en fazla ele alınan kıymetli bir taştır. Sevgilinin ağzı, dişi, sözleri inci olarak düşünölmür. Sevgilinin gönlü inci yatağı gibidir ve onu ağzından çıkacak sözler/inciler âşık için herşeyden değerlidir.

Bir beyitte yer alan dürr-i yetîm terkibi, peygamberimizi ifade etmektedir. Peygamberimiz, güzelliğı ve şâhsiyeti yönüyle iki cihanda eşi, benzeri bulunmayan bir inci gibidir.

Kurretü'l-ayn-i dü-âlem dürr-i yektâ-yı himem

Seyyid-i cümle-i âdem şeh-i şefkat-peymâ (K/2.21)

⁵⁵ Pala, İ.; a.g.e.; s. 116.

4.2.5.11.6. *Cevher (Güher, Gevher, Cebâhir, Mücevher)*

Bu süs eşyaları veya kıymetli madenler, Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde, sevgilinin tasviri yapılırken, farklı beyitlerde, gerçek anlamalarından çok mecazi anlamlarıyla ele alınmaktadır. Bu madenlerin farklı renklerde olması ve maddi değerlerinin yüksek olması nedeniyle değişik tasavvurlar içinde kullanılmaktadır.

4.2.5.12. *Güzel Kokular*

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda misk, kâfur, nâfe, anber gibi kokuların adları zikredilmiştir. Adlarını saydığımız koku maddeleri, rengi ve kokusu yönüyle sevgiliyi tasvir etmek için çeşitli tasavvurlar içinde ele alınmaktadır.

Misk ve anber, genel olarak sevgilinin kıvrımlı saç lülesi için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Şemîm-i zülf-i şeb-bûyın alup bâd-ı seher yârin

Didi nûkhet viren anber mi müşk-i ter mi bu (G/163.2)

Nâfe ve miskle birlikte bu koku maddelerinin anavatanı olan Çin ve Hoten ülkelerinden bahsedilir. Nâfe, âhûdan elde edilen bir maddedir. Bu münasebetle âhû kelimesi de zaman zaman misk ve nâfe ile birlikte kullanılmaktadır. Bu beyitte de âhû, Çin ve nâfe kelimeleri tenasüp içinde ele alınmıştır.

Aceb mi nâfe-veş çâk-ı giribân eylesem Es^cad

Bana cây itdi deşt-i Çîn-i hecri ol gözi âhû (G/163.5)

Anber, kokusu ve şekli itibariyle sevgilinin saç ve yüzündeki siyâh benle ilişkilendirilir. Sevgilinin saç ve beni, güzel kokuların kaynağı olarak tasavvur edilmektedir.

Anda müfreddir o hâl-i anberîn ü müşk-sâ

Oldı mazmûnı anın baht-ı siyâh-ı mübtelâ (G/1.3)

4.2.5.13. *Diğer Süs Eşyaları*

4.2.5.13.1. *Sürme (Kuhl), Kına (Hinnâ)*

Sürme, insanların kimi zaman göz sağlığı için, bazen de süslenmek, güzel görünmek için gözlerine sürdükleri bir maddedir. Sürmenin rengi siyâhtır ve anavatani da Isfâhan'dır. Bu sebeple sürme, kimi beyitlerde Isfâhan ile birlikte "sürme-i Isfâhan" terkibi içinde kullanılır. Sevgilinin dergâhının gubârı (toz), Râgıb'ın gözüne bulaştığı için artık Isfâhan sürmesîne gerek kalmamıştır. Çünkü sevgilinin bulunduğu mekenin tozu, Isfahan sürmesinin vazifesini görür hatta dah değerlidir.

Gubâr-ı dergehi aks itdi çeşm-i Râgıbdâ

Aceb mi bakmasa ger sürme-i Sıfâhana (K/35.12)

Kına, toz şeklinde yeşil bir maddedir. Genellikle ele ve ayak parmaklarına yakılır. Bir beyitte kınanın baş parmağa yakıldığı ve yakıldıktan sonra kırmızı bir renk aldığı ifade edilmektedir.

Benâni manzar-ı hûnîn-i çeşm-i âşık olmuşdur

Ser-engüşti-i la'lîn oldı sanman reng-i hinnâdan (G/155.3)

4.2.5.13.2. *Ayna (Ayîne, Mir'at)*

"Aynanın edebiyatımızda kullanılış sebeplerinin başında bir süs malzemesi oluşu gelir."⁵⁶ Parlaklığı ve ışığı yansıtması hasebiyle, ya sevgilinin temiz yüzü ya da âşığın kalbi için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin güzelliğinden bahseden bir beyitte âşık, sevgilinin ayna gibi parlak ve temiz yüzüne bakar. Bu bakıştan aldığı şevk ile bir papağan gibi konuşmaya ve güzel şiirler terennüm etmeye başlar.

Tab'-ı Es'ad bakmasa âyine-i ruhsârına

Söylemezdi tûtî-âsâ böyle şî'r-i hoş-edâ (G/9.5)

Bir başka beyitte ise ayna, kader olarak tasavvur edilmektedir. İnsanın hakkı ve

⁵⁶ Pala, İ.; a.g.e.; s. 49.

liyakatı ne ise kader aynasından o görünür. Kader aynasından görünmesi ise o için bu dünyada insanın başına geleceğine delildir.

4.2.5.14. Giyim-Kuşam

İnsanlar, bâğlı oldukları dini, tarihi, milli ve kültürel çevreleri nedeniyle muhtelif kıyafetler kullanmışlardır. Şâhısların giyim kuşamlarındaki bu farklılıklar, özellikle iletişim ve etkileşimin günümüzdeki kadar yaygın olmadığı dönemlerde o kadar açıktır ki, bir kişinin hangi topluluğa, millete veya devlete bâğlı olduğunu anlamak zor değildir. Daha da ötesi, bazı insanların sosyal tabakalaşmada mensup oldukları sınıflık kıyafetinden tesbit etmek mümkündür.

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda da seven-sevilen ilişkilerinde meydana gelen tabakalaşmada veya sevgilinin tasviri yapılırken giyim-kuşamın bir unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Divanda adı geçen giyim-kuşam eşyaları arasında kaba, aba, hırka, gömlek (pirehen), etek (dâmen), şal, zünnar, kemer, külâh, destar, nikab, taç bulunmaktadır.

Hırka ve kaba, genellikle devrişlerin giydiği elbiselerdir. Hırka giymek dünya nimetlerinden elini çekmek anlamına gelmektedir.

Gömlek sevgilinin bedenini örten bir giysidir. Bir beyitte Yûsuf peygamberin kanlı gömleği de anılmıştır. "Pirehen-i sabr" terkininde sabır ile gömlek birlikte ele alınmaktadır.

Pûsîde kılar pirehen-i sabrı çü kettân

Hâsiyyet-i mehtâb ile hem-tâdır o sîne (G/165.3)

Pâdişâhın tacı ile fakirin külâhı, her ikisi de başa takılan fakat bu şâhısların cemiyet içinde buldukları konumu belirleyen unsurlardır. Pâdişâhın tacı, bir memleketin en yüksek mertebesinde bulunan kişinin, fakirin külâhı ise sıradan insanların hatta bir ülkede en alt tabakada bulunan insanların başlarına taktığı giysidir.

Etek (dâmen), lutuf ve ihsanı temsil etmektedir. Büyük insanların eteğini öpmek veya eteğini tutmak o insanların ikram ve iltifatına mazhar olmayı ifade eder.

Zünnâr, papazların bellerine doladıkları, siyâh renkli bir kuşaktır. Küfrün ve kâfirin alameti zünnar bâğlamaktır.

Nice dil-bend-i zülf olmaz harîm-i üftâde-i hüsnün

Nişînân-ı künişt-i aşk bî-zünnâr kalsun mı (G/199.6)

Kemer, beyittlerde herhangi bir tasavvur içinde ele alınmaz. Sevgilinin ince belini sarması vesilesiyle zikredilmiştir.

Bir kerre kemer gibi sarılısam o miyâna

Bel bağlar idim yâre fedâ-yı dil ü cân (G/169.1)

4.2.5.15. İnşâî Unsurlar

İnşâî unsurlar da yerine, zamanına ve sınıf farkına göre farklılık ve çeşitlilik göstermekte, insanların yaşayış biçimlerini yansıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde saray, köşk, ev (hane), kulube, dergâh, çadır (çetr, hayme), âşiyân, çeşme, değirmen (âsiyâb), sâyebân, tâk, kuyu (çâh), câmi, kapı (der, bâb), pencere (revzen) gibi değişik inşâî unsurlar geçmektedir.

4.2.5.15.1. Saray, Köşk (Kasr, Eyvân), Kapı (Der)

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda ve genel olarak divan şiirinde pâdişâhın gerçek anlamından çok mecazî anlamda yani sevgiliye teşbih olarak kullanıldığı görülmektedir. Hiç şüphesiz ki bu pâdişâhın yaşadığı yer de sıradan bir kulube değil bir saray ya da bir köşktür.

Kasr, divanda herhangi bir tasavvur içinde kullanılmamıştır. Divanda o dönemlerde yapılan değişik saraylar için yazılmış tarih manzumeleri vardır. Kasr kelimesi de bu manzumede genellikle gerçek anlamıyla ele alınmıştır.

Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde kapı (der) da bir inşâî unsur olarak ele alınmıştır.

Bu unsur, bazen hükümdarın kapısı, bazen devlet kapısı, bazen de zaten pâdişâh olan sevgilinin kapısı olur. Kapı unsuru, genellikle mecazî anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır.

Sabâ sünbül-sitân-ı bâğa bûsâ-yı abîr oldı

Meger peyâm kâkülle der-i dildârdan geldi (G/204.2)

4.2.5.15.2. *Câmi, Mescid*

Bir câmi vesilesi ile yazılan bir tarih manzumesi vardır. Câmi kelimesi de sadece orada geçmektedir. Aynı şekilde mescid de, çoğul olarak mesâcîd şeklinde sadece bir yerde anılmıştır. Bu iki kelimenin de herhangi bir tasavvuru yoktur.

4.2.5.15.3. *Değirmen (Âsiyâb)*

Değirmen kelimesi sadece bir beyitte geçmektedir. Gerçek anlamıyla kullanılmayıp mecazî bir kullanımla ele alınan değirmen, dünya ve felek olarak düşünülür. Şâir, felek değirmenin kendi muradınca dönmesini arzulamaktadır.

Döner mi kutb-ı ümîd üzre Es'adâ bilmem

Bu âsiyâb-ı felek bir zaman murâdımca (G/186.5)

4.2.5.15.4. *Çadır (Çetr), Eşik (Âsitan), Duvar, Pencere (Revzen)*

Çadır, çetr-i sikender terkibi içinde divanda sadece bir yerde ele alınmıştır.

Kubbesi olsa nola çetr-i Sikender ki anın

Menba'-ı âb-ı hayât olmada aynı-yle hemân (T/31.3)

Eşik, sevgilinin veya övülen şâhsın mekânı ile birlikte düşünülür. Beyitlerde, iltica edilecek yer olarak tasavvur edilir. Bu bakımdan belli bir önem ve kudsiyet kazanmaktadır.

Duvar ve pencere, divanda adları geçen inşâî unsurlardandır. Duvar, herhangi bir tasavvur içinde ele alınmamıştır. Pencere, âşığın viran olmuş gönül sarayındaki deliklere benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin gamzesi ile baştan ayağa kadar hep yaralanmıştır. Bu yaralar da pencere olarak düşünülür.

°Aceb mi ser-be-ser pür-dâğ olsa Es'adâ °âşık

Dil-i vîrân-serây-ı ehl-i gam bî-revzen olmazmış (G/103.5)

4.2.5.15.5. Çeşme, Tâk, Kubbe

Divanda bir çeşmenin yapılışı münasebetiyle yazılmış tarih manzumesi mevcuttur. Ayrıca âşığın siyâh gözleri “zulmet-i çeşme-i Hızır” olarak tasavvur edilmiştir.

Mustafa Efendi-zâde'nin sarayı için yazılmış bir tarih manzumesinde “meh-i nev” (yeni ay) o sarayın tâkı olarak düşünülür.

Kubbe, bir ev için ve bir şadırvan için yazılan farklı tarih manzumelerinde zikredilmiştir.

4.2.5.16. Mûsikî Aletleri

Müzik aletleri genellikle içki meclislerinde kullanılan eğlence unsurudur. Divanda şekilleri ve çıkardıkları sesler ile ele alınmışlardır. Şeyhülislâm Esad Divanı'nda ney, tanbur, ud, kânun, rebâb, kûs (davul), çeng, şeştâr, def gibi müzik aletlerinin adları geçmektedir.

Âşık, kendi boyunu (kadd) ney olarak tasavvur eder. Sevgili, âşığın sînesinde, bağrında derin yaralar açar ve âşığın ney gibi olan boyunu çeng eyler.

Bağrımı dâğ ile ney kaddimi çeng eyler o yâr

Olsa râmiş-ger idüp dâ'ire mâh-ı tâbi (G/190.3)

Çeng, şekli itibariyle âşığın bükülmüş bedeni olarak düşünülür. Âşıkların iniltisi, ses yönüyle ud sesine benzetilir. El ile vurularak çalınan def, âşığın gönlüyle ilişkilendirilir.

Âhdan sît-i gelû savt-ı nefre döndi

Dögünüb def gibi dil oldı nağam dolabı (G/190.5)

4.2.5.17. Yiyecek ve İçecekler

Bütün canlıların hayatında olduğu gibi insan hayatında da yiyecek ve içeceklerin önemi tartışılmayacak kadar büyüktür. Bunlar olmadığı takdirde, insanın hayatını idame

ettirmesi mümkün değildir. Bu münasebetle şâirlerin şiirlerine de konu olan yiyecek ve içecekler, hiç şüphesiz Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde de ele alınmıştır.

4.2.5.17.1. Şeker

Divanda ismi sıklıkla geçen bir yiyecek maddesidir. Sevgilinin dudağı şekere benzetilir. Sevgilinin ağzından çıkan sözler de yine şeker olarak düşünülmektedir. Onun ağzı açıldıkça, ağzından etrafa şekerler saçılır. Şeker kelimesinin geçtiği bazı beyitlerde papağan (tûtî) da ele alınmaktadır. Bu bakımdan şeker ile papağan arasında ilgi kurulmaktadır.

Şekker-feşân vaşf-ı lebin olsa ger n'ola

Tûtî-i tab'-ı nâdire-gû Kande-hârlıdır (G/70.6)

4.2.5.17.2. Ekmek (Nân)

Temem bir yiyecek maddesi olan ekmek, divanda bir yerde geçmektedir. İftar vaktinde orucunu açmak isteyen şâir, ekmeği iftarlık yiyecek olarak düşünür.

İtmege izhâr-ı iftâr-ı visâl-i şâm-i îd

Nân-ı savmı rûzdan itdim şikest ahşamlık (G/120.5)

4.2.5.17.3. Kebâb

“Şairlerimiz, içlerinde yanan aşk ateşiyle ciğerlerinin veyahut bütün vücutlarının kebab olduğunu tahayyül etmişlerdir.”⁵⁷ Âşğın gönlü de, ayrılık ateşi ile yanıp kül olmuştur. Bu itibarla gönül, kebâb olarak düşünülmektedir.

Bezm-i fûrkatde hayâl-ı iş ü nûş-ı yâr ile

Bâde-i hamrâdır eşk-i hûn lâht-ı dil kebâb (G/11.2)

4.2.5.18. Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler

İnsanlık tarihi kadar eski olan yazı, insan hayatında oldukça önemli bir göreve sâhiptir. Tarih boyunca nesilden nesile insanların bilgi birikimlerinin aktarılmasında önemli bir rolü vardır. İlmi sâhada ve hayatın her aşamasında baş döndürücü gelişmeler

⁵⁷ Onay, A. Talat; a.g.e., s.246.

yazı sayesinde kaydedilmiştir. Bugün insanlık medeniyetinin bu noktaya ulaşması yazı sayesinde.

Hal böyle olunca sadece ilim sâhasında değil, pek tabii olarak şiir sahasında da yazının ehemmiyeti asla küçümsenmeyecek boyutlardadır. Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde, doğrudan doğruya şiirin konusu olmasa dahi sevgilinin güzelliğini dile getirmek amacıyla yazı unsuru ele alınmaktadır.

4.2.5.18.1. Kalem (Hame, Kilk) Hokka, Mürekkebe (Midâd)

Yazının en önemli araç ve gereçlerinden birisi, hiç şüphesiz kalemdir. Şeyhülislâm Esad'ın birçok beytinde hem gerçek hem de mecazî anlamıyla yer alan kalem, divanda en fazla sözü edilen yazı unsurudur. Divanda, kalem redifli bir de kasîde yer almaktadır. Şâir, bazen kaleminin sihirli olduğunu düşünür ve bu kalemlerle sevgilinin vasıflarını anlatabileceğini söyler.

Kabil mi hüsn ü ânım takrir Es'adâ

Nakş u nigârî hâme-i sihr-âverimdedir (G/37.7)

Başka bir beyitte ise sevgilinin güzelliğini anlatmakta kalem ve İlsân yetersiz kalmaktadır şeklinde bir anlam vardır. Kalem, ayrıca “kilk-i kazâ” (kaderi yazan kalem) terkibi içinde kullanılmıştır. Bu kullanım kalemin kudsilik yönüne de işaret eder. Diğer bir beyitte de kirpik (müje), kaleme teşbih edilmektedir.

Gamzesi gerçi mu'ammâdır cefâ ma'nâsına

Hall ider kilik-i müjem amma vefâ ma'nâsına (G/184.1)

Hokka da kalem gibi bir yazı aracıdır. İçine mürekkep konulan kabın adıdır. Sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olarak kullanılır.

Dendânların gören dehen-i yârda sanur

La'lîn hokkada iki incü kılâdesi (G/194.4)

Mürekkep (midâd), bazı maddelerin karışımından meydana gelen ve yazı

yazabilmek için gerekli olan bir maddedir. Bir beyitte sevgiliyi vasfedebilmek için yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem; Bâhr-i siyeh (Karadeniz) mürekkep olsa yine de yeterli olmayacağını söyler.

Zemîn varak çemen erkân u sıfır olub jâle

Midâd bahr-i siyeh hâme olsa hep eşcâr (K/9.35)

4.2.5.18.2. Kağıt, Mektup (Nâme), Kitap

Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde yazı araç ve gereçleri olarak kağıt, mektup, kitap gibi eşyalar da yer almaktadır. Bu unsurlar genellikle sevgilinin güzelliğini ifade etmek amacıyla farklı tasavvurlar içinde ele alınır. Kitap, bir beyitte sevgilinin yüzü olarak düşünülmektedir.

Oldı ta'likât-ı hüsn-i hat kitâb-ı rûyına

Mû-şikâfân lîk hamî eyler hatâ ma'nâsına (G/184.4)

4.2.5.19. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

4.2.5.19.1. Şişe, Bardak, Kâse, Tas, Tabak

Bu unsurlardan şişe ve bardak, doğrudan doğruya içki meclisiyle ilgili olup mey içmeye yarayan kaplardır. Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde bu unsurlar hem gerçek hem de mecaz anlamlarıyla ele alınmıştır. Şişe ve bardak, içki ile alakalı beyitlerde kullanılmıştır. Bardak, şeffaf olması ve elden ele devretmesi gibi özellikleriyle birçok şâirin şiirlerinde kullandığı bir eşyadır. Bardak, saydamlığı ve parlaklığı yönüyle bir beyitte ayna ayna olarak düşünülmüştür.

Habâb-ı bâde sanma câmda ey sâkî-i gül-ruh

Mû-şikâftân lîk hamî eyler hatâ ma'nâsına (G/184.4)

Kâse, divanda üç yerde geçmektedir. Şekli itibariyle dünya olarak düşünülür ve kırılma özelliği ile dünya hayatının gelip geçici olduğunu ihtar eder.

Tabak, sadece bir beyitte yer alır ve lâle ile birlikte kullanılır. Lâle, sevgiliye sunulmak için ağzına kadar altın dolu bir tabak olarak tasavvur edilir.

4.2.5.19.2. *Anâhtar (Miftâh), Kilid, Süpürge (Cârûb), Çengel, Zencîr*

Anahtar ve kilit kelimeleri, mecazî anlamlarıyla değerlendirilmiştir. Aralarında ilgi bulunan bu eşyalar, bazı beyitlerde birlikte ele alınırlar. Peygamberimiz için yazılan bir kasidenin ilk beyitinde miftâh ve kilit kelimeleri tenasüple kullanılır.

Gele ey hâme-i dür-pâş-ı künûz-ı ma'nâ

Gele ey hâme-i miftâh-ı kilid-i imlâ (K/2.1)

Süpürge (cârûb), kirpik (müjgân) kelimesi ile birlikte ele alınmaktadır. Sevgilinin yolunu gözleyen âşık, yol üzerindeki dikenleri temizlemek için kirpiklerini süpürge yapmak ister.

Arzû eyleyelim savb-ı reh-i cânânı

Yolların hârına cârûb idelim müjgânı (K/5.4)

Çengel, bir takım eşyaları asmak için kullanılan demirden yapılmış, ucu kıvrımlı bir alettir. Bir beyitte “çengâl-i belâ” terkibi içinde kullanılır.

Divanda adı geçen araç gereçlerden biri de zincirdir. Sevgilinin saçı, zülfü şekli itibariyle zincire benzetilir. Sevgilinin yüzüne dökülen zülf (zincir), âşığın divane gönlünü tutsak eder. Âşık, kendini bu zencirle bâğlanmış bir esir olarak telakki eder.

Dökülen rûyuna ol zülf-i girîh-gîr midir

Dil-i dîvâneyi bend itmeğe zencîr midir (G/73.1)

4.3. İnsan

Şeyhülislâm Esad Divanı'ndaki insan unsuru, genel olarak âşık, maşûk ve rakîb üçlüsü içerisinde ele alınır. Bu üçlü arasındaki ilişkiler, gazellerde daha da öne çıkar. Gazeller konu itibariyle aşk ve şarâb konularını ele aldığı için genelde seven ve sevilen arasındaki ilişki bu şiirin merkezindedir. Gazellerde cereyan eden olaylar hep bu iki taraf arasındaki ilişkiyi anlatmak adına dile getirilmektedir.

4.3.1. *Güzellik (Hüsn, Ân, Cemâl, Melâhat)*

4.3.1.1. *Genel Olarak Güzellik*

Divanda en fazla ele alınan kavramlardan biri de güzelliştir. Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde ister doğrudan doğruya isterse dolaylı yoldan olsun, genel olarak sevgilinin güzelliğinden bahsedilir. Sevgilinin her özelliği bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar. Güzellik sadece dış görünüş olarak değil, yakıcı olmasıyla da ele alınmaktadır. Âşığı divane eden güzellik, gül, sümbül gibi bazı çiçekleri de kendine hayran etmektedir. Umumi olarak güzelden bahseden beyitlerde, âşığın hep güzele kavuşma ümidiyle yaşadığı belirtilmektedir. Bu beyitte ise güzellik, kitap olarak düşünülmüştür.

Hatladır cem'iyeti eczâ-yı nâz u 'işvenin

Dağılır mecmû'a-i hüsn ü bâhâ şîrâzesiz (G/93.2)

4.3.1.2. *Güzellikle İlgili Benzetmeler*

4.3.1.2.1. *Bâhâr, Bâğ, Gülşen*

Bâhâr mevsiminin gelmesiyle tabiatta cânlanma, yeni oluşumlar ve bir güzellik gözlenir. Bu mevsimin güzelliği ile sevgilinin güzelliği arasında münasebet kurulur. Bâhâr mevsimi, yılın en güzel mevsimidir. Sevgili de güzelliğin en üst noktasını temsil eder. Bu bakımdan sevilen, güzelliğin bâhârı olarak düşünülür. Bazı beyitlerde güzellik, bir gül bahçesi olarak tasavvur edilmektedir. Gül bahçesi içindeki sevgili, diğer çiçeklerle birlikte ele alınır. Sümbül ve benefşe, sevgili tasavvurunun tamamlayıcısı olur.

Şehâ gülşende sümbül zülfüne reşk eylemiş turmuş

Şemîm-i hattın almışken benefşe kıl ü kâl itmiş (G/101.2)

Nâlende eyleyen seni mânend-i andelîb

Es'ad o verd-i gülşen-i behcet değil midir (G/49.6)

4.3.1.2.2. *Bezm, Yûsuf, Güneş*

İnsanların bir araya gelerek sohbet ettikleri, içki içtikleri meclislere bezm denir.

Hüsn (güzellik) de bir beyitte bezm olarak düşünülmüştür.

Sensin ol tîre-zidâ-yı şeb-i ihfâ zâtın

Şem'-i tâbende-i bezm-i harem-i hüsn-i edâ (K/2.16)

Hz. Yûsuf, güzelliği ile meşhur olan bir peygamberdir. Divan şiirinde de güzellik timsali olarak sık sık ele alınır. “Yûsuf-ı hüsn” olarak düşünülen sevgili, güzelliğin en üst noktasında yer alır.

Sürhî-i dîde-i Ya'kûb-ı dil iy Yûsuf-ı hüsn

Fikr-i pîrâhen-i âlûde-be-hûnundandır (G/67.2)

4.3.2. *Sevgili*

4.3.2.1. *Genel Olarak Sevgili*

Aşk konusunun ele alındığı gazellerin merkezinde sevgili unsuru vardır. Yani gazellerin mevcudiyetinin sebebi sevgilidir. Divanda sevgili için birçok benzetme ve tasavvur kullanılmıştır. Sevgiliyi anlatmak amacıyla kullanılan kelimeler ve terkipler, onun fiziksel ve ruhsal yapısını ifade etmektedir.

Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde sevgili, ister gerçek anlamıyla, ister değişik benzetmeler içinde, isterse mecazî kelime ve deyimlerle olsun durumuna göre uygun şekillerde ele alınmıştır. Sevgili, herşeyden önce vefâsızdır ve rakîb ile ağıyâra yüz vermek suretiyle aşığı acı çektirmekten zevk alır. Âşık her ne kadar inleyip âh çekse de bu inilti, zalim ve cefâkar sevgilinin kulağına girmez sevgiliden karşılık göremeyen âşık, meyhanelerde ve içki meclislerinde teselli aramaya çalışır. Fakat sevgilinin teşrif etmediği içki meclisinin de âşığın yaralı gönlüne bir faydası olmaz.

Divanda yer alan sevgili tipinin en önemli özelliklerinden biri, aşığı karşı cefâkar ve acımasız olmasıdır. Sevgilinin aşığı cevri etmesi, âşığın günâhlarının cezası olarak düşünülmektedir.

Dil eylemekle nâlesin efzûn Es'adâ

Yârin de cevri ana cezâ-yı günâhıdır (G/39.5)

Sevgilinin önemli özelliklerinden biri de, yüksek yerlerde, ya da pâdişâh mevkiinde olmasıdır. Buna mukabil âşık, çok istediği halde bu yüksek makama ulaşamayacak zelil ve yoksul bir durumdadır. Her zaman boş hayallerle kendini avutmaya, kanlı gözyaşlarıyla derdine derman bulmaya çalışır durur. Fakat hiçbir zaman sevgiliden beklediği ilgiyi göremez.

Ey hûn-i sirişk itme yeter cûş o şûhun

Engüş-ti temennâ-yı vîsâline hizâb ol (G/138.3)

Âşık, bülbül gibidir. Sürekli inler durur. Bunun sebebi de, güzellik bahçesinin gülü olarak düşünülen sevgiliye olan aşkıdır. Sevgilinin bakışları fitne doludur ve bu bakışlarla âşığın bâğrı kanla dolar.

Beni aşüfte kılan zülf-i perişândır hep

Bağrımı hûn iden ol gamze-i fettândır hep (G/10.1)

Ancak, sevgilinin aşk derdini çeken âşık, o derdin verdiği acıyı bilebilir. Sevgi belasını yaşamayanlar, bunun acısını hissetmeyenler, âşığın derdini anlamak ve anlatmaktan acizdir. Ayrıca sevgili, o kadar acımasızdır ki, âşık ne kadar acı çekip gözyaşı dökse de ona merhamet ve şefkat göstermez.

Râhm itmez ol peri ne kadar girye eylesen

Eşkinle virme milket-i sabrın fenaya kes (G/99.4)

Sevgili, aşığa eziyet etmekten zevk almaktadır. Sevgilinin bu cevrine dayanmanın, sabr etmenin zor olduğunu ifade eden âşık, sevgilisinden de vazgeçememektedir. Böyle bir ikileme düşen âşık, çaresizlik içinde tek ihtiyacının vefâ olduğunu dile getirmektedir.

Cevre sabr itmek de güç dildârdan geçmek de güç

Çâre yok ancak vefâyâ kaldı Es^cad ihtiyâç (G/22.5)

Aşk derdinin dermanı olan sevgilinin eziyetlerine sabretmek, muhabbetin ortaya çıkmasına vesile olacaktır.

Terk eyleme ol hûr-veşin cevrine sabr it

Terkîb-i sitemden çıkar âsâr-ı mâhabbet (G/17.3)

Âşık, sevgilinin ilgisizliği ve onun yaptığı eziyetler karşısında kaderine rıza göstererek sevgilinin cefâsını çekmekle meşguldür. Bu hassas durum karşısında âşığın çaresizliği gözden kaçmaz.

Ey dil-i şeydâ çekersin bâr-ı çevrin ol şehin

Böyle yazmış çâre ne pîşânına kilik-i kazâ (G/9.4)

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda sevgili için teşbih unsuru olarak pâdişâh, şeh, gonca, gül, nihâl, servi, mâh, mihr, dürr, güher, sîm, zer, âhû, sâkî, sanem vb. gibi kavram ve kelimeler de kullanılmıştır. Şâir, sevgilinin methini yaparken hem değişik kelime ve mecazlarla teşbih sanatını kullanmış, hem de sevgilinin güzellik unsurlarından istifade etmiştir. Bunun temelinde de sevgilinin güzellik itibariyle ele alınması vardır. Divanda sevgili için yâr, dost, mâhbûb, cânân, habîb, nazenîn, şâh, pâdişâh, şehensâh, dildâr, dilarâ, cellâd, dürr-i pâk, dürr-i yetîm, rûh-ı revân, dilber, gül-i bâğ-ı behcet, bâğ-ı melâhat, mâh-ı nev vb. kelimeler, sevgiliye ait isim ve sıfatlar olarak kullanılmıştır.

Divanda sevgili unsuru, bazen gerçek anlamda kimi beyitlerde ise tasavvufi anlamda ele alınır. Maşuk, yâr, dost, mâhbûb gibi sevgiliyi ifade eden kelimeler, her yerde aynı anlamı ifade etmeyebilir. Sevgili, bazen Allâh, bazen Hz. Peygamber ve dönemin pâdişâhı veya devlet ricali olabilir.

4.3.2.2. Sevgili İle İlgili Benzetmeler

4.3.2.2.1. Perî (Perî-peyker, Perî-ruhsar)

Sevgili, güzellik itibariyle perîye teşbih edilmektedir. Sevgilinin ve perînin benzer özellikleri vardır. İkisi de çok güzeldir ve ikisinin de insanlara görünmeme gibi bir hususiyeti vardır. Bu münasebetle sevgili ve perî arasında bir ilgi kurulur. Birçok beyitte sevgili, perî olarak düşünülmektedir.

Ne ol perî gibi bir dil-rübâ görülmüştür

Ne ana bencileyin mübtelâ görülmüştür (G/57.1)

Sevgili ve perînin suret olarak görünmeme özelliği bir başka beyitte şu şekilde ifade edilmektedir.

Rahm itmez ol peri ne kadar girye eylesen

Eşkinle virme milket-i sabrın fenaya kes (G/99.4)

4.3.2.2.2. *Hûrî*

Cennete ait bir varlıktır.⁵⁸ Hûrilerin çok güzel olduğuna inanılır. Güzellik yönüyle eşi benzeri olmayan sevgili, hûrî olarak tasavvur edilmektedir.

Ey büt-i işve-ger ey âfet-i hûrî-peyker

Es'ad-âsâ n'ola 'usşâk iderlerse hazer

Gamze şad-çâk-kün-i laht-ı dil-i ğam-perver

Nigehin sâkî-i sâğar-be-kef-i hûn-i ciğer

Na'ilî neş'esi mâhmûr-ı kadeh-cûy gibi (Tah/4.6)

4.3.2.2.3. *Gül, Gonca*

Sevgili, güzelliği itibariyle güle benzetilmektedir. Gül, çiçekler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Âşığın nazarında, sevgilinin de müstesna bir yeri vardır. Sevgilinin gül olarak tasavvur edilmesiyle âşık, gül için inleyen, feryâd eden bülbül; rakîb ise diken olarak düşünülür. “Gül-i nev-reste” nin (taze gül) eteğini dikenler sarmıştır. Bülbülün gece gündüz feryâd etmesi boşunadır.

⁵⁸ Pala, İ.; a.e.g. s.191.

Harlar dâmenin almış her gül-i nev-restenin

Rûz ü şeb bî-hûde eyler âh u efgân 'andefb (G/15.3)

Sevgili, güzellik bahçesinin gülüdür. Gülün bu özelliğine meftûn olan bülbül (âşık) ise her daim feryâd edip inlemektedir. Âşığı bu duruma düşüren ise “verd-i gülşen-i behcet” (güzellik bahçesinin gülü) dir.

Nâlende eyleyen seni mânend-i andefb

Es^cad o verd-i gülşen-i behcet değil midir (G/49.6)

Peygamberimiz için yazılan bir kasidede sevgili zenginlik, cömertlik bahçesinin dikensiz goncası olarak vasıflandırılır.

Meded ey gonca-ibî-hâr-ı gülistân- atâ

Mede ey dürr-i girân-kadr-i yem-i lutf-ı Hudâ (K/5.30)

4.3.2.2.4. Servi, Fidan

Sevgilinin boyu uzun, ince ve düzgündür. Aynı özelliklere sâhip olan servi ve fidan (nihâl) ile sevgili arasında ilgi kurulur. Sevgili için sevr, sevr-i revân, sevr-i hıramân, sevr-i balâ, sevr-i çemen vb. kelime ve terkipler istiare yoluyla kullanılır.

Âşık, sevgiliye kavuşmayı hayal ederken kendisini de su olarak tasavvur eder. Servinin (sevgili) bulunduğu bâğa doğru akan su (âşık), serviye temas edince, âşık sevgilisinin ayağını öpmüş olacak ve muradı gerçekleşecektir.

Su gibi aksam tolansam bâğ-ı kûyun bir zaman

Bahtım el virse ayağın öpsem ey serv-i revân

Eyledikçe gül ruhun şevkı-yle ben âh ü figân

Sen disen gül-zâr-ı hüsnün bülbül-i nâlânısm (Mur/3.3)

Sevgilinin bazı beyitlerde taze, düzgün ve henüz serpilen bir fidana (nev-i nihâl) benzetildiği görülmektedir. Güzelliğin taze fidanı olarak tasavvur edilen sevgili, âşığın âhının rüzgârıyla safâ bulacaktır.

4.3.2.2.5. *Güneş (Mihr, Afitâb, Hurşîd), Ay (Mâh, Kamer)*

Sevgili, âşığın nazarında daima yüceltilir. Âşık, sevgilisini överken, onu en güzel varlıklara benzetmeye çalışır. Bu benzetme ve tasavvurların temelinde sevgilinin güzelliği vardır. Sevgili; güzelliği, yüzünün parlak olması, yüksek bir yerde bulunması gibi özellikleriyle güneş ve aya teşbih edilmektedir.

Sevgili, bir beyitte dünyayı aydınlatan güneş olarak düşünülür. Sevgilinin etrafa ışık saçan yüzünün üzerine bir saç parçası ya da zülfünün bir kısmı düşerse, bulutların güneşin ışığını setretmesi gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Bu beyitte sevgili, hem güneşe hem de aya benzetilmektedir.

Rûy-i pür-tâb üzre ol meh zülfni kıldı nikâb

Âfitâb-ı 'âlemi setr eyledi gûyâ sehâb (G/11.1)

Sevgilinin gün yüzünden etrafa yayılan ışıkla bütün cihan aydınlanmaktadır. Bu yönüyle sevgili, güzellik ikliminin güneşi olarak tasvir edilir.

4.3.2.2.6. *Mum (Şem)*

Bir aydınlatma aracı olan mum, etrafa ışık saçması, çevresini aydınlatması, âşığın benzetileni olan pervanenin mumun etrafında gezmesi gibi özellikler münasebetiyle sevgili ile mum arasında ilgi kurulur. Mum, geceyi süslediği gibi sevgili de âşığın kara gönlünü aydınlatır ve süsler.

Pür itdi lâle-i dâğ ile deşt-i cism-i 'üryanı

Gel ey şem-i şeb-ârâ sîneye seyr it çerâğânı

Hatın reyhanı zülfün sünbülü âşüfte-hâl idüp

Misâl-i gonça dil-hûn itdi haddin verd-i handanı (N/6)

4.3.2.2.7. *Âhû, Şehbâz, Hümâ*

“Ceylan. Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen ahu, edebiyatımızda birçok teşbihlere neden olmuştur.”⁵⁹ Sevgilinin âhûya teşbih

⁵⁹ Pala, İ.; a.e.g. s.22.

edilmesinin sebebi; güzel, zarif olması ve zorlukla ele geçirilmesindedir. Sevgilinin gözü de âhûnun gözüne benzetilir (âhû-dîde).

Âşık, ayrılık ve özlem tuzağının avı olmuştur. Sevgilinin (âhû-yı nâz) hayali bile aşığa zevk vermektedir. Bu durumu âşığın konumunda olmayanlar anlayamaz.

Ne bilür zevk-i hayâlin senin ey âhû-yı nâz

Olmayan dâm-geh-i hasret-i hıcre nâhcîr (G/61.4)

Âhû, insanlardan uzak duran yabani bir hayvandır. Sevgilide de benzer özellikler görünür. Bir beyitte “âhû-yı vâhşet” terkibi kullanılarak Mecnûn’un çöllere düşüp âhûlarla arkadaşlık etmesi olayına telmih yapılır. Aynı beyitte âhû, vâhşet ve sahra kelimeleri tenasüb içinde ele alınmaktadır.

Âhu-yı vâhşet-âver-i sâhrâ-yı fitne

Olmaz hemîşe dîde-i yâr âdem-âşinâ (G/3.3)

Âşığın gönlü, şâhbâz gözlü bir avcının tuzağına düşmüş ve bir av gibi avlanmıştır.

Es' adâ bir gözi şeh-bâza şikâr oldu gönül

Tutulup dârna kapıldı yine âhû-yı heves (G/100.5)

Himmetin şâhbâz olarak düşünüldüğü bir beyitte sevgili ise “hüma-i nâz” şeklinde vasıflandırılmaktadır.

Şâh-bâz-ı himmeti perrân idüp sayd eyledim

Ol hüma-yı nâzı Es' ad evcde pervâz ile (G/171.5)

4.3.2.2.8. *Tabîb*

Aşk derdiyle ve sevgilinin hasretiyle, cevriyle hasta (bîmâr) olan âşık, derdinin dermanı olarak sevgiliyi görür. Bu münasebetle sevgili, bazı beyitlerde tabîb olarak tasavvur edilmektedir.

Âşık, hasta olduğunu ve sevgilinin onun hasta halini bir kez görmek için gelmesini istediğini, haberci olan rüzgâra (sabâ) söylemektedir.

Sabâ var ol tabîb-i câna bîmâr olduğım söyle

Beni bir kere görmek ana sıklet gelmesün gelsün (G/146.4)

4.3.2.2.9. *Pâdişâh*

Sevgilinin pâdişâh olarak düşünüldüğü beyitlerin sayısı oldukça fazladır. Sevgili, pâdişâha tasvir edilmesinde pâdişâh-ı nevbâhâr, pâdişâh-ı diyar-ı işve, pâdişâh-ı bâhr u berr, pâdişâh-ı devran, pâdişâh-ı cihan, şeh-hüsün, şehensâh-ı âlem vb. terkipler kullanılmaktadır.

Âşık, güzellik şâhının kapısında bekleyen üfdadelerin çok olduğunu ve bu yüzden, sevgiliye ayrılık ve deritten yana şikayette bulunmak için fırsat bulamadığını söylemektedir.

Ol şeh-i hüsnün derinde kesreti üftâdeden

Şekve-i derd ü firâka bulmadım fırsat dirîğ (G111/5)

4.3.2.2.10. *Büt (Sanem)*

“Put ki müşriklerin yapıp taptıkları heykel vesaire. İnsan şeklinde güzel yontulmuş olanına sanem denir.”⁶⁰ Sevgili, güzelliği yönüyle ve taş kalpli olması, acımasızlığı itibariyle put olarak tasavvur edilmektedir.

Seni şad-çâk ider âhir o bütün gamzeleri

İhtiraz it sakın ey Es'ad-ı gam-hâr meded (G/32.5)

4.3.3. *Sevgilide Güzellik Unsurları*

Şâirler, sevgilinin methini yaparken hem değişik kelime ve mecazlarla teşbih sanatını kullanmış, hem de sevgilinin güzellik unsurlarından istifade etmişlerdir. Şeyhülislâm Esad'ın gazellerinde ağız, dudak, yanak, yüz, çene, kulak, göz, gamze, kaş, kirpik, zülûf, ben, daş, sîne, parmak, diz, boy, hat vb. gibi güzellik unsurları kullanılmıştır.

⁶⁰ Onay, A. Talat; a.g.e., s.84.

4.3.3.1. Saç (Zülûf, Gîsu, Turre, Kâkül, Târ)

4.3.3.1.1. Genel Olarak Saç

Saç, divan şiirinde genel olarak renk, koku ve şekil yönünden sevgilinin bir güzellik unsuru olarak şiirlere konu olmuştur. Divanda zülûf, turre, kakül, gîsû, târ olarak birçok beyitte ele alınan saç, farklı tasavvurlar içinde kullanılmaktadır. Sevgilinin en fazla vurgulanan güzellik unsuru saçtır. Saç, beyitlerde daha çok şekli itibariyle kullanılır. Rengi ve kokusu itibariyle birçok tasavvura konu edilmiştir.

4.3.3.1.2. Saç İle İlgili Benzetmeler

4.4.3.1.2.1. Zencir, Tuzak (Dâm)

Saç, şekil yönüyle kıvrım kıvrım ve uzun olduğundan zincire benzetilmektedir. Saç ve zincir arasında hem renk hem de şekil benzerliği vardır. Bu iki unsurun diğer bir ortak paydası da esarettir. Sevgilinin saçı, âşığı esir eder. Zincir ise esirlere ve dilelere vurulur. Bu yönden de sevgili ve zincir arasında ilgi kurulur.

Sevgilin yüzüne dökülen zülûf, âşığın deli gönlünü tutsak etmeye yarayan bir zincirdir.

Dökülen rûyuna ol zülfi girîh-gîr midir

Dil-i dîvâneyi bend itmeğe zencîr midir (G/73.1)

Âşığın gönlü kuş olarak düşünülmektedir. Sevgilinin kakülü ise bu kuşu yakalamak için hazırlanmış tuzak olarak tasavvur edilmektedir. Fakat gönül kuşu, düştüğü bu tuzaktan kurtulmayı başarır.

Kalur mu murğ-i dilin dâm-gâh-ı kâkülde

Hevâlanur yine Es'ad devende-bâl olarak (G/119.5)

4.3.3.1.2.2. Yılan (Mâr)

Sevgilinin dalgalı ve uzun saçları, şekli itibariyle yılan benzetilmektedir. Değerli mücevherlerin, hazinelerin başında yılan bekler. Sevgilinin yüzü veya sînesi de bir hazine kadar değerlidir. Bu münasebetle bu hazinenin başında yılan (zülûf)

beklemektedir.

Kötü mizaçlı kimselerin (ağyar) sevgilinin türbeye benzetilen, gümüş gibi parlak ve temiz göğsüne el vurmaması için zülûf yılanını göğsünün üzerine sarkıtması gerekmektedir.

Dök mâr-ı zülfi sîne-i sîmînin eyle bend

Dest urmasun o dâhmeye ağyâr-ı bed-nihâd (G/31.2)

4.3.3.1.2.3. *Gece, Gölge, Karanlık*

Sevgilinin saç, rengi yönüyle geceye teşbih edilmektedir. Karanlık, aydınlığın zıttıdır. Yani kesreti ifade eder. Sevgilinin saç da karanlıktır. Segilinin saçının dağınık, karmakarışık, büklümlü olması hep kesreti ifade etmektedir.

Hevâ-yı zülfi-i şeb ü ârzû-yı rûyunla

Siyeh-şürû' u beyâz-intihâdır âh-ı sabâh (G/27.4)

Zülûf, bir diğer beyitte rengi itibariyle sâye (gölge) olarak düşünülmüştür.

Nigâha hîrelenür çeşm-i âfiîâb sana

Meğer ki sâye-i zülfün ola nikâb sana (G/6.1)

4.3.3.1.2.4. *Sünbül, Şebbû*

Saçın bu çiçeklere teşbih edilmesi koku ve şekil itibariyledir. Sevgilinin zülfü sünbül olarak tasavvur edilir. Bir beyitte ele alındığı şekliyle sünbül, sevgilinin zülfünü görünce onu kıskanmaktan kendini alı koyamaz.

Şehâ gülşende sünbül zülfüne reşk eylemiş turmuş

Şemîm-i hattın almışken benefşe kıl ü kâl itmiş (G/101.2)

Zülûf, başka bir beyitte kokusu münasebetiyle şebbûya benzetilmektedir.

Şemîm-i zülfi-i şeb-bûym alup bâd-ı seher yârin

Didi nûkhet viren anber mi bilmem müşk-i ter mi bu (G/163.2)

4.3.3.1.2.5. *Tuğra, Sehâb (Bulut)*

Sevgilinin saçının şekil yönüyle kıvrımlı ve dalgalı olması tuğraya teşbih edilmesinin en önemli sebebidir. Sevgilinin tuğraya benzeyen saçları, âşık için cefâ tuzağından daha kötüdür.

Turra-i tuğrâ-veşi dâm-ı cefâdan dahi kec

Çînî-i ebrûkemân-ı kec-nümâdan dahi kec (G/24.1)

Sevgilinin yüzünün ay şeklinde tasavvur edildiği bir beyitte zülûf, ayın ışığını, parlaklığını gizleyen bulut olarak düşünülmektedir. Zülûf, sevgilinin yüzünü örttüğü zaman sanki güneşin ışığı kesilmiş gibi olur.

Rûy-i pür-tâb üzre ol meh zülfni kıldı nikâb

Âfitâb-ı 'âlemi setr eyledi gûyâ sehâb (G/11.1)

4.3.3.1.2.6. *Anber, Müşk*

“Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte güzel kokulu bir maddedir.”⁶¹ Sevgilinin saçları güzel koktuğu için anbere teşbih edilmektedir. Saçın anbere teşbih edilmesi koku münasebetiyledir.

Bend oldum o zülf-i 'anberîne

Dil virdim 'izârına berine

Dil su gibi akdi bâğ-ı hüsnün

Nâhl-i güline sanavberine (N/27)

Sevgilinin saçının hem koku hem de renk yönünden benzetildiği bir diğer koku maddesi de misktir. Hatta sevgilinin zülfü o kadar güzel kokar ki bu kokuya misk demek büyük bir hata olur.

O hâli anbere teşbih hâm sevdâdır

O zülfe müşk dimek kuvvet-i hatâdandır (G/43.4)

⁶¹ Pala, İ.; a.e.g. s.30.

4.3.3.2. *Alın (Cebîn)*

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda, sevgiliye ait güzellik unsurları içinde üzerinde en az durulan güzellik unsurlarından biri de alındır. Alın, parlak ve temiz olması yönüyle ele alınır.

Zanbak zekan cebîn-i münevver gül-i beyâz

Hûy jâle dîde nergis-i mestâne-bîn ola (K/7.10)

4.3.3.3. *Kaş (Ebrû)*

4.3.3.3.1. *Genel Olarak Kaş*

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaş, divanda sıkça ele alınmıştır. Şekli itibariyle muhtelif tasavvurlar içinde yer alır ve farklı eşyalara teşbih edilmektedir. Bir güzellik unsuru olarak kaşın vazifesi, sevgilinin gamze ve kirpik oklarını aşığa atmasıdır. Kaş, şekil yönüyle yaya, keskin kılıca, hançere, hilale benzetilir. Sevgilinin yüzünün Kabe'ye benzetilmesi, kaşlarının da mihrab olarak tasavvur edilmesinin sebebidir.

4.3.3.3.2. *Kaş İle İlgili Benzetmeler*

4.3.3.3.2.1. *Mihrab, Kible*

Kaşın mihrab olarak düşünülmesinde, şekil en önemli etkidir. Şiirlerde yer alan sevgili, tasavvufî anlamda ele alınırsa Allâhtır. Allâh, câmi gibi ibadet mekânlarına güzelliği ile tecelli eder. Bu münasebetle câminin mihrabı da sevgilinin kaşı olarak düşünülmemektedir.

Çekdi çevirdi kible-nümâ gibi °âşıkın

Mihrâb-ı ebruvânı dil-i pür-tabîdesin (G/154.5)

Sevgilinin yüzü kabe, kaşları ise kible olarak düşünülür.

Cüst-cû-yı ka°be-i dîdâra yokdır ihtiyâç

Kible-i tâ'at-gerân-ı aşkı ebrû gösterir (G/52.4)

4.3.3.3.2.2. *Hilâl*

Kaşın hilâlâ teşbih edilmesinde, şekil benzerliğinin yanı sıra sevgilinin de hilâlin de insanlara çok az görünmesi gibi başka bir faktör de etkili olur. Sevgilinin kaşı, bayramı müjdeleyen “hilâl-i îd” şeklinde düşünülmektedir. Sevgilinin kaşını görmek, âşık için bayram sevinci gibidir.

Kaşın oldu hilâl-i °îd-veş manzûr mâhlûka

Amûd-ı subh-âsâ vasf-ı kaddin çıkıdı ayyuka (G/168.1)

4.3.3.3.2.3. *Yay (Kemân)*

Kaş, şekli itibariyle yaya benzetilmektedir. Güzellik unsuru olarak yayın görevi, sevgilinin gamze ve kirpik oklarını aşığa atmasıdır. Yay, hilâl gibi olan sevgiliye hevesli olduğu için şeklin eğri olduğu ifade edilir. Sevgilinin dudağını öpme fikrine engel olan keman kaşlarıdır.

Fikr-i bûs-ı la°line mâni' kemân ebrûsıdır

Var mı bir mey kim humârı olmaya hamyâzesiz (G/93.3)

4.3.3.4. *Göz (Çeşm, Dîde)*

4.3.3.4.1. *Genel Olarak Göz*

Göz, sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Göz, kirpik ve kaşla birlikte ele alındığı zaman öldürücü bir özelliğe sahip olur. Çünkü kaş yaydır, kirpik de yay tarafından atılan oktur. Fakat doğrudan doğruya göz ile ilgili olan husus, gözün cân alıcı bakışıdır. Divanda, sevgilinin gözleri her ne kadar âhûya benzetilir ise de bu gözler daha çok düzenbaz olur ve aldaticı, ağlaticı, öldürücü özellikleriye ele alınmaktadır. Âşığı, sevgiliye meftûn eden, onun aklını çalan, sevgilinin fitne dolu gözleridir.

4.3.3.4.2. *Göz İle İlgili Benzetmeler*

4.3.3.4.2.1. *Âhû, Gazal, Şâhbâz*

Sevgilinin çok güzel olması, onun uzuvlarının en güzel varlıklara teşbih edilmesine vesile olur. Göz güzelliği denince, siyâh ve büyük gözleri olan âhû ve gazal

akla gelir. Sevgilinin gözü de âhû veya gazalın gözüne teşbih edilmektedir. Bu benzetmenin en önemli sebebi âhûnun/gazal gözünün güzel olmasıdır.

Ol âhû-dîde şuhun sanmanız derdi çekilmezmiş

Meğer zâhm-ı nigâh-ı hûn-perverdi çekilmezmiş (G/102.1)

Sevgilinin gözü, âşıkları avladığı için iyi bir avcı olan şâhbâza (şâhin) benzetilir.

Kolu ve kanadı, fitne ve sihir olarak tavsif edilen şâhbâz, gönül kuşlarını avlamaktadır.

Per ü bâlin füsûn u fitne bir şeh-bâzdır çeşmin

Şikâr itmekde murg-ı dilleri ser-bâzdır çeşmin (G/126.1)

4.3.3.4.2.2. *Câdû, Mest*

“Sihirbaz demektir. Güya saç telleriyle sihir yapan büyücü kadın.”⁶² Sevgilinin gözleri, sihirli, aldatıcı, hilekârdır. Bu hususiyetleri, her zaman âşığa etki eder. Câdûlar da büyü ve sihir işleriyle insanları kandırırlar. Bu ortak özellikleri münasebetiyle göz, câdûya teşbih edilmektedir.

Manzarı sînesidir dîde-i câdûlarının

Sîm sâhrası çerâ-gâhıdır âhûlarının (G/132.1)

Göz, kırmızılığı ve baygın bakışlarıyla kendinden geçmiş (mest) olarak düşünülmemektedir.

Yakîn oldukça almaz c'aynına hergîz nigâh itmez

Görünmekden o çeşm-i meste hoşdur dûr-bîn olmak (G/118.3)

4.3.3.4.2.3. *Câm, Revzen*

Ayrılık derdi içinde sevgiliyi hayal eden âşık, kanlı göz yaşlarını bade; gözü ise câm (kadeh) olarak tasavvur eder. Bu ilişki göz ve kadehin şekilsel benzerliğinden de kaynaklanır.

Fıkr-i lebiyle bezm-i firak içre Es'adâ

Hûn-i sirişk bade ana dîde câm olur (G/56.5)

⁶² Onay, A. Talat; a.g.e., s. 86.

Âşığın ümidinin dört tane göz penceresi olsa da ay gibi güzel sevgiliden âşığa bir tane mutluluk kapısı açılmaz.

Çâr olsa da ger revzene-i çeşm ümîdi

Uşşâka o mehden der-i ikbâl açılmaz (G/83.3)

4.3.3.5. Gamze

4.3.3.5.1. Genel Olarak Gamze

Gözlerin vefâsız ve acımasız olması, kan akıtıcılığı, öldürücü özelliklere sahip olması hep gamze aracılığıyla gerçekleşir. Gamze, gözlerin en önemli silâhıdır. Çeşitli eşyalara, varlıklara teşbih edilen gamze, muhtelif tasavvurlar içinde yer alır. Gamzenin oka benzetilmiş olması, yakın mesafeden hariç âşığa uzak mesafelerden de İsâbet edebilecek bir özelliğe sahip olduğu anlaşılır. Divanda yer alan bir gazelin tamamının gamze redifiyle yazılmış olması, bu güzellik unsurunun ne kadar önemli olduğunu anlatması bakımından dikkat çekmektedir.

4.3.3.5.2. Gamze İle İlgili Benzetmeler

4.3.3.5.2.1. Kılıç (Tîg, Şemşîr), Ok (Hadeng, Tîr)

Sevgilinin kaş, genel olarak yaya; gamzesi de kılıç ve ok gibi savaş aletlerine benzetilir. Sevgilinin gamzesi bu tür silâhlara teşbih edilince öldürme, yaralama ve kan gibi kelimeler de gamzeyle birlikte ele alınır.

Çeşmine gelse ne dem sürhî-i mînâ-yı fiten

Kan döküp gamzeleri eyleye ihyâ-yı fiten (G/149.1)

Gamzenin kılıç olarak tasavvur edildiği bir beyitte sevgilinin nâz sarhoşu olan, kendinden geçmiş âşıkları, gamze kılıcıyla katlettiği ifade edilmektedir.

Kırar uşşâkı mest-i nâz iken şemşîr-i gamzeyle

Belî hüşyâr olan bî-hûde tîğ-i hûn-çekân çekmez (G/79.5)

Sevgilinin âşığın gönlünde açtığı gamze okunun yaralarını tedavi etmek çok zordur. Âşığın sevgiliye kavuşması bile bu yaralara merhem olmaz.

Kâfûr-ı vuslat olsa da ger olmaz ol mehin

Zâhm-ı hadeng-i gamzeleri merhem-âşinâ (G/3.4)

4.3.3.5.2.2. *Tatar*

Sevgilinin gamzesinin Tatar olarak düşünülmesinde, Tatarların savaşçı, kan akıtan bir millet olması en önemli sebeplerden biridir. Gamze ve Tatar aynı özellikleri arz eder. Bu münasebetle aralarında ilişki kurulur.

Yahşî kıyâs itmiş idim gerçi Es^cadâ

Tâtâr-ı gamzesini yaman söylerim sana (G/8.7)

4.3.3.5.2.3. *Cellâd, Câdû, Gaddâr*

Gamzenin acımasız, zalim, kan dökücü ve öldürücü olması gibi özellikleri, cellad olarak düşünülmesinin en önemli sebebidir. Cellad, insanları öldürmekle vezifelidir. Gamze de âşığı ya öldürür ya da onun vücudunda, gönlünde derin yaralar açar.

Meftûn-ı çeşm-i yâr-i perî-zâd olam gibi

Ser-geşte-tîğ-i ğamze-i cellâd olam gibi (G/200.2)

Sevgilinin gamzesi sihirli, fitne dolu ve büyüdür. Sevgiliden güzellik mülkünü Babil gibi yapması istenir. Bunu yaparken de gamzesi câdûluk yapacak, göz ise sihir ile meşgul olacaktır.

Mülk-i hüsni Bâbilistân eyle sihr-i nâz ile

Gamze câdûluklar itsün çeşmin efsun eylesün (G/144.5)

Gamze, acımasız olması münasebetiyle bir beyitte gaddar olarak tavsif edilmiştir.

Her nigeş bir tîğ-i müjgân tîr-i ebrûlar keman

Gamzeler gaddâre olmuş şeh-levendim pür-silâh (G/26.2)

4.3.3.5.2.4. *Şîr (Aslan), Pergâr, Dellâl*

Gamze, insanları avlayan bir aslan gibidir. Gamze ve aslanın avcılık ve acımasızlık gibi ortak özellikleri vardır. Bu özellikleri yönüyle ilişkilendirilirler.

Pençe-i müjgân-ı bî-dâdm sunar °âşıklara

Şîr-i merdüm-gîrdir gamzen şehâ âdem kapar (G/72.5)

Sevgilinin gamzesi, güle benzeyen bir yanak resmi çizen pergele teşbih edilmektedir.

Dâğ-ı derûnum Es'ad vefk-i cefâdır anı

Pergâr-ı gamzesiyle bir gül-'izâr çizdi (G/198.5)

Gamze, güzellik çarşısında karmaşa kumaşı satan bir delal olarak düşünülür.

Dâd ü dihişde çârsûy-i hüsni bî-kesâd

Dellâl-i gamze kâle-i âşûb ider mezâd (G/31.1)

4.3.3.6. *Kirpik (Müje, Müjgân)*

4.3.3.6.1. *Genel Olarak Kirpik*

Kirpik, sevgilinin önemli bir güzellik unsuru, aynı zamanda yaralayıcı veya öldürücü özelliği olan bir silâhıdır. Sevgilinin gözleri fitne dolu, kaşları yay, gamzesi katıldır. Kirpik ise kılıç, ok gibi savaş aletlerine teşbih edilerek bu güzellik unsurlarıyla (göz, kaş) birlikte ele alınır. Kirpiğin farklı eşyalara benzetilmesinde veya muhtelif tasavvurlar içinde ele alınmasında şekilsel özellikleri en önemli etkidir.

4.3.3.6.2. *Kirpik İle İlgili Benzetmeler*

4.3.3.6.2.1. *Kılıç, Ok*

Kirpik, genellikle ok ve kılıç olarak düşünülür. Bu benzetmenin yapılmasının temek sebebi ok, kılıç ve kirpiğin şekilsel benzerliklerinin yanı sıra öldürme ve yaralama özellikleridir.

Sevgilinin kaş, kirpiği, bakışı, gamzesi her biri ayrı bir silâh olarak düşünülür.

Bakışı (nigeh) kılıç, kaşları yay (keman), kirpikleri de ok olarak ele alınmaktadır.

Her nıgeh bir tıg-i müjgân tır-i ebrûlar kemâ

Gamzeler gaddâre olmuş şeh-levendim pür-silâh (G/26.2)

Sevgilinin kipiği ok, kaşı ise kemândır. Buna mukabil âşığın gönlü de hedef olur.

O ebruvân u o müjgânın oldu dil hedefi

Keman u tîre mukabil nişan murâdımca (G/186.5)

4.3.3.6.2.2. Kalem, Süpürge (Cârûb)

Kirpiğin bu unsurlarla ilişkisi şekilsel özelliğine dayanmaktadır. Kirpiğin hafif kıvrımlı uzun ve ince olması kaleme teşbih edilmesinin en önemli sebebidir.

Dü satr-ı ebruvânın hâme-i müjgânla yaz Es^cad

O şeh-beyt-i melâhat matla^c-ı dîvânım olmuşdur (G/51.5)

Kirpik, sevgilinin yolundaki dikenleri temizleyen bir süpürge (cârûb) olarak düşünölmektedir. Kirpiğin yan yana ve düzenli bir şekilde sıralanması süpürgeye benzetilmesinde önemli bir etkindir.

Arzû eyleyelim savb-ı reh-i cânânı

Yolların hârına cârûb idelim müjgânı (K/5.4)

4.3.3.7. Yüz ve Yanak (Rûy, Ruh, Ruhsâr, Ârtz, Dîdâr, Hadd)

4.3.3.7.1. Genel Olarak Yüz ve Yanak

Yüz ve yanak sevgilinin çene, burun, göz, kirpik, kaş gibi güzellik unsurlarını üzerinde bulundurduğu için ayrı bir önem arz etmektedir. Sevgilinin üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biri olan yüz ve yanak, birçok beyitte farklı tasavvurlar içinde ele alınmıştır. Yüz, güzelligi ve parlaklığı münasebetiyle beyitlerde zikredilmektedir. Yüz ve yanak, üzerinde bulundurduğu diğer unsurlarla da tenasüp içinde ele alınır. Ayva tüyleri ve benler, yüz ve yanak kitabı üzerinde yazılmış yazı gibidir. Yüz, bütün bu özellikleriyle âşığı kendisine çeken bir cazibe merkezidir.

4.3.3.7.2. *Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler*

4.3.3.7.2.1. *Güneş (Afîât, Mihr, Hurşîd), Ay (Meh, Kamer), Ayna (Ayîne, Mir'at)*

Sevgilinin yüzü ve yanağı, yuvarlak, parlak ve yakıcı olması yönüyle güneşe ve aya benzetilmektedir. Yüz ve yanak üzerinde ki diğer güzellik unsurları (zülûf, ben) bulut ve gece gibi farklı varlıklar olarak tasavvur edilir.

Sevgilinin güneş gibi güzel yüzünü zülûf gölgelediği zaman, o güzel yüzün hasreti ile âşîğın gözüne matem perdesi iner.

Mihr-i ruhsân ne dem ol zülûf-i ham-der-ham kapar

Hasret-i rü'yetle çeşmim perde-i matem kapar (G/72.1)

Sevgilinin yüzünü bir defa görmek bile âşîğın mutlu olması için yeterli olacaktır. Onun yüzü o kadar parlaktır ki âşîğın gözüne sevgilinin yüzünden, yanağından nur yansımaktadır.

Gösterüp mihr-i 'izânn bizi mesrur eyle

Manzar-ı dîdemizi âyîne-i nûr eyle (G/178.1)

Sevgilinin yüzü, o kadar parlaktır ki gökyüzündeki güneşin ışığı gibi yeryüzünü aydınlatır.

Şu 'â'ı gibi düşerdi zemine mihr-i semâ

Felekde görse 'izârın bu istinâre ile (G/180.3)

Yüz ve yanak parlak olması, güzelliği ve şekli itibariyle ay olarak düşünülmektedir. Âşîk, ay yüzlü bir sevgili yüzünden inleyip figân etmektedir.

Âhîma âzürde iken dil virüp bir meh-ruha

Nâle eyler ol perî-ruhsâr bir yüzden dahi (G/196.4)

Sevgilinin parlak yüzünün yanında ay bile sönük kalır ve ay, bu güzel yüze gıpta etmekten kendini alı koyamaz.

Vücûdın böyle vakf-ı dâğ-ı sûz-ı mühre kılmazdı

Ruh-ı berrâkına olmasa ey meh ğıbtâ-ger kâğaz (G/35.3)

Yüzün temiz, parlak ve pürüzsüz olması aynaya teşbih edilmesinin en önemli sebebidir. Âşığın papağın olarak düşünüldüğü bir beyitte sevgilinin yüzü de ayna şeklinde tasavvur edilmektedir. Papağan (âşık), bu aynaya baktıkça konuşmaya, şiir söylemeye başlar.

Tab'-ı Es'ad bakmasa âyine-i ruhsârına

Söylemezdi tûtî-âsâ böyle şî'r-i hoş-edâ (G/9.5)

4.3.3.7.2.2. *Gül, Gülşen*

Sevgilinin yüzü ve yanağı, hem güzellik yönüyle hem de rengi itibariyle güle benzetilmektedir. Sevgilinin yanağının gül olarak düşünülmesi, âşığın da bülbül olarak ele alınmasını netice vermektedir.

Bakılsa gül ruhunun andelibiyüz amma

O şûhî sayda dil-i zarî şâh-bâz ideriz (G/94.3)

Gül olarak tasavvur edilen sevgilinin yüzü, o kadar güzeldir ki diğer güllere benzemez ve o gül kadar güzel başka bir gül yoktur.

Bihîn-ter oldı ruhun hattın âşıkâr olalı

Henüz böyle gül açılmadı bâhar olalı (G/206.1)

Yüz, gül bahçesi olarak düşünülür. Sevgilinin ağzı ise bu gül bahçesinde yer alan açılmamış bir gül gibidir.

Dehânın nâ-şüküfte gülşen-i rûyunda bir güldür

Fiğân-ı âteşinim anda reşk-i savt-ı bülbüldür (G/58.1)

4.3.3.7.2.3. *Ka'be, Perî, Mum, Mushaf*

Âşık, sevgilinin yüzüne baktığı zaman Allâh'a yönelmiş olur. Allâh'ın cemali orada tecelli eder. Bu münasebetle yüz, kabeye teşbih edilmektedir. Âşık, kabe yüzü

sevgiliye kavuşabilmek için ömrünü ve bütün gönül varlığını vermeye hazırdır.

Eylerim infâk nakd-i °ömr ü emvâl-i dili

Râh-ı vaşl-ı ka°be-i didâra Allâh 'aşkına (G/179.3)

Sevgilinin yüzünün Mushaf olarak ele alındığı bir beyitte yüzde yer alan ayva tüyleri de ayet olarak düşünülür.

O şuhun rnushaf-ı rûyında Es'ad âyet-i hattı

Ulüvv-i hüsnine nass olduğunda irtiyâbım yok (G/121.5)

Yüzün perîye benzetilmesinin temelinde güzellik unsuru vardır. Yüz de perî de güzelliği ile anılır. Bu ortak özellik iki varlığın ilişkilendirilmesinin temel sebebidir.

Âhıma âzürde iken dil virüp bir meh-ruha

Nâle eyler ol perî-ruhsâr bir yüzden dahi (G/196.4)

Yüz ve yanağın en çok benzetildiği varlıklardan biri de mumdur. Mumun parlak ve yakıcı olması, sevgilinin yüzünün ve yanağının muma benzetilme sebeplerindedir. Yüzün muma teşbih edildiği bu tasavvur içinde âşık da, mumun etrafında dönen pervane olarak düşünülmektedir.

Şem°-i ruhsârına hurşîd-i mücellâ mı disem

Kadd-i mevzûnun için nâhl-i tecellâ mı disem (Müs/1)

4.3.3.7.2.4. Levha, Nüsha

Sevgilinin yüzünde bulunan ben ve ayva tüyleri yazı olarak düşünüldüğünde yüz levhaha veya nüshaya bezetilir. Yüz üstünde ince hatla yazılmış yazılar, âşığın kara talihi hakkındadır.

Ne imiş nüsha-i rûyunda o nev-hatt-ı dakîk

Mebhaş.-i bâht-ı siyâh-ı dile tâhrîr midir (G/73.3)

4.3.3.8. Ağız (Dehân, Fem), Dudak (Leb)

4.4.3.8.1. Genel Olarak Ağız ve Dudak

Ağız ve dudak, divanda sıklıkla ele alınan güzellik unsurlarındandır. Ağız ve dudak güzelliği, esas itibariyle dar ve ufak olmasında aranır. Ağız, diş ve dudağın iç içe olması bu güzellik unsurlarının birlikte ele alınmasına neden olur. Bu güzellik unsurları, hem şekil hem de renk itibariyle ele alınır. Şekli yönüyle güle, goncaya, hokkaya benzetilirken rengi münasebetiyle şarap, yakut gibi maddelere teşbih edilmektedir. Lezzet yönünden de farklı tasavvurlar içinde ele alınır.

4.3.3.8.2. Ağız ve Dudakla İlgili Benzetmeler

4.3.3.8.2.1. İsâ, Ab-ı Hayvân, Kevser, Mîm

Ağız ve dudağın Hz. İsâ'ya benzetilmesinin en önemli sebebi cân bağışlama özelliğidir. İsâ peygamber, mucize eseri olarak ölüleri diriltir. Sevgili de âşıklara cân verip onları diriltebilir. Bu münasebetle ağız ve dudak Hz. İsâ ya teşbih edilmektedir.

Dudak, yukarıda ifade ettiğimiz özelliği ile âb-ı hayvâna teşbih edilmektedir.

Ağız ve dudak, Hz. İsâ ve âb-ı hayvana benzetildiği bent içinde mim harfine de teşbih edilmektedir. Bu benzerliğin temel sebebi de ağız ve dudağın küçük olmasıdır.

Ey lebin mâye-i hasıyyeti âb-ı hayvân

La^l-i ^çîsî-nefesin gonça-i gülzâr-ı cân

Ey ruhun çarhı letâfet-dih ü lâmi'a-feşân

Taratın âyine-i sureti sâhib-nazarân

Gün gibi nûr-ı Hudâ safha-i rûyunda ^çayân

Ma^cnî-i harf-i vefâ mîm-i dehânında nihân

Şem^c-i ruhsârına hurşîd-i mücellâ mı disem

Kadd-i mevzûnun için nahl-i tecellâ mı disem (Müs/1)

Sevgilinin yüzünün cennet olarak tasavvur edilmesi, dudak ve ağzının da Kevser'e teşbih edilmesini netice verir. Sevgilinin yüzündeki, dudağın etrafında yer alan ayva tüyleri kevserin etrafındaki çemen olarak ele alınmaktadır.

Görinen câ-be-câ mû sanma taraf-ı la'l-i dilberde

Demîde oldı gûyâ nev-çemen etraf-ı Kevserde (G/176.2)

4.3.3.8.2.2. *Gonca, Gülberg (Gül Yaprağı), Gül*

Sevgilinin ağzının veya dudağının küçük, kapalı ve renginin kırmızı olması, goncaya benzetilmesinin en önemli sebebidir. Sevgili, gül goncası olarak düşünülür. “Gonca-fem” terkihiyle kast edilen de sevgilidir. Sevgilinin ağzı yok denecek kadar küçüktür. “Dehân-ı teng ” terkihiyle de bu anlam ifade edilmiştir.

°Adem-vücûd o denlü dehân-ı tengi kim

Nühüfte bû gibi güftâr o gönça-i femde (G/170.2)

Dudağın gül yaprağına benzetilmesi renginden dolayıdır. Sevgilinin yüzü, çiçeksiz bir gül bahçesi olarak düşünülür. Bu gül bahçesinde yer alan tek çiçek ise ağızdır. Sevgilinin ağzı gül olarak tasavvur edilmektedir.

Dehânın nâ-şüküfte gülşen-i rûyunda bir güldür

Figân-ı âteşinim anda reşk-i savt-ı bülbüldür (G/58.1)

4.3.3.8.2.3. *Şeker, Hokka*

Dudak, tadı ve lezzeti yönüyle şekere benzetilir. Ağız ve dudaktan etrafa şeker saçılması da dudak ve şeker ilişkinin ayrı bir yönünü ortaya koymaktadır. Sevgilinin her bir sözü şeker olarak düşünülmemektedir.

Şekker-feşân vâsf-ı lebin olsa ger n'ola

Tûtî-i tab^c-ı nâdire-gû Kandehârlıdır (G/70.6)

Hokka, dar ağızlı bir eşya olması münasebetiyle sevgilinin ağzı olarak düşünülür. Ağız şekil yönüyle hokkaya benzetilir. Bunu yanı sıra hokkanın içinde değerli eşyalar muhafaza edilir. Sevgilinin ağzının içinde de diş (dendan) ve söz gibi değerli şeyler vardır.

Dendânların gören dehen-i yârda sanur

La'lîn hokkada iki incü kılâdesi (G/194.4)

4.3.3.9. Boy (Kad, Kâmet, Endam)

4.3.3.9.1. Genel Olarak Boy

Sevgilinin en fazla ele alınan güzellik unsurlarından biride boydur. Sevgili uzun ince ve düzgün bir boya sahip olduğu için farklı benzetmeler içinde ele alınır. Sevgilinin yürürken sallanması ve nâz ile yürümesi, onun yürüyen bir servi olarak tasavvur edilmesine sebep olur. Sevgilinin gençliği, inceliği ve tazeliği fidana teşbih edilmesindeki en önemli etkenlerdir. Kâmet kelimesi, kıyâmet kelimesi ile birlikte ele alınır. Sevgiliyi gören âşıklar arasında bir izdiham yaşanır. Bu izdiham kıyamet günündeki kargaşa ile ilişkilendirilir. Kâmet ve kıyâmet kelimelerinin birlikte kullanılmasının nedeni bu benzerliktir.

4.3.3.9.2. Boy İle İlgili Benzetmeler

4.3.3.9.2.1. Servi

Boy, genellikle serviye teşbih edilmektedir. Sevgilinin boyunun uzun ince olması ve sevgilinin salınarak yürümesi servi ile boy arasında benzerlik kurulmasının sebeplerinindedir. Sevgilinin boyu için “serv, serv-i revân, serv-i hırâmân, serv-i bâlâ, serv-i çemen” gibi terkipler boy kelimesi zikredilmeden istiare yoluyla kullanılır.

Servi, çoğunlukla, çemende bâğda, bahçede, su kenarlarında bulunur. Âşığın temiz gönlü, kalbi ise bir akarsu gibidir. O su servinin yanına kadar gider ve onun ayağını öpmeyi arzu eder. Âşığın suya benzetilen gönlü, sevgilinin civarında sürekli gezer durur.

Su gibi aksam tolansam bâğ-ı kûyun bir zamân

Bahtım el virse ayağın öpsem ey serv-i revân

Eyledikçe gül ruhun şevkî-yle ben âh ü figân

Sen disen gül-zâr-ı hüsnün bülbül-i nâlânısın (Mur/3.3)

Sevgilinin endamı o kadar düzgün ve güzeldir ki o yürümeye başladığı zaman serviler bile sevgiliyi kıskanır. Bu beyitte sevgilinin boyu, mübalağalı bir şekilde ele alınmaktadır.

Reftâra gel hırâmına serv eylesün hased

Bâlâ-terîn olan bu revîşdir hemîn sana (G/7.3)

Âşığın gönlü, sevgilinin (serv-i revân) ayağına yüz sürebilmek için su gibi akmaktadır.

Olmaga rû-mâl bir serv-i revânın pâyına

Sûy-i Sitanbula sular gibi akdı gönlümüz (G/81.3)

Âşığın yaralı gönlü, bir gölge gibi sevgiliyi takip eder ve her an onun yanındadır.

Hal böyle olunca âşığın gözyaşları da sevgilinin yanına ve yoluna doğru akar.

Düşeli sâye-veş ol serv-i revânın pâyına

Akdı ekşim gibi sûy-ı rehine dil-i heves (G/81.3)

4.3.3.9.2.2. Elif

Sevgilinin boyu, düzgünlüğü ve uzunluğu itibariyle, şekil bakımından elif harfine benzetilir. Sadece bir yerde bu şekilde bir kullanım vardır.

Eyleyen âzâde iken servi gülşende dü-tâ

Evvel ü âhir elif-kaddidür anın Es'adâ (G/1.5)

4.3.3.9.2.3. Fidan (Nâhl, Nihâl)

Fidanın düz, uzun ve taze olması gibi özellikleri, sevgilinin boyu ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Âşık, sevgilinin mevzun boyunu, “nahl-i tecellâ” olarak tasavvur eder. Sevgilinin yanağının parlak bir güneş olarak düşünüldüğü beyitte boy ise bir fidanın yansıması olarak ele alınmaktadır.

Şem^c-i ruhsârına hurşîd-i mücellâ mı disem

Kadd-i mevzunun için nâhl-i tecellâ mı disem (Müs/1)

4.3.3.9.2.4. *Kıyâmet*

Sevgilinin boyunu ifade eden kâmet kelimesiyle kıyâmet kelimesi aynı kökten gelir. Sevgiliyi gören âşıklar arasında bir izdiham, kargaşa yaşanır. Kıyamet gününde de o günün dehşeti dolayısıyla insanlar arasında bir kargaşa yaşanır. Bu iki olay arasındaki benzerlik, boyun kıyamet şeklinde ele alınmasına sebep olur.

Bu ne kâmet-i kıyâmet bu ne cünbüş ü ne refâtâr

Ki düşer çü saye hâke gören ‘âşık-ı dil-efgâr

Bu ne gerden-i münevver ki fûrûğı mihre benzer

Anı da had ile eyler dün ü gün zevâle der-kâr (N/5)

4.3.3.10. *Diş (Dendân)*

Şeyhülislâm Esad Divanı’nda sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak ele alınan diş, beyitlere fazla konu edilmemiştir. Birkaç beyitte ele alınan diş, bazı tasavvurlar içinde kullanılmaktadır. Diş rengi, şekli ve parlaklığı yönünden genellikle inci olarak ele alınır.

Sevgilinin dişlerini gören birisi, kırmızı bir hokka içinde iki tane inci gördüğünü zanneder.

Dendânların gören dehen-i yârda sanur

La'lîn hokkada iki incü kılâdesi (G/194.4)

Şâir, bir başka beyitte ise sevgilinin inci dişlerinin tertibindeki güzelliği göremeyenlerin şiirin anlamını idrak edemeyeceğini söylemektedir.

Hüsn-i tertîb-i dür-i dendân-ı yâri görmeyen

Fehm ider mi lafz-ı nazmın Es’adâ ma’nâsına (G/184.5)

4.3.3.11. *Kulak (Gûş)*

Divanda birkaç yerde ele alınan kulak, herhangi bir tasavvura konu olmamıştır. Fakat bir yerde gönül kulağı anlamına gelen “gûş-ı derûn” terkibi içinde mecazen kullanılmıştır.

Zîb-âver it yeter yeter ey cân-ı bî-nevâ

Gûş-ı derûna halka-i mengûş-i ta'âti (K/4.3)

4.3.3.12. Göğüs (Sîne)

Göğüs, koyun, kalp, bağır. Divan şiirinde sîne, duyguların algılandığı yer olarak düşünülür.⁶³ Göğüs rengi, parlaklığı tazeliği sebebiyle çeşitli tasavvurlar içinde yer alır. Parlak olması nedeniyle aynaya benzetilmektedir.

Bağlanma zülfe sîne-i billûr-ı yâra bak

Gör hâl-i zârın âyine-i tâb-dâra bak (G/116.1)

Âşığın sînesi, sevgilinin gamze oklarıyla yaralanmış ve sad-pare (yüz parça) bir vaziyettedir.

Zahm-ı sînemde şehâ çâşni-i tîg-i gamın

Gayret-i hâsıyet-i merhem-i kâfur eyle (G/178.3)

4.3.4 Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

4.3.4.1. Bûse

Bûse, dudak ile bir bütünlük ifade ettiği için beyitlerde genellikle dudakla beraber konu edilmiştir. Âşık, sevgilinin kırmızı bir güle benzeyen yanağını ve goncaya benzeyen dudağını öpmenin hayalini kurmaktadır.

Hayâli c'âşıkın bûs-i ruh-ı gül-fâmdır femdir

Harîsân-ı menâle dâima evham dirhemdir (G/48.1)

Âşık, sevgilisinin dudaklarından öpmek ister fakat sevgilinin yaya benzeyen kaşları buna izin vermemektedir.

Fikr-i bûs-ı la'line mâni' keman ebrûsıdır

Var mı bir mey kim humârı olmaya hamyâzesiz (G/93.3)

Sevgilinin dudağını ve yanağını öpme arzusuyla yanıp tutuşan âşık, bazen de sevgilisinin elini ayağını öpmek ister.

⁶³ Pala, İ; a.g.e.;s. 354.

Bûs iderdim ya ayağı girse ya desti ele

Es^cadâ sâkî-i sîmîn-sâkî görsem mey-be-kef (G/114.5)

Âşık, sevgilinin ayağını öpme şerefine nail olabilmek için onun gölgesi gibi onunla birlikte her yerde gezmektedir.

Bûs iderdim ya ayağı girse ya desti ele

Es^cadâ sâkî-i sîmîn-sâkî görsem mey-be-kef (G/87.6)

4.3.4.2. Söz (Sühan, Güftâr)

Söz, divanda üzerinde sıkça durulan unsurlardan birisidir. Sözün sevgiliyle ilgili olarak yer aldığı beyitlerde genellikle ağız, dudak, dil gibi uzuvlarla birlikte ele alındığı görülmektedir. Dili uzun olan bir kişinin sözlerinin dağınık olacağı bir beyitte şu şekilde ifade edilir.

Es^cad zebân-dirâz olanın hâl ü şânıdır

Elbet olur sühanda perişân edası çok (G/117.5)

Bir başka beyitte ise sevgilinin dudaklarından şeker saçıldığı ifade edilerek sevgilinin sözleri, şeker olarak düşünülmüştür.

Sevgilinin vasıfalarını kalemiyle anlatmaya çalışan âşık, kaleminin konuşma özelliğinden bahseder. İnsana ait olan söz söyleme özelliği kalemde de vardır.

Ne kilik-i sühan-gû ne lisân vafına kadir

Dillerle ne mümkün k'ola takrîr-i mahabbet (G/18.3)

4.3.4.3. Kûy (Mâhalle, Köy)

4.3.4.3.1. Genel Olarak Kûy

Sevgilinin mahallesi, divanda üzerinde çok durulan unsurlardan birisidir. Sevgilinin nitelendirildiği veya teşbih edildiği varlıklara göre bu mekân farklılık arz eder. Sevgilinin bulunduğu mekân, âşığın ve rakîbin ilgisini çektiği için genellikle onlarla birlikte ele alınır. Sevgili bir güle benzetildiği zaman, kûy gülşen; hûrîye

benzetildiğinde ise onun mekânı cennet olur. Rakîb ise genellikle kötü sıfatlarla vasıflandırılır. Bazen bir köpek kimi zamanda kara şeytan olarak ele alınır.

Beni mehcûr idüp dildârdan dûr ittiren dehrî

Rakîb-i fitne-ger didükleri ol kara şeytândır (G/46.3)

4.3.4.3.2. Kûy İle İlgili Benzetmeler

4.3.4.3.2.1. Ka'be

Sevgilinin mahallesinin kabeye teşbih edilmesi, ona verilen değer bakımından önemlidir. Âşığın gönlü, dönüp dolaşarak sevgilinin Kabe'ye benzetilen mekânını bulur.

Dil-i tapîde bulur semt-i ka be-i kûyın

Misâl-i kible-nümâ Es'ad istidâre ile (G/180.5)

4.4.4.3.2.2. Eşik (Asitân), Kapı (Der)

Eşik, divanda üzerinde fazla durulmayan unsurlardan biridir. Birkaç beyitte ele alınan eşik, âşık veya sevginin bulunduğu bir tasavvur içinde yer almaz.

Gül-mîh-i âsitân-ı saâdet-gehin şehâ

Şâhân-ı kişver-i himemin çeşm-i devleti (K/4.31)

Kapı da eşik gibi divanda pek yer almaz. Herhangi bir benzetme ya da tasavvura konu olmayan kapı, sevgilinin anıldığı bazı beyitlerde söz konusu edilmiştir.

Sabâ sünbül-sitân-ı bağa bûsâ-yı abîr oldı

Meğer peygâm kâkülle der-i dildârdan geldi (G/204.2)

4.3.4.4. Ayağının Toğrağı (Hâk-i Pây)

Sevgilinin ayağının toprağı, âşık için önem taşıyan unsurlardan biridir. Sevgilinin ayağının toprağı, bir güzellik unsuru olmasının yanında âşık için kutsallık arz eder. Âşık, her zaman sevgilinin ayağının toprağı olmak ister. Bunun için de kendini sevgininin gölgesi olarak tasavvur eder. Sevgili ise bunu âşığa çok görür ve onun bu isteğini reddeder.

Sâye-âsâ rûy-mâl-i hâk-i pâyi olmağı

Eyledi benden o serv-i ravza-i behcet dirîğ (G/111.3)

4.3.5. Âşık

4.3.5.1. Genel Olarak Âşık

Seven. Divan edebiyatında şair daima âşıktır. Bu yüzden her şey, aşk ile ilgili görünür.⁶⁴ Şeyhülislâm Esad Divanı'nda sevgili ve sevgiliye ait unsurlarla beraber en çok ele alınan bir diğer tip ise âşıktır. Sevgiliyle ilgili hemen her beyitte âşık da söz konusu edilmiştir. Divanda âşık için kullanılan ifadelerden bazıları şunlardır: âşık, âşık-ı dildâr, âşık-ı aşüfte, âşık-ı felek, âşık-ı şeydâ, üftâde, esîr, divâne, bîmâr, gam-ı aşk, mürde, bende, dil ehli, kul, fakîr, mübtelâ, pervâne, bülbül, sâye, seyyâh, haste.

Divanda âşık, genellikle şâirin kendisi olarak yer almıştır. Esad ve âşık kelimelerini kullandığı beyitlerde şâir, kendisinden söz etmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz âşığın en çok dikkat çeken vasıflarından biri sevgiliye duyduğu sonsuz ve karşılıksız aşkı uğruna herşeyi terketmeye hazır olmasıdır.

Dilâ çün kûşe-zîb-i tekye-i aşk-ı cünûn oldun

Tâhammül-pîşe-i sabr u sükûn ol mâsivâdan geç (G/23.3)

Âşık, sevgilisine kavuşmak için yaşar. Bu sebeple aşk konusunda en meşhur kişi olan Mecnûn ile kendisi arasında münasebet kurar. Âşık, sevgilisini Leylâ olarak düşünür ve onun zülfünün esiri olduğunu ifade eder.

Ben ol zencîr-i mihnet-ber-gelû Mecnûn-ı aşkım kim

Esîr itse beni Leylî-i zülfün içtinâbım yok (G/121.3)

Âşık, sevgiliye kavuşmayı o kadar arzu eder ki bu uğurda gözünden kanlı yaşlar dökmektedir.

Ey hûn-i sirişk itme yeter cûş o şuhun

Engüşti-i temennâ-yı vîsâline hizâb ol (G/138.3)

⁶⁴ Pala, İ.; a.g.e.; s. 41.

Sevgiliye bir türlü kavuşamayan âşık, vuslat arzusunu yavaş yavaş yitirmektedir. Âşık, bu noktada kendini, sevgilinin hayali ile teselli etmektedir.

Kılma hâli çeşm-i fikrin künc-i gamda Es^cadâ

Vuslat olmazsa hayâl-i yâr olur bârî nasîb (G/15.5)

Âşığın gönlü yaralar içindedir çünkü sevgilinin gamzesi, kirpiği, kaşı ve diğer güzellik unsurları âşığı yaralamaya hatta öldürmeye niyetlenmiştir. Sevgilinin bakışları da âşığın gönlünde sayısız yaralar açmıştır.

°Aceb mi lâle-âsâ sîne-sad-çâk olsan ey Es'ad

Gönül pür-dâğ-ı şemşîr-i nigâh-ı pür-tegâfüldür (G/86.4)

Âşığın sînesinde bu kadar çok yara olmasının sebebi, sevgilinin bakışlarındaki sihif ve büyüdür. Âşığın sevgilinden yana müstarip olduğunu sevgiliye “ âfet-i cân ” şeklinde hitap etmesindende anlayabiliriz.

Sîne-pür-dâğ-ı cefâ oldığım iy âfet-i cân

Eser-i gamze-i pür-sihr ü füsûnundandır (G/67.4)

Âşık, güzellik bahçesinin gülü olarak vasıflandırılan sevgili için sürekli inleyen bir bülbül gibidir.

4.3.5.2. Âşık İle İlgili Benzetmeler

4.3.5.2.1. Bülbül (Andelib, Hezâr)

Âşığın bülbüle benzetilmesinin sebeplerinden biri, sevgilinin yanağının ve yüzünün renk itibariyle gül veya gonca, bulunduğu yerin de gül bahçesi olarak düşünülmesidir. Âşık ve rakîb, sevgilinin yanından ayrılmayan varlıklar olduğu için âşık, rakîb ise diken olarak hayal edilir.

Sevgilinin yeni açmış taze bir gül olarak tasavvur edildiği beyitte, bülbülün gece-gündüz feryâd etmesinin boşuna olduğu çünkü her gülün eteğini dikenlerin istila ettiği ifade edilmektedir.

Hârlar dâmenin almış her gül-i nev-restenin

Rûz ü şeb bî-hûde eyler âh u efgân andelîb (G/15.3)

Bülbül, bütün dikenleri geçerek pâdişâh olan gülün huzuruna varır ve feryâd ederek ona şikâyette bulunur.

Dîvân-ı şâh-ı verde çıkup dest-i hardan

Bülbüllerin figân iderek iştikası var (G/54.9)

İnsan muhayyilesinin sınırlarını zorlayan bu beyitte sabâh rüzgârı, haberci veya müjdecî olarak düşünülür. Sabahleyin gülün bağa geldiğini gören rüzgâr, aceleyle bülbülün yanına gelir ve bu durumu bülbüle müjdeler.

Seherî bağda gördüm yelerek bâd-ı sabâ

Geldi teşrîf-i güli bülbüle kıldı tebşîr (G/61.3)

Bülbül, âşık ateşine düştüğünden beri mutsuzdur. Onun ateş saçan feryâdı, âhı bütün cihanı yakmak için yeterlidir.

Düşelden âteş-i aşka dil-î nâ-şâdîfî ey bülbül

Cihân-süz oldu her dem âh-ı âteş-zâdın ey bülbül (G/137.1)

4.3.5.2.2. *Tûfî (Papağan)*

Âşığın papağan olarak düşünülmesinin en önemli sebebi, konuşma özelliğidir.

Bununla birlikte sevgilinin yanağı, yüzü veya sînesi aynaya; onun sözleri ise şekere benzetilir. Bütün bu unsurlar papağanla ilgilidir ve papağan tasavvuruna sebep olmaktadır.

Papağan olarak düşünülen âşık, sevgilinin parlak ve beyaz sînesini ayna şeklinde görür ve istekle konuşmaya başlar.

Görüp pür-şevk olur dil sîne-i billûr-ı cânânı

Belî âyinedir tûfîyi gûyâ itmeğe bâ^cis (G/21.3)

4.3.5.2.3. *Pervâne*

Küçük, kanatlı bir böcektir. Sürekli mumun etrafında dolaşır ve sonunda kendini ateşe atar.⁶⁵ Divanda âşık için benzetme unsuru olan pervane, bu özelliğiyle ele alınmaktadır. Âşığın pervane olarak düşünülmesindeki en önemli husus, sevgilinin kendinin veya yanağının mum olarak vasıflandırılmasındandır. Sevgilinin yanak mumun pervanesi olan âşık, sevgilinin de mum gibi sessiz, dilsiz olmasını ister.

Pervâne-i çerâğ-ı ruhundur dil-i hamûş

Olsan 'aceb mi şem'-sıfat ebkem-âşinâ (G/3.2)

4.3.5.2.4. *Bende, Esir, Üftûde, Kem-nâm*

Âşığın bende olarak tasavvur edilmesi, sevgilinin şâh olarak vasıflandırılması münasebetiyledir. Âşığın gönlü, güzellik şâhı olan sevgilinin hizmetkarı, âşık ise sevgilinin kölesi olmuştur.

Menşûr-ı hatla mülk-i dil oldı müsâhharın

Ey şâh-ı üsn bende-i fermânınım senin (G/131.5)

Âşık, sevgilisini pâdişâh olarak düşünür. Sevgilinin vuslatına kavuşmuştur ve bu nedenle çok mutludur. Aşığa lutfedilen bu durum karşısında düşmanlar feryâd etmektedir.

Hamdü li'llâh pâdişâhım kalbi şâdân eyledin

Gonça-i maksûdımı lutfunla handan eyledin

Eyleyüp ben bendene incâz-ı va^cd-i vuslatın

Kârımı ardaların âh ile efgân eyledin (N/36)

Âşığın sıkıntı ve kederden kurtulamaması, onun dert ve gam esiri olarak hayal edilmesine sebep olmuştur. Âşık, sevgilinin zülfünün esiri olmuştur.

⁶⁵ Onay, A. Talat; a.g.e.;s.333.

Esîr-i zülfi olup hâl-i yâre bakma misiz

Abîri müşk-i Hitâya değişmiyor musunuz (G/92.2)

Âşğın üftâde oluşu, sevgiliye olan düşkünlüğündendir. Âşğın zamanın güzelliklerini istememesi ve Hz. Yusuf gibi yalnızlık kuyusunu tercih etmesi, âşık-üftade benzetmesinde yer almıştır.

Mâil değiliz vasl-ı Zelîhâ-yı zamâna

Yûsuf gibi üftâde-i peygûle-i çâhız (G/86.2)

Sevgiliye olan aşk nedeniyle dillere düşen âşık, “kem-nâm” olarak vasıflandırılır. Sevgiliye olan aşkı nedeniyle âşık, kötü namla anılmaktadır.

Nigâh-ı merhamet kıl kendi bendendir senin Es^cad

Dime ey şehriyâr-ı nâz o bir kem-nâmdır nemdir (G/48.5)

4.3.5.2.5. Bîçâre, Müpteâ, Hayrân, Bîmâr, Mürde

Divanda peygamberimiz için yazılan bir manzumede âşık, kendini çaresiz olarak görmektedir. İşlemiş olduğu günâhlar ve hatalar onu çaresizliğe sürüklemiştir ve bu durumdan kurtulmak için peygamberden medet istemektedir.

Ümmetlerinden Esad-ı bî-çâre bendenin

Oldı mukayyed ism ile ef^râli mutlaka (K/1.63)

Âşğın sevgiliye olan bağlılığı, müptela olarak vasıflandırılmasının temel sebebidir. Sevgilinin perî olarak tasavvur edildiği beyitte âşık da müptelâ olarak ele alınır.

Ne ol perî gibi bir dil-rübâ görülmüştür

Ne ana bencileyin mübtelâ görülmüştür (G/57.1)

Sevgilinin müptelâsı olan ve onun yaptığı eziyetler, cefâlar sonucunda hastalanan âşık, sevgiliden iyilik ve merhamet beklemektedir. Hastalığının ilacı da sevgilinin lutuf ve keremidir.

Çekme dâmen mübtelâdan gel cefâdan vaz geç

Cân-ı bîmâra kerem kıl al elin eyle 'ilâc (G/22.3)

Âşık, sevgilinin güzelliği karşısında şaşkınlığa düşmüştür ve kendini ayna gibi düşünür, hayran olarak vasıflandırılır.

Oldum nigâh-ı suretine dîde cümle ten

Bak kim misâl-i âyine hayrânınım senin (G/131.6)

Âşığın bîmâr (hasta) olarak vasıflandırılmasının sebepleri, âşığın aşk derdine müptelâ oluşu ve dermanın yalnız sevgilide olması münasebetiyle sevgilinin tabîb olarak tasavvur edilmesindedir. Sevgili, hasta olan âşığa çare bulacak tek tabîbdir. Bu sebeple âşık, ondan yardım ister.

Sabâ var ol tabîb-i câna bîmâr olduğım söyle

Beni bir kerre görmek ana sıklet gelmesün gelsün (G/146.4)

Gam ve mihnet sebebiyle ölen âşıklar, sevgili tarafından yeniden diriltileceklerdir. Sevgilinin dudağından âşıklara lütfedilecek bir damla su, bütün âşıklara hayat verecektir. Sevgilinin bu hayat-bâhş mucizesini Mesih bile kıskanmaktadır.

İhyâ-yı mürdegân-ı gam u mihnet itmede

Reşk-âver-i Mesîh ola bir katra âb-ı leb (G/13.2)

4.3.5.2.6. Divâne, Şeyda, Mecnûn, Ferhâd

Âşığın vasıflarından biri de divaneliktir. Sevgiliye olan derin muhabbeti, onun aklını yitirmesine neden olmuştur. Sevgilinin sihirli bakışları âşığın divane olmasına sebep olan bir diğer unsurdur.

İtdi dîvâne beni bir nigeş-i pür-şûrun

Bâ'is-i silsile-cünbân-ı cünûndur gamzen (G/124.5)

Beyitte, bülbül olarak düşünülen âşığın, sevgilinin gül olarak tasavvur edilen

yanağı şeyda etmiştir.

Ruhundur çün hezâr  uşşâkı şeydâ itmeğe bâ'is

Hevâ-yı turradır tahrîk-i sevda itmeğe bâ'is (G/21.2)

Edebiyatımızda âşığı temsil eden Mecnûn ve Ferhâd, divanda da çeşitli tasavvurlar içinde yer alır. Sevgilinin mihnet ve gamından kurtulamayacağı söyleyen âşık, gönlünün Mecnûn gibi sevgilinin zülûf zincirine takıldığını ifade etmektedir.

Ne mümkündür rehâ dârü'ş-şifâ-yı mihnet ü gamdan

Dil-i Mecnûn-reviş ser-beste-i zencîr-i kâkûldür (G/58.2)

Âşığın Ferhâd olarak nitelendirildiği beyitlerde ise Ferhâd ile ilgili olarak kûh, tîşe, Şîrîn ifadeleri de yer almıştır. Ferhâd'ın sevgilisine kavuşabilmek uğruna dağı delmesi olayına da telmihte bulunmaktadır.

Olmakda kûh-dûz-ı cefâ âh-ı tîşe-kâr

Şîrîn hevâ-yı aşkda Ferhâd olam gibi (G/200.4)

4.3.5.2.7. Hz. Yakub, Gölge (Sâye)

Sevgilinin Hz. Yusuf'a benzetilmesi, onun özlemiyle sürekli gözyaşı döken âşığın Hz. Yakub olarak düşünülmesine sebep olmuştur.

Sürhî-i dîde-i Ya'kûb-ı dil iy Yûsuf-ı hüsn

Fikr-i pîrâhen-i âlûde-be-hûnundandır (G/67.2)

Gölgenin, âşık için benzetme unsuru olması onun, sevgilinin karşısındaki durumunu ifade etmek içindir. Sevgiliyi yüceltme arzusu da bu teşbihte önemli bir rol oynamıştır. Âşık, gölge gibi toprakta sevgilinin ayaklarının altında olmayı istemiştir. Fakat sevgili, bunu bile aşığa çok görür ve bu duruma müsaade etmez.

Sâye-âsâ rûy-mâl-i hâk-i payı olmağı

Eyledi benden o serv-i ravza-i behcet dirîg (G/111.3)

4.3.5.2.8. *Kalender, Abdâl*

Lale olarak tasavvur edilen âşık, aynı beyitte hem abdal a hemde kalendere teşbih edilmektedir.

Tekye-i gülşenin abdâl-i nemed-pûşî iken

Çâk idüp sînesini oldı Kalender lâle (K/12.2)

4.3.5.3. *Gönül (Dil, Derûn, Hâtır)*

4.3.5.3.1. *Genel Olarak Gönül*

Seven-sevilen ve bunların arasındaki ilişkiler, şiiirlerin bel kemiğini oluşturur. Bu münasebetle sevgili, sevilen; âşık ise seven konumundadır. Onların arasında meydana gelen her hal ve hareketler, hep bu eksen etrafında cereyan etmektedir. Sevgili, genelde vefâsız olup aşığa yüz vermediği halde bu münasebeti sürekli kılan, âşığın gönlüdür. Bu sebeple âşığın gönlü, inişli çıkışlı olan bu ilişkilerde en güçlü bağı ve devamı sağlayan en önemli unsurdur.

Durum bu şekilde olunca, konunun önemini göze alarak divandaki şiiirleri incelediğimizde, sevgilinin gönlünden hemen hemen hiç bahsedilmezken, âşığın gönlünden birçok yerde söz edilmektedir. Diğer unsurlara göre bu, âşık için en çok üzerinde durulan hususlardan birisidir.

Âşığın sînesinde yer aldığına inanılan gönlün en önemli özelliği, sevgilinin aşkını kendi içinde barındırmasıdır. Fakat sevene karşı acımasız ve alakasız olan sevgilinin aşk yükünü taşımak hiç de kolay değildir. Sevgilinin bu aşkı, kendisine meyil veren âşığın gönlünden her zaman kaçmakta, yabancılarla hoşhâl olmaktadır. Böyle ele avuca sığmayan sevgilinin aşkı, âşığın gönlüne ancak cefâ, ezâ verir ve acı çekerir.

Gönül; aşk hislerinin, karşılıklı ilişkilerin, iletişimin ve bunların neticesinde ortaya çıkan duyguların tamamının cereyan ettiği merkezi bir yer konumundadır. Bütün bu zor şartlar altında âşığın gönlü, ezilip büzülerek ve genellikle acı çekerek halden hale girmektedir.

Âşığın gönlü, aşk arzusuyla her zaman çoşkundur ve sıkıntı ve bela onun

başından hiç eksik olmaz. Bu beyitte, gönül için kullanılan “sâfi” ifadesi âşığın gönlünün temiz olduğuna işaret etmektedir.

Dil-i sâfi hevâ-yı ‘aşk ile cûşandır dâim

Anın çün eksik olmaz ıztırâbı bâhr-ı ummândır (G/46.2)

Âşığın gönlünün bu denli yanmasının sebebi, delilik ateşidir. Bu hararetin, sıcaklığın temelinde ise âşığın derûnundaki aşk ateşi vardır.

Sûzişin sanma dilâ nâr-ı cünûnundandır

Bu teb ü tâb senin sûz-ı derûnundandır (G/67.1)

Akşamdan sabâha kadar inleyen, feryâd eden bülbülün sesini dinleyen gönül, bir âh çekerek önce güle daha sonra da sevgilinin yanağına bakmaktan kendini alamamıştır

Nâlesin şeb-tâ-seher dil gûş idince bülbülün

Âh idüp bir verde bir ruhsâre bakdı gönlümüz (G/81.4)

Âşık, neyi var neyi yoksa aklını, gönlünü, fikrini ve idrakini hepsini sevgiliye vermiştir. Şâir, kendisine seslenerek bundan sonra özür dilemek için kabahat kalmadığını söylemektedir.

Akl ü fikr ü dil ü idrâkini virdin yâre

Es adâ öZR idecek gayri kabâhat kalmaz (G/82.5)

Taze bir gül olarak vasıflandırılan sevgiliye gönül veren âşık, bülbül olarak tasavvur edilir. Sevgilinin gam tuzağına düşen bülbülün tekrar bu tuzakatan kurtulması mümkün değildir.

Seni ol denlü dil-bend eylemiş aşk-ı gül-i ter kim

Ne mümkün dâm-ı gamdan bir dahi âzâdın ey bülbül (G/137.2)

4.3.5.3.2. Gönül İle İlgili Benzetmeler

4.3.5.3.2.1. Mecnûn, Divane, Üftâde, Müptelâ, Şeydâ

Âşığın gönlü, sevgilinin aşkıyla kendinden geçmiştir. Mecnûn olmuştur. Gönül, sevgilinin güzelliği karşısında tedrici olarak kötüye gitmektedir. Önce meftûn olan gönül sonra divane en sonunda da Mecnûn olmuştur.

Hayli demdir ki gönül hüsnüne meftun olmuş

Hasret-i la'l-i lebinle ciğerim hûn olmuş

Bend-i zülfünde kalup hâl-diger-gûn olmuş

Dil-i dîvâne bu sevda ile mecnûn olmuş

Halka-i ehl-i hîreden yine bîrûn olmuş

Vâhşeti şevki-le sır-dâde-i hâmûn olmuş

Bin dil ü cân ile ten şimdi giriftarındır

Cân esîr-i şiken-i zülf-i siyeh-kârındır (Müs/2)

Âşığın gönlünün divane, Mecnûn, şeyda olarak vasıflandırılması, sevgilinin her türlü eziyetine, ilgisizliğine rağmen ona kavuşmak istemesiyle ilgidir. Âşık, sevgilinin yüzüne dökülen zülfü, divane gönlünü esir etmek için kullanacak bir zincir olarak tasavvur eder.

Dökülen rûyuna ol zülf-i girîh-gîr midir

Dil-i dîvâneyi bend itmeğe zencîr midir (G/73.1)

Gönül, çaresiz, düşkün ve acınacak bir halde olduğundan üftâde olarak vasıflandırılmaktadır.

Olamaz yâr ile hem-sîne dil-i üftâde

Cisme bir vech ile âyîne komaz güncâyî (K/11.21)

Sevgilinin cevrine, nazına düşkün olan ve neredeyse bunun bağımlısı olan gönül, müptela olarak düşünülür. Âşık, kendi müptela gönlü için sevgiliden cevri ve naz kuşamından bir elbise dikmesini ister. Sevgilinin eziyetlerine ve nazına alışan âşık, her an bunlarla birlikte olmak ister.

Kâlâ-yı nâzı câmelik ol dil-rübâya kes

Pâlâs-ı çevri dûş-ı dil-i mübtelâya kes (G/99.1)

Sevgilinin kakülünü görüp heveslenen, onun güzelliğine meftûn olan divane gönül, bu istekle şeydâ olmuştur.

Düşdün yeni başdan heves-i kâkül-i yâre

Dîvâne misin ey dil-i şeydâ bu hevâ ne (G/169.1)

4.3.5.3.2.2. *Virân*

Sevgilinin acımasızlığı, aşığa karşı yaptığı kötü muamele, âşığın gönlünün yıkılıp viran olmasına sebep olmuştur. Âşık, harap ve yıkık gönlünü tamir etmesi için sevgiliye yalvarmakta ve onun yüzünü görmek, ona kavuşmak istemektedir.

Göster âyîne-i rûyun bana dil-şâd olayım

Yap o yüzden dil-i vîrânımı âbâd olayım

Beni mâhrûm-ı vîsâl itme aman sultânım

Görme lâyık ki gam-ı hecr ile nâ-şâd olayım (N/20)

4.3.5.3.3. *Hasta, Yaralı, Kebâb*

Sevgilinin aşığa ilgi göstermemesi, ağıyar ve rakîb ile beraber olması, âşığın hasta olmasının sebeplerindedir. Gönlü hasta olan âşık, sevgilinin vuslat şerbetini talep etmektedir. Tabib olan sevgili ise ayrılık derdi ile âşığın hasta gönlünü idare etmek ister.

Şerbet-i vuslat iken dil-haste-i hecre devâ

Derd-i fûrkatla müdârâ itmek ister ol tabîb (G/15.4)

Âşığın gönlü, sevgilinin eza ve cefâsıyla, onun bakışlarıyla, aşığa yaptığı eziyetlerle yaralanmıştır. Hatta o derece yaralıdır ki, gönül yüz parçaya ayrılmıştır.

Dil-i sad-çâkimiz pîçide zülf-i yâr kalsun mı

O sevdâ ile çün şâne keşâkeş-kâr kalsun mı (G/199.1)

Âşığın gönlünün kebâb olarak tasavvur edilmesinin en önemli sebebi, ayrılık ateşiyle yanmasıdır. Âşık, ayrılık meclisinde sevgiliyle olan birlikteliğini hayal eder ve kanlı gözyaşları kırmızı bade, gönlünün bir parçası ise kebab olmuştur.

Bezm-i fûrkatde hayâl-i îş ü nûş-ı yâr ile

Bâde-i hamrâdır eşk-i hûn laht-ı dil kebâb (G/11.2)

4.3.5.3.4. *Murg (Kuş), Başe (Atmaca), Şâhbâz (Doğan), Bülbül, Pervane, Av*

Âşığın gönlünün genel olarak kuşlara benzetilmesi sevgilinin saçının tuzağı, gözlerinin şâhbâza teşbih edilmesi ile ilgilidir. Gönül, tuzağa düşmüş bir kuş gibi sevgilinin saç tuzağına bağlanmıştır.

Kalur mu murg-ı dilin dâm-gâh-ı kâkülde

Hevâlanur yine Es'ad devende-bâl olarak (G/119.5)

Atmaca kuşu, avcılığıyla bilinir. Âşığın avcı gönlü de atmacaya teşbih edilmektedir.

Bâşe-i sayyâd-ı dil dahi değil hurde-şikâr

Perr ü bâl açdırmadan sayd eyler ankâ-yı emel (G/136.5)

Âşık, genel olarak sevgilinin gül yanağının bülbülü olarak ele alınır. Fakat sevgiliyi avlaya bilmek için âşığın gönlü, doğan olarak düşünülmektedir. Doğan, iyi bir avcı olması münasebetiyle âşığın gönlüyle ilişkilendirilir.

Bakılsa gül ruhının andelîbiyüz amma

O şûhî sayda dil-i zârı şâh-bâz ideriz (G/94.3)

Gönül, gül bahçesinin bülbülü olarak tasavvur edilmektedir. Gülün kokusuna kavuştuğu zaman kendinden geçer ve bu hal her zaman devam eder.

Bir dil ki andelîb-i gülistân-ı kâm olur

Bûy-i gül-i visâl ile mest-i müdâm olur (G/56.1)

Sevgilinin yanağının, parlaklık yönüyle muma teşbih edildiği beyitte şikar (av)

şeklinde hayal edilen âşığın gönlü, bu şâhbâzın tuzağına düşmüştür.

Pervâne-i çerâğ-ı ruhundur dil-i hamûş

Olsan aceb mi şem' -sıfat ebkem-âşinâ (G/3.2)

4.3.5.3.5. *Akarsu, Deniz, Dağ (Kuh)*

Sevgilinin boyu, uzunluğu ve düzgünlüğü itibariyle sanevber ve gül fidanı olarak düşünülmektedir. Bu ağaçların genellikle su kenarında bulunması gerçeğinden hareketle âşığın gönlü de suya teşbih edilmiştir.

Bend oldum o zülf-i 'anberîne

Dil virdim 'izârına berine

Dil su gibi akdi bâğ-ı hüsnün

Nâhl-i güline sanavberine (N/27)

Gönül, kendi zenginliğini ifade etmek için denize benzetilmiştir. Sevgilinin lutuf denizinin dalgarı coştukça âşığın gönlünün sâhillerine sadef, inci dolmaktadır.

İtsün sevâhil-i dili asdâf-ı dürr-i feyz

Envâc-ı bâhr-ı lutfunı pür-cûş kıl bana (G/2.3)

Sevgilinin güzellik nuru, gönül dağına yansımaktadır. Bu tecelli Tur Dağı'na yansıyan nurdan bile üstündür.

Eyleyüp pür-teb-i envâr-ı tecellâ-yı cemâl

Şu'le-i kûh-i dili ta'ne-zen-i Tûr eyle (G/178.2)

4.3.5.3.6. *Ayna (Mirat), Câm (Kadeh)*

Âşığın gönlünün saf, temiz olması ayna ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.

Gam, âşıkların gönlüne tesir etmez. Gamın tasviri, parlak bir aynaya zarar vermez.

İtmez dil-i 'uşşâka eser jeng-i küdüret

Sâf âyineye sûret-i gam müntekıs olmaz (G/88.3)

Sevgilinin hayali, âşığın aynaya benzeyen gönlünde saklanmıştır ve oradan çıkması da mümkün değildir.

Bir vech ile dilden çıkamaz nakş-ı hayâlin

Aksin gibi cânâ o da âyîne de mâhfuz (G/109.2)

Âşığın gönlü, sevgilinin aşk meyi ile dolmuştur. Aşkın meye teşbih edildiği bu beyitte gönül de kadehe benzetilmektedir. Sevgiliye duyulan aşk, âşığı sarhoş eder. Kadehteki mey de sarhoşluk verir. Bu ortak özellik münasebetiyle gönül ve kadeh arasında bir benzerlik kurulmaktadır.

Câm-ı hatır pür-mey-i aşkıdır ana bakma kec

Çalma taşa eyleme ey seng-dil kesr-i zücâc (G/22.4)

Gönül, başka bir beyitte içki meclisinde elden ele devreden kadeh olarak düşünülmektedir.

Ne dem devr itse bezm-i meyde rindâne mezâk üzre

Döner peymâne-veş dil sâkî-i sîmîn-sâk üzre (G/174.1)

4.3.5.3.7. *Kıl, Tarak (Şâne)*

Ay yüzlü sevgilinin ince belini tahayyül eden âşık, gönlünü de sevgilinin kakülüne bir kıl gibi bağlamıştır.

Bağlandı kılca kaldı gönül kâkülünde ben

Fikr-i miyân-ı dilber-i meh-veşdeyim dahi (G/195.4)

Âşığın gönlü, çektiği sıkıntılar ve sevgiliden gördüğü eziyetler yüzünden parça parça olmuştur. Tarak da şekli itibariyle bölük bölüktür. Bu ortak özellikler, gönül ve tarak arasında münasebet kurulmasına sebep olmaktadır. Âşık, gönlünü tarak gibi yüz parçaya da ayırsa bile sevgili, buna kıymet vermeyecektir.

Bir mûyına saymaz seni ol şûh-ı kat-âver

Sad-pâre de kılsan dili mânende-i şâne (G/169.4)

4.3.5.3.8. *Sersem, Perîşân, Nâlân*

Âşık, genel olarak akli başında olmayan, yarı meczup bir insandır. Onun bu duruma düşmesine aşk içkisi sebep olmuştur.

Eyle dili mest-i bâde-i 'aşk

Zehr-âb-ı elemle itme sersem (TB/5.5)

Âşığın gönlü, maruz kaldığı sıkıntılar nedeniyle perişan bir haldedir. Onun gönlü, ayrılık acısını çekmeye mecbur edilmiştir.

Lâyık mı ola dil-i perişân

Rencûr-ı humâr-ı derd-i hicrân (TB/2.8)

Âşık, sürekli ıstırap çektiği için gönlü feryâd etmektedir. Mahşerde, peygamberimizden şefaât talep ederek günâh girdabından kurtulmayı istediğini ifade etmektedir.

Umarım rûz-ı cezâ senden eyâ sultânım

Koma girdâb-ı günâh içre dil-i nâlânım (K/5.27)

4.3.5.3.8. *Yakûb, Bî-karar*

Sevgilinin Hz. Yusuf'a teşbih edilmesi, sevgilinin hasretiyle sürekli gözyaşı döken âşığın Hz. Yakub olarak hayal edilmesine sebep olmuştur. Bu beyitte gönül ile Hz. Yakub arasında benzerlik bulunmaktadır. Gönül Yakub'unun gözünün kırmızılığı, Yusuf'un kanlı gömleğinin hayalini kurmaktan olmuştur.

Sürhî-i dîde-i Ya'kûb-ı dil iy Yûsuf-ı hüsn

Fikr-i pirâhen-i âlûde-be-hûnundandır (G/67.2)

Âşığın gönlü, aşk yüzünden muhtelif hallere düşmüştür. Aşk şarâbını içtikten sonra dehşete düşmüş ve kararsızlık haline düşmüş olmuştur.

Humârdan dahi buldı neşât-ı tâze gönül

Şarâb-ı 'aşk ile medhûş ü bî-karâr olalı (G/206.4)

4.3.5.3.9. Çelik (Pûlâd), Altın, Oyuncak (Bâzîçe)

Gönül, aynı beyit içinde hem çelik hem de altınla ilişkilendirilmektedir. Âşığın gönlü çelikten bile olsa aşk potasına girdiği zaman muhabbet iksiri o çeliği altına dönüştürür.

Pûlâd ise de dil giricek pûte-i c'aşka

Altûn ider elbet anı iksîr-i mahabbet (G/18.3)

Âşığın gönlünün oyuncak olarak tasavvur edilmesinde, sevgilinin ona hiç değer vermemesi önemli bir etkidir. Sevgili, âşığın gönlüne bir pul kadar değer vermemektedir.

Şeş-der-geh-i cefâda beni zâr kıldı yâr

Bir pula saymadı dil-i bâzîçe-dânımı (G/191.4)

4.3.5.3.10. Gölge (Sâye)

Gölgenin âşık için bir benzetme unsuru olması onun, sevgilinin karşısındaki durumun ifade etmek içindir. Sevgiliyi üstün kılma, onun yüceltme arzusu da bu benzetmede önemli bir rol oynamıştır. Âşığın inleyen gönlü, bir gölge gibi sevgilinin ayakları altındadır.

Düşeli sâye-veş ol serv-i revana dil-i zâr

Akdi eşkim gibi sûy-i rehine cûy-i heves (G/100.3)

Gönül, naz ile salınarak yürüyen işveli bir sevgili görse bir gölge gibi hemen onun ayağına düşer.

Hırâm-ı nâz ile bir nâhl-i işveyi görse

Misâl-i sâye düşer pâyine dil-i meyyâl (G/134.4)

4.3.5.3.11. Külbe, Şa'sa'a-gâh

Yanağı, gam gecesinin ayı olarak tasavvur edilen sevgili, âşığın gönül kulubesini de bir eğlence mekânına dönüştürebilmektedir.

Fikr-i ruhsârını şâm-ı gama mâh itdikçe
 Külbe-i hâtırımını şa'saa-gâh itdikçe
 Çeşm-i pür-hîre-i hayretle nigâh itdikçe
 Şerm-sâr-ı ruh-ı pür-tâbınım âh itdikçe
 Ma'zeret-hâhım olan bâht-ı siyeh-rûy gibi (Tah/4.5)

4.3.6. Âşığın Vücut Kısımlarıyla İlgili Hususlar

Şeyhülislam Esad'ın şiirlerinde, her an sevgilinden ayrı, vuslattan uzak olarak ele alınan âşığın, bin türlü sıkıntı ve keder içinde bulunduğu ve bu yüzden hem beden hem de ruhsal yönden rahatsızlıklara maruz kaldığı belirtilmektedir. İster bir bütün halinde isterse belirli kısımları olsun âşığın bedeni ve buna bağlı unsurları birçok beyitte değişik halleriyle konu edilmiştir.

4.3.6.1. Beden (Cism, Ten, Vücut)

4.3.6.1.1. Genel Olarak Beden

Acımasız, vefâsız sevgilinin verdiği acı ve kederi âşık, maddi olarak ya bütün bedeni ya da ayrı ayrı uzuvlarıyla hissetmektedir. Şeyhülislam Esad'ın şiirlerinde kullanılan beden unsurları, zayıf ve güçsüz olup sevgilinin karşılıksız aşkı yüzünden inlemektedir. Sevgilinin gözü, gamzesi bu zayıf ve yaralı bedenin bu halini daha da artırmaktadır. Âşığın bu güçsüz bedenini ayakta tutan ise sevgili veya onun hayalidir. Sevgilinin dudak şarâbı âşığın bedenine cân vermektedir.

Olsa n'ola şarâb-ı lebin cisme cân gibi
 Yokdur humarını keyf-i mey-i ergavân gibi (G/193.1)

4.3.6.1.2. Beden İle İlgili Benzetmeler

4.3.6.1.2.1. Ney

Âşığın kıl şeklinde hayal edilen gönlü, aşk meclisindeki sazın teli olarak tasavvur edilmektedir. Âşığın sararmış bedeni ise gam yarasıyla ney gibi inlemektedir. Âşık ve ney çıkardıkları ses bakımından birbirleriyle ilişkilendirilmektedir.

Eyleyen mûy-ı dilin târ-ı rebâb-ı bezm-i aşk

Dâğ-ı gamla cism-i zerdi ney gibi nâlân olur (G/68.4)

4.3.6.1.2.2. *Pervâne, Kül*

Âşığın bedeni, mumun etrafında uçan pervane olarak düşünülmektedir. Fena meclisinin mumu için bedenini pervane gibi yakmak sevgiliye değmeyecek bir iştir.

Es^cad hele bu şem^c-i bezm-gâh-ı fenâya

Pervâne-sıfat cismi tebâh itmeğe değmez (G/68.4)

Âşığın pervane, aşkın ise ateş olarak tasavvur edildiği beyitte beden, aşk ateşiyle yanmış ve kül olmuştur. Âşığın kül olan bedeni, bir an bile susmamaktadır. Her zaman feryâd eder ve inler. Kül ile âşığın yanık vücudunun ilişkilendirilmesinde renk benzerliği de söz konusudur.

Hezârî bâğ-ı aşkın yansa da pervâne-veş Es^cad

Remâd-ı cismi âh u nâleden bir dem hamûş olmaz (G/77.7)

Aşk ateşine düşen âşığın cismi, büyük bir derdin aleviyle yanmış ve kül (hâkister) olmuştur.

Açdı nikâb-ı zülfini ben kaşdayım dahi

Subh oldu mâh-ı nevle keşâkeşdayım dahi

Hâkister itdi cismi lehîb-i mehîb-i gam

Ben aşk dirler âh bir âteşdayım dahi (N/1)

4.3.6.1.2.3. *Mürde*

Sevgilinin eza ve cefâsı karşısında zayıf düşen âşığın bedeni, bu zayıflığı ve güçsüzlüğü nedeniyle mürde (ölü) olarak vasıflandırılmaktadır. Eğer sevgili, aşığa ilgi gösterir, ona karşı vefâlı olursa o zaman âşık, taze bir cânâ kavuşacaktır.

Vefâ iderse o rûh-i revân murâdımca

Bu cism-i mürde bulur taze cân murâdımca (G/186.1)

4.3.6.1.2.4. *Nâl*

Hayvanların ayaklarına çakılan demir alettir.⁶⁶ Bedenin nâl olarak düşünülmesinin sebebi, âşığın bedeni ve nâl arasındaki şekil benzerliğidir. Âşığın güçsüz bedeni, sevgilinin eziyetleri ve onun hayalinin yükü altında bükülmüş ve şeklen nâl gibi olmuştur.

Kalem ebruları fikri-yle cism-i zârı nâl itdim

Meğer kim ser-nüviştimdir ki kalbim bî-mecâl itdim

Çü Es ad gerçi çok gün geçdi ben fikr-i muhâl itdim

Bu şeb ol mâh-rûnun İsmetî vaslın hayâl itdim

Açıldı hâtır-ı mâhzûnum ilkâ-yı sürûr itdim (Tah/5.5.)

4.3.6.2. *Cân*

4.3.6.2.1. *Genel Olarak Cân*

Şeyhülislam Esad Divanı'nda gönül gibi cân da âşık ile ilgili olarak üzerinde sıkça üzerinde durulan bir unsurdur. Cân, bazı beyitlerde gönül ile birlikte ele alınmıştır. Cân da gönül gibi sevgili için yanıp yakılmaktadır. Onun bu şekilde yanmasına sebep olan, sevgiliden ayrı olmasıdır. Âşığın cânı, yaralar içindedir. Sevgilinin muhabbet kılıcı, âşığın cânına kastetmiştir.

Pür-şerha idüp sînemi şemşîr-i mahabbet

Çak cânıma kâr eyledi te'sîr-i mahabbet (G/18.1)

Perî kadar güzel olan sevgili, gurur pazarının şebenderi (konsolos) olarak tasavvur edilir. Bir satıcı şeklinde hayal edilen sevgili, vîsâl malına karşılık âşığın cânını istemektedir. Âşık ise sevgilinin bu isteğini anlayışla karşılar.

Olup şebender-i bâzâr-ı nahvet bir perî gelmiş

Metâ^c-ı vaslına ger nakd-i cân isterse erzândır (G/46.6)

⁶⁶ Onay, A. Talat; a.g.e., s. 310.

Sevgilinin yanağındaki benin kokusu âşığın gönlünün yanmasının sebeplerinden biridir. Aynı sebep, âşığın cânının yanık olması için de geçerlidir.

Oldı pür-nükhet dimağ u cân pür-sûz Es^cadâ

Anberîn hâl-i ruh-ı pür-tâb yakdı gönlümüz (G/81.5)

Âşık, sevgilinin yolunda cân vermeye hazırdır. Sevgilinin cefâdan vazgeçmesini, kendisine eziyet etmeyi bırakmasını ve vefâlı olmasını isteyen âşık, bu uğurda sevgili için en değerli varlığı olan cânını vermek ister.

Sen esb-i cefâdan harem-i hâs-ı vefaya

Ben yoluna cân virmege indikçe ineydim (G/142.4)

Sevgili her zaman âşığı yaralamak ya da onun cânına kast etmek ister. Sevgilinin kaşları eğridir ve kin doludur. Sevgilinin kaşlarına nazar eden âşık, ilk bakışta bu manayı çıkarır. Onun kaşları, âşığın cânı için tehlike arz etmektedir.

Bedîhîdir ki kasd-ı cân ider pür-çîn-i kîn olmuş

Bu ma^cnâdır çıkan evvel nazarda beyt-i ebrûdan (G/157.2)

Sevgilinin dudağının suyu, şarâba teşbih edilmektedir. Bu şarâb, âşığın cisminde, bedenine kuvvet verecek ve âşık, cân bulacaktır. Bu şarâbı içmenin herhangi bir zararı yoktur. Bunda ergavan içkisinin keyfi gibi bir zevk vardır.

Olsa n'ola şarâb-ı lebin cisme cân gibi

Yokdur humarı keyf-i mey-i ergavân gibi (G/193.1)

4.3.6.2.2. Cân İle İlgili Benzetmeler

4.3.6.2.2.1. Murg

Âşığın gönlü ve cânı, sevgiliye gitmek, ona uçmak ister. Bu nedenle âşığın cânı, kuş olarak tasavvur edilmektedir. Cân ve gönül kuşu, kanatlarını açarak sevgilinin tarafına uçmak ve onun kapısını yuva yapmak istemektedir.

Açalım murg-ı dil ü cânımızın bâl u perin

Aşiyân eyleyelim haclet ile savb-ı derin (K/5.2)

4.3.6.2.2.2. *Bîmâr*

Cân, sevgilinin acmasızlığı ve vefâsızlığı nedeniyle bîmârdır. Âşığın müptela olarak vasıflandırıldığı beyitte, sevgilinin cefâdan vazgeçmesi ve âşığın hasta cânı için ilaç bulması istenmektedir.

Çekme dâmen mübtelâdan gel cefâdan vaz geç

Cân-ı bîmâra kerem kıl al elin eyle 'ilâc (G/22.3)

Sevgilinin gül bahçesinde seyrana başladığını gören âşık, hasta cânını sevgiliye sunmuş, onun yoluna koymuştur. Sevgiliyi uyanık zanneden âşık, ona gönül derdini anlatmıştır. Fakat sevgili sarhoştur. Gönül derdini zamansız açığa vuran âşık, kusur ettiğini ifade etmektedir.

O şeh seyrâna âğâz eyleyince sâhn-ı gülzârı

Kodım râhında istirham idüp bu cân-ı bîmârı

Görünce gerçi sundum arz-ı hâl-i hâtır-ı zârı

Meğer ser-mest imiş hüşyâr şandım ol sitem-kârı

Zamansız söyledim derd-i dil-i zârı kusûr itdim (Tah/5.4)

4.3.6.2.2.3. *Göz (Çeşm)*

Cân, insanın fiziki âlemi manevi bir şekilde seyrettiği, maddi âlemdeki güzellikleri ve çirkinlikleri hissettiği bir yer olması münasebetiyle göze benzetilmektedir. Şair, bir beyitte cân gözünün halkasını, aşk hayalinin parmağına yüzük yapması için Allâh'a dua etmektedir.

Kıl halka-i çeşm-i canı dâ'im

Engüş-i hayâl-i 'aşka hâtem (TB/5.4)

Âşık, kendi kirpiklerini rakîb olarak tasavvur etmektedir. Kirpikler, âşığın cân

gözünün yoluna çalı çırpı gibi bir set çekmiştir.

Satr-ı müjem de bana rakîb oldu bî-mesâs

Sedd itdi râh-ı bâsıra-i cânı hâr u has (G/98.2)

Aşığın sevgilisini görememesinin sebebi, ayrılık uykusunun âşığın cân gözünü kapatmasındandır.

Hâb-ı firâk beste kılup çeşm-i cânımı

Gözden nihân kıldı o rûh-i revanımı (G/191.1)

Sevgilinin bulunduğu mekânın tozunun sürme olarak tasavvur edildiği dörtlükte âşık, bu sürmeyi cân gözüne çekmiştir. Bu durumdan hoşnut olan âşık, ceylan gözlü sevdiğilinin kapısının toprağından ayrılmamak ister ve sevgilisinden kendisini kovmamasını talep etmektedir.

Gubâr-ı kûyunı kühl itdigi-çün dîde-i cânım

Beni hâk-i derinden sürme ey çeşmi gazâlânım

O şeh nâz eyledikçe ben niyâz-ı bûselik kıldım

Tarab-bâhşâ-yı 'uşşâk oldu bu hâletle efgânım (N/17)

4.3.6.2.2.4. *Gülzâr*

Sevgilinin nefesinin Hz. İsa'nın nefesine teşbih edildiği, duduağının ise ölümsüzlük suyu olarak tasavvur edildiği manzumede âşığın cânı, gülbahçesi şeklinde hayal edilmektedir. İsa nefesli sevgili, cân bahçesinin goncasıdır.

Ey lebin mâye-i hasıyyeti âb-ı hayvân

La^l-i ^cîsî-nefesin gonça-i gülzâr-ı cân

Ey ruhun çarhı letâfet-dih ü lâmi'a-feşân

Talatın âyine-i sureti sâhib-nazarân

Gün gibi nûr-ı Hudâ safha-i rûyunda ^cayân

Ma^cnî-i harf-i vefâ mîm-i dehânında nihân (Müs/1)

4.3.6.2.2.5. *Mülk, Râz (Hazine), Nakd (Para)*

Sevgili, sihirli bakışlarıyla bütün âlemi talan etmiştir. Cân ve gönül mülkünün felâh bulması mümkün değildir. Bu beyitte cân, ülke olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin bakışları her yeri yağma ettiğinden cân ülkesi de bu duruma maruz kalmaktadır.

Bir nigâh-ı pür-füsûnı 'âlemi târâc ider

Milket-i sabr-ı dil ü câna ne mümkindir felâh (G/26.3)

Cân, değerli ve görünmez olması münasebetiyle hazineye teşbih edilmektedir. Gözyaşı, cân hazinesinin emaresidir. Sevgili, bütün sırlara vakıf olabilen gözleriyle bunun farkına varmaktadır.

Ayniyle râz-ı cânı bilür eşk-i dîdeden

Çeşm-i nühüfte-bînîşi sâhib-nazâr gibi (G/201.3)

Âşığın cânı, sevgilinin vuslatını satın almak için harcânan bir nakiddir. Âşık, gurur pazarında cân nakdi ile sevgilinin vuslatını satın almaya kararlıdır. Sevgiliden böyle bir teklif gelirse âşık buna razıdır.

Olup şehbender-i bâzâr-ı nâhvet bir perî gelmiş

Metâ'-ı vaslına ger nakd-i cân isterse erzândır (G/46.6)

4.3.6.2.2.7. *Rişte (İp), Hedef*

Âşık, sevgilinin saçını hayal ederken cân ipi kördüğüm olmaktadır. Cânın ip olarak tasavvur edilmesinde, cânın sevgilinin saçlarının arasında yer aldığı fikri vardır.

Rişte-i cânı hayâlât ile pür-'ukde kılan

Fikr-i ham-der-hamî-i turre-i pîçîde midir (G/47.2)

Cân, çektiği acı ve keder, sevgilinin gamze ve kirpik oklarının muhatabı olması sebebiyle hedefe benzetilmektedir. Sevgilinin bakışlarını hayal eden âşık, kaşları yay olan sevgilinin nazar oklarına hedef olur. Asıl hedef olan âşığın cânıdır.

Fikri her kez güzer eyler hedef-i cânımdan

Ey kaşı yây hayâl-i nigezin tîr midir (G/73.2)

4.3.6.2.2.8. *Dâhme (Mezar), Hâne (Ev)*

Sevgili, âşığın cânı içinde yer etmiştir. Âşık, sevgiliyi burada muhafaza eder. Mezar, içindeki cesedi saklar. Âşık da sevgilisini cânı içinde saklar. Bu benzerlikler, cân ve mezar arasında ilişki kurulmasına sebep olmuştur.

Her dem ki gele tîr-i gamın cânâ yer eyler

Bir dâhmedir ol taze de dîrîne de mâhfuz (G/109.3)

Sevgilinin yanağının mum olarak tasavvur edildiği beyitte âşığın kirpiği o mumun fitili, cânı ise hane olarak düşünülmektedir. Sevgilinin yanağı, âşığın cân evini aydınlatan mum gibidir. Aâşık da kendi kirpiğini, cân evinin mumuna fitil yapacaktır.

N'ola tâb-ı çerâğ-ı ârızın gitmezse çeşmimden

O şem'-i hâne-sûz-ı cana müjgânım fetil itdim (G/139.2)

4.3.6.2.2.9. *Nizâr, Rûh-ı Revân*

Cân, sevgiliye olan özlemi ve çektiği sıkıntılar neticesinde zayıf ve güçsüz düşmüştür. Bu nedenle nizâr olarak vasıflandırılmaktadır.

Zâr u nîzâr ise ne^caceb cism ü cânımız

Zencîr-î zülfe beste hevâyî-tabî'atız (G/74.4)

Rûh-ı revân, sevgiliyi ifade etmek için kullanılan bir ibaredir. Cân ve ruh, her iki varlık da göze görülemediği için, bu varlıklar arasında benzerlik kurulmaktadır.

Uşşâkım 'ayn-ı zulmet olur nûr-ı dîdesi

Cân gibi gözden olsa o rûh-ı revân nihân (G/150.4)

4.3.6.3. *Göz (Çeşm, Dîde)*

4.3.6.3.1. *Genel Olarak Göz*

Sevgilinin gözleri, bakışlarıyla ve gamzesiyle öldürücü bir özelliğe sahiptir. Onun gözlerinin merhametsiz olmasına rağmen âşığın gözleri, sevgili uğruna kanlı

gözyaşları dökmesiyle ele alınmaktadır. Divanda birçok beyitte ele alınan bu gözler, ne âhûya benzemektedir, ne de sevgiliye gamze oklarını atabilmektedir. Gamze oklarını atan sevgiliye karşılık, âşığın gözleri hedef tahtası konumundadır. Sevgilinin büklüm büklüm zülfü, güneş gibi parlak yüzünü örtünce onun gözlerini göremeyen âşığın gözüne mâtem perdesi iner.

Mihr-i ruhsârın ne dem ol zülf-i ham-der-ham kapar

Hasret-i rü'yetle çeşmim perde-i mâtem kapar (G/72.1)

Sevgilinin cevri oku, âşığın göz halkasından geçerse, keman kaşlı sevgili âşıktan bir an bile gizlenemez.

Ger tîr-i çevri geçse de zihgîr-i dîdeden

Bir kez gözümden olmaz o kaş kemân nihân (G/150.2)

Rûh-ı revân olarak vasıflandırılan sevgili, cân gibi göze görünmez olursa, o zaman âşıkların gözlerindeki aydınlık, tam bir karanlığa dönüşür.

Uşşâkın  ayn-ı zulmet olur nûr-ı dîdesi

Can gibi gözden olsa o rûh-ı revân nihân (G/150.4)

Âşığın gözünün bir özelliği de kanlı olmasıdır. Âşık, sevgilinin cevri ve cefâsı, ondan ayrı olması gibi sebeplerle çok ağlamaktadır. Bu kadar çok ağlayan âşığın gözlerine kan dolmaktadır.

Benânı manzar-ı hûnîn-i çeşm-i âşık olmuşdur

Ser-engüştî-i la'îlîn oldı sanman reng-i hınnâdan (G/155.3)

Sevgiliden uzak düşen âşığın cân gözünü ayrılık uykusu kapatmıştır. Gözleri kapalı olan âşık, ruh-ı revân olarak vasıflandırılan sevgilisini de görememektedir.

Hâb-ı firak beste kılup çeşm-i canımı

Gözden nihân kıldı o rûh-ı revanımı (G/191.1)

Âşığın gözlerinin parlak olabilmesi için sevgilinin güzelliğini hayal etmesi

gerekmektedir. Cennet hûrisi bile olsa âşığın gönlü ona meyil etmez. Sevgilinin güzelliğine sahip olması gerekmektedir.

Değildir dîdemiz rûşen hayâl-i hüsn-i cânânsız

Nigâh itmez gönül hûr-i behişt olursa da ânsız (G/90.1)

Gönülde aşk olmayınca âşığın gözünün aydınlık olması mümkün değildir. İçinde güzel bir koku olmayan şişenin görünüşü de hoş değildir.

Olmasa dilde hevâ dîde değildir rûşen

Nefha-yâb olmayacak şişe hoş-endâm olmaz (G/76.3)

4.3.6.3.2. Göz İle İlgili Benzetmeler

4.3.6.3.2.1. Câm (Kadeh), Zihgîr (Yüzük)

Sevgilinin dudağının kırmızılığı, âşığın gözüne yansıdığı zaman o gözlerden kan akar. Göz; bir kadeh, içindeki kırmızılık ise ergavan şarâbı olarak tasavvur edilmektedir. Gözün kadehe teşbih edilmesinde şekil benzerliğinin yanı sıra gözdeki kırmızılığın, rengi münasebetiyle, şarâb olarak düşünülmesi de önemlidir.

Çeşmim ki ^caks-i la^lin ile hûn-çekân olur

Rind-i nigâha câm-ı mey-i ergavân olur (G/53.1)

Âşığın gözü, okçuların parmaklarına taktıkları bir çeşit yüzük olan zihgîre benzetilmektedir. Bu beyitte tîr (ok), kemân (yay) ve zihgîr kelimeleri tenasüp içinde ele alınmıştır.

Ger tîr-i çevri geçse de zihgîr-i dîdeden

Bir kez gözümden olmaz o kaşı kemân nihân (G/150.2)

Âşık, ayrılık meclisinde sevgilinin dudağını düşündüğü zaman, âşığın kanlı gözyaşları bade, gözü ise kadeh olarak tasavvur edilmektedir.

Fikr-i lebiyle bezm-i firak içre Es'adâ

Hûn-i sirişk bade ana dîde câm olur (G/56.5)

4.3.6.3.2.2. *Misâfirhane, Pencere (Revzen)*

Âşıkların gözüne bir an bile uyku girmemektedir. Onlar her zaman uyanıktır. Âşığın gözünde her gece, sevgilinin hayaline benzeyen bir misafir vardır. Sevgilinin hayalinin misafir olarak tasavvur edildiği beyitte göz de bu misafirin konakladığı bir misafirhanedir.

Nice bîdâr olmasun ^cuşşâkın iy nûr-ı basar

Dîdede her şeb hayâlin gibi bir mihmân olur (G/68.3)

Anlamı itibariyle sevgilinin merhametsizliğinin ve istiğnasının vurgulandığı beyitte göz, pencereye teşbih edilmektedir. Âşığın sevgili için dört tane ümit penceresi olsa bile sevgili, aşığa ikbal kapısını açmayacaktır.

Çâr olsa da ger revzene-i çeşm ümîdi

Uşşâka o mehden der-i ikbâl açılmaz (G/83.3)

4.3.6.3.2.3. *Kılıf (Niyâm), Dürbün*

Sevgilinin bakışları kılıca teşbih edilmektedir. Âşığın gözleri de bu bakışların odak noktasıdır. Bu münasebetle âşığın gözü kılıç kını/kılıfi olarak tasavvur edilir. Âşık, sürekli olarak sevgilinin fitne dolu gözlerini düşünür. Göz ise sevgilinin bakış kılıcının kılıfi olmuştur.

Fikr-i dü-çeşm-i fitne-ger-i yâr ile müdâm

Dîdem hayâl-i tîg-i nigâha niyâm olur (G/56.3)

Sevgiliye daha yakından bakmaya çalışan âşık, kendi gözlerini dürbün olarak düşünür. Bu sayede ay yüzlü sevgiliyi daha iyi görebilecektir.

Tâhsîl-i kurba sa^cy ile kıl çeşmi dûr-bîn

Olmazsa bârî dûrdan ol meh- ^cizâra bak (G/116.4)

4.3.6.3.2.4. *Selsebîl, Habâb (Kabarçık)*

Selsebîl, cennette yer alan özel bir çeşmedir.⁶⁷ Âşığın gözlerinden sürekli yaş akması, gözün bu çeşmeye teşbih edilmesinin en önemli sebebidir. Bu beyitte âşığın sînesi de Selsebîl'den dökülen suların toplandığı bir havuz olarak düşünülmektedir. Kirpiklerin ucundan damla damla dökülen yaşlar, sîne havuzuna dökülür.

Döküp eşkim gibi ser-i müjgânlarımdan karta-ber-katra

Dü çeşmim havz-ı sînem üzre gûyâ Selsebîl itdim (G/139.4)

Bir başka beyitte ise göz, su üzerindeki kabarcık olarak düşünülmektedir. Göz, sevgiliye beyhude bakmaktadır. Ondan sövgü acı suyu üzerinde bir kabarcık olması istenir.

Ey çeşm yeter nazra-i bî-hûde o yâre

Telh-âbe-i düşnâmıma gel bârî habâb ol (G/138.2)

4.3.6.3.2.5. *Kör, Şaşı (Ahvel)*

Göz, bir diğer beyitte “nâ-binâ” olarak vasıflandırılmıştır. Görmeyen bir göze sürme çekmek o gözün görmesini sağlayamaz.

Câ-be-câdır nazar-ı gerd-i hatâ zühhâdın

Sürme tenvîr idemez dîded-i nâ-binâyı (K/11.20)

Âşığın gözleri, sevgilinin kaşlarına düçâr olduktan sonra şaşı olmuştur.

Bakılsa hey'eti 'ayniyle âhvel olmuştur

O çâr-ebrûya çeşm-i taleb dûçâr olalı (G/206.2)

4.3.6.3.2.6. *Ateşdân*

Âşık her an ağlamaktadır. Onun gözlerinden kimi zaman gözyaşı, inci dökülürken bazen de o gözlerden kıvılcımlar çıkar. Sevgilinin güzelliğinin yakıcı hali, âşığın gözlerine tesir etmiştir. Bu sıcaklık nedeniyle gözyaşı ateş olmuştur. Göz de bu sebeple ateşdan olarak tasavvur edilmektedir.

⁶⁷ Pala, İ.;a.g.e., s. 348.

Hayâl-i sûz-ı hüsnünle şerer-efşândır şimdi

Aceb kim dîde-i pür-âbım âteş-dânım olmuştur (G/51.3)

4.3.6.4. Gözyaşı (*Sirişk, Eşk, Giryе, Yaş*)

4.3.6.4.1. Genel Olarak Gözyaşı

Âşığın vucut kısımlarından olan gözlerin en önemli hususiyetlerinden biri, sevgiliye muhabbet ile bakmasının yanı sıra gözyaşları da dökmesidir. Âşığın en önemli özelliklerinden bir olan gözyaşı, beyitlerde genellikle göz ile birlikte konu edilir. Çokluğu, rengi, parlak ve kanlı olması gibi özellikleriyle çeşitli tasavvurlar içinde ele alınmıştır. Çokluğu yönüyle su birikintisine, sele benzetilen gözyaşı, yuvarlak ve parlak olmasıyla inciye teşbih edilmektedir. Âşığın hasretle döktüğü gözyaşı ve aşk ateşi sevgiliye bir güzellik vermektedir.

Sirişk-i dîde-i hasretle sûziş-i aşkım

Virir ne denlü füzûn olsa âb ü tâb sana (G/6.2)

Âşığın gözleri kanlıdır. Bunun tek sebebi, sürekli olarak sevgiliyi hayal etmesi değildir. Sevgilinin dudağının kırmızı şarâbı âşığın gözünde yer etmiştir. Bu nedenle âşığın gözleri kanlıdır.

Hûnîn sirişk sanma hayâl-i müdâmdan

Çeşmimde kaldı sürhî-i sâhbâ-yı nâb-ı leb (G/13.4)

Sevgilinin boy itibariyle taze bir fidana teşbih edildiği beyitte, âşığın gözyaşları, her yandan bu fidanın ayaklarına ulaşmak ister. Âşık, bir su gibi her yerde bu taze fidanı aramaktadır.

Her sû sirişkım olsa revân payına n'ola

Ey nâhl-i taze su gibi cûyânınım senin (G/131.6)

Gözyaşı, âşığın çok ağlamış olması sebebiyle kanlıdır. Âşık, kanlı gözyaşlarının durmasını ve sevgilinin parmağında boya olarak yer etmesini istemektedir.

Ey hûn-ı sirişk itme yeter cûş o şûhun

Engüşt-i temennâ-yı visâline hizâb ol (G/138.3)

Gam nedeniyle dökülen gözyaşının bir damlası, âşğın saf gönlünde yer eder.

Bir damla yağmur, denizi doldurur.

Dâne-i eşk-i gam eyler dil-i sâfiye eser

Dâg ile karta-i bârân pür ider deryâyı (K/11.17)

Ateş, suyu buharlaştırır ve onun yok olmasına neden olur. Âşğın gözyaşının ilerlemesine de aşk ateşi engel olmaktadır. Ateş çok olduğu zaman denizi bile kurutabilir.

Hîç kor mı sûz-ı aşk ki eskim revân ola

Bisyâr olunca huşk olur âteşte yem dahi (G/195.2)

4.3.6.4.2. Gözyaşı İle İlgili Benzetmeler

4.3.6.4.2.1. Su, Akarsu (Cûy), Akdeniz (Bâhr-i sefid), Sel

Gözyaşının aslının su olması, şekil benzerliği ve çokluğu bu unsurlarla ilişkilendirilmesinin sebepleri arasındadır. Sevgilinin boyunun ve yanağının hayalini kuran âşık, gözyaşı dökmeye başlar. Âşğın gözyaşı, taze gül ağacının gölgesinden akmaya başlayan su olarak tasavvur edilmektedir.

Fikr-i kadd ü ârızınla bak sirişk-i çeşmime

Sâye-i nâhl-i gül-i terden revândır sanki âb (G/11.3)

Âşık, güzel sevgilinin hayalini kurup ağlamaktadır. Onun gözyaşları, bir su gibi sevgilinin mahallesinin civarına akıp orada sevgiliyi aramaktadır.

Hayâl-i âb ü tâb-ı hüsni ile rîziş-i eşkin

N'ola su gibi sûy-i kûy-i yâri olsa cûy-ende (G/167.3)

Gözyaşı, hızlı akması ve çokluğu itibarıyla akarsuya teşbih edilmektedir. Sevgili, serviye benzetilmiştir. Serviler su kenarlarında yetişir. Âşğın gözyaşları da

servinin ayağına akan, onu besleyen, canlandıran bir akarsu olarak hayal edilmektedir.

Misâl-i cûy ol serv-i revanın pâyine akdi

Dil-i meyyali de eskim gibi ol suda gördüm ben (G/158.3)

Gözyaşının çok olması ve birikmesi, bir beyitte Akdenize benzetilmesine sebep olmuştur.

Bâhr-ı sefide dönse sirişkim bi-^caynihî

Cânâ aceb mi merdüm-i çeşm Akbınarlıdır (G/70.4)

4.3.6.4.2.2. İnci, Mercân, Yakut

Sevgilinin özlemiyle veya dudağının, dişinin hasretiyle dökülen gözyaşları, sadefin içinde yer alan inciye teşbih edilmektedir. Âşık, sevgilinin dişini hayal edip ağlamış ve onun gözyaşı her tarafı kaplamıştır. Sadev veya inci görmek isteyen âşığın yaş dolu gözlerine bakmalıdır.

Fikr-i dendânınla cûş itdi sirişkim her taraf

Dür dilerse çeşm-i eşk-âlûdıma baksun sadev (G/114.1)

Sevgilinin kırmızı yanağını düşünüp ağlayan âşığın gözyaşlarını görenler, her bir damla gözyaşını mercân zannetmektedir.

Fikr-i izâr-ı âli ile girye eylesem

Her karta-i sirişkimi mercân sanur gören (G/147.2)

Sevgilinin “dürr-i yetîm” (büyük inci tanesi) olarak vasıflandırıldığı beyitte âşık, sevgilinin dudağını hayal eder ve gözyaşı döker. Âşığın gözünden dökülen her bir damla yaş, paha biçilemeyen kırmızı bir yakut gibidir. Gözyaşının kanlı olması, kırmızı yakuta teşbih edilmesinin en önemli sebebidir.

Fikr-i la'linle senin dîdemden ey dürr-i yetîm

Oldı rîzîde nice yâkût-ı sürh-i bî-bâhâ (G/9.2)

4.3.6.4.2.3. Şebnem, Jâle

Gözyaşı, şekli ve saydamlığı yönüyle şebneme benzetilmektedir. Şebnem, güneşin sıcaklığına dayanamaz ve buharlaşır. Âşığın gözyaşı da sevgilinin yanağının hayaline dayanamaz ve hemen akmaya başlar.

Hayâl-i 'ârızın itmezdi eşk-i çeşmi revân

Tahammül olsa teb-i âfitâba şebnemde (G/170.3)

Bir başka beyitte gözyaşı, yine şekli ve mâhiyeti cihetiyle çiğ tanesine teşbih edilmektedir. Âşığın yaraları lâleye, gözyaşı ise jâleye benzetilir.

Ey dâğ-ı taze yâre açıl lâleler gibi

Ey eşk-i dîde sen de saçıl jaleler gibi (G/192.1)

4.3.6.4.2.4. Şarâb, Gülâb (Gülsuyu)

Kanlı gözyaşı, şarâba benzetilmektedir. Gözyaşının ayırlık meclisinde içilen şarâba teşbih edildiği beyitte, gönül de şarâbın yanındaki meze olarak kebaba benzetilmektedir. Gözyaşının şarâb olarak tasavvur edilmesinde gözün kadehe benzetilmesi ve gözyaşının kanlı olması gibi faktörler etkilidir.

Bezm-i fûrkatde hayâl-i 'îş ü nûş-ı yâr ile

Bâde-i hamrâdır eşk-i hûn lâht-ı dil kebâb (G/11.2)

Sevgilinin yanağının hayaliyle ağlayan âşık, sanki gözlerinden damla damla gülsuyu akıtmaktadır. Gözyaşı ile gülsuyunun ilişkilendirilmesinde renk benzerliği önemli bir etkendir.

Hayâl-i 'ârız-ı yâr ile Es' ad girye-rîz olsam

Gül-âb-efşân olur bu çeşm-i giryân katra-ber-k:atra (G/177.6)

Sevgilinin yanağının hayali, âşığın gözlerinin dolmasına sebep olmuştur. Gözden akan yaş, inbikten süzülen gülsuyuna teşbih edilmektedir.

Fikr-i ruh-ı yâr eyleyüp ey dîde pür-âb ol

Ayn ile döküp katralar inbîk-i gül-âb ol (G/138.1)

4.3.6.4.2.5. *Zencîr*

Âşığın gözyaşı zincire benzetilmektedir. Gözyaşı damlalarının art arda sıralanması, şekil benzerliği bu tasavvurun sebebidir. Gözden katre katre inen yaşlar, kördüğüm olmuş zincir gibidir.

Katrâhâ-yı tîz-i rîzî-i sirişkim dîdeden

Nâle-gû pür-ukde bir zencîrdir sensiz bana (G/4.2)

4.3.6.5. *Kirpik (Müjgân, Müje)*

4.3.6.5.1. *Kirpikle İlgili Benzetmeler*

4.3.6.5.1.1. *Süpürge (Cârûb)*

Âşığın kirpikleri, süpürgeye benzetilmektedir. Bu benzetmenin en önemli sebebi, kirpikle süpürge arasındaki şekil benzerliğidir. Âşık, kirpiklerin süpürge yaparak sevgilinin yolundaki dikenleri temizlemek ister. Bu vesile ile onun yoluna yüz göz sürmüş olacaktır.

Arzû eyleyelim savb-ı reh-i cânânı

Yolların hârına cârûb idelim müjgânı (K/5.4)

4.3.6.5.1.2. *Kalem (Hame, Kilk)*

Kirpik, şekil yönüyle kaleme teşbih edilir. Sevgilinin kaşlarını güzellik şiirinin en güzel beyti olarak düşünen âşık, onu, divanının giriş beyti olması için kirpikleriyle yazmıştır.

Dü satr-ı ebruvânın hâme-i müjgânla yaz Es^cad

O şeh-beyt-i melâhat matla^c-ı dîvânım olmuşdur (G/51.5)

Sevgilinin gamzesi, âşık için cefâ anlamı taşır. Fakat âşığın kirpik kalemi, sevgilinin gamzesinden vefâ manasını çıkarır.

Gamzesi gerçi mu^cammâdır cefâ manâsına

Hall-ider kilik-i müjem amma vefâ manâsına (G/184.1)

Âşığın kirpiğinin herbir teli kalemdir. Fakat içinde bulunduğu sıkıntı halini hiç kimse sevgiliye açıklayamaz. Âşığın hali, bir metin olarak düşünülmektedir. Kirpik kalemleri ise bu metni izah etmekten acizdir

Şerh eyleyemez metn-i gam-i hâli o şûha

Her târ-ı müjem gerçi bir a'lâ-yı kalemdir (K/10.33)

4.3.6.5.1.3. Saff (Ordu)

Kirpikler, dizilişi ve düzeni itibariyle saffa benzetilmektedir. Âşık, her gece sevgiliyi hayal etmektedir. Eğer uyursa, sevgilinin hayali gözünden gidecektir. Bu nedenle kirpik ordusu, her gece uyku ile mücadele etmektedir.

Dîdeden nûr-ı hayâlin olmasun zâ'il diyü

Saff-ı müjgânım ider hâb ile her şeb keşmekeş (G/104.4)

4.3.6.5.1.4. Reh-zen (Yolkese)

Mest gözlü sevgilinin hayalini kuran âşık, onu görmek istemektedir. Kirpikler ise âşığın bu isteğine engel olur ve onun nazar yolunu kapatır.

O çeşm-i meste tahayyülledir hemân nazarım

Reh-i nigâhıma zîrâ müjem de reh-zendir (G/65.2)

4.3.6.6. Boy (Kadd, Kâmet)

Âşığın boyu, ıstırap ve dert yüzünden iki büklüm olmuştur. Boy unsuruna divanda fazla yer verilmemiştir. Çektiği sıkıntılara paralel olarak boyunun eğri olması, beyitlerde âşıkla ilgili göze çarpan bir husustur. Âşığın boyu, hamîde (eğri) olarak vasıflandırılmaktadır. Eğri endamıyla sevgilinin güzellik mumu karşısında yanmaktadır.

Yandım hamîde kadd ile bak şem-i hüsnüne

Pervâne-gâr köhne kemân söylerim sana (G/8.3)

İnsanların karşısında rükû eder gibi eğilmek doğru değildir. Kiblede başka

hiçbir şeyin karşısında eğilmemek gerekmektedir.

İhtiraz eyle rükû-âsâ perestiş kılmadan

Kıbleden gayrılara kaddin dü-tâ itmek abes (G/20.3)

Sevgilinin kaşlarını hayal eden âşığın boyu eğrilmiş ve başı da top gibi olmuştur.

Cismi de çevgandan daha kötü bir vaziyet almıştır.

Ham kılup kaddim serim top itdi fikr-i ebruvân

Cism-i zârım kıldı çevgân-ı kazadan dahi kec (G/24.4)

4.3.6.7. *Sîne*

4.3.6.7.1. *Genel Olarak Sîne*

Âşığın sevgilinin aşkını barındırdığı, gamze ve onun kirpik oklarını sapladığı yer olan sînesi, genellikle ateşli ve yaralı olması itibariyle konu edilmiştir. Bu yaraların sebebi gamze ve kirpik oklarıdır. Sevgilinin aşğa gönderdiği gamze okları, sînesini paramparça bir hale getirmiştir.

Nigâh-ı mesti girîbân-ı sabrım almış iken

Yetişdi gamze de çâk itdi sinemi der-hâl (G/134.2)

Aşk kılıcı, âşığın sînesinde birçok yara açmıştır. Âşığın sînesinin parça parça ve yaralı olmasının bir sebebi de aşktır.

Pür-şerha idüp sinemi şemşîr-i mâhabbet

Çak canıma kâr eyledi te'sîr-i mâhabbet (G/18.1)

Aşk ve şefkat, dert ve bela kılıcıyla âşığın sînesinin yaralanmasına neden olmuştur. Şevk meclisini, âşığa dar eden de yine bu iki unsurdur.

Sinemi pür-dâğ-ı şemşîr-i belâ vü derd idüp

Bezm-i şevki teng iden mihr ü mâhabbetdir bana (G/5.4)

Âşığın sînesi her zaman yara bere içindedir ve çeşitli nedenlerle parça parça olmuştur. Sînenin yanık olması da bir diğer hususiyetidir.

Bu sūz-ı sîne bu dâğ-ı derûn ile Es^cad

Sarîr-i hâmeni gûş it ki nâya mâ'ildir (G/41.5)

Âşığın sînesinde ve başının üzerinde görünenler kana bulanmış yaralar değildir.

İştîyak ağacı üzerinde yer alan yüz yapraklı bir güldür.

Görinen dâğ-ı hûn-âlûde sanma sîne de serde

Gül-i sad-berg-i hasretidir nihâl-i iştîyak üzre (G/174.4)

4.3.6.7.2. Sîne İle İlgili Benzetmeler

4.3.6.7.2.1. Hazîne (Gencîne), Hedef

Ay gibi güzel olan sevgilinin âşığın sînesinde açtığı yaralar mücevhere, âşığın sînesi ise bu mücevherlerin muhafaza edildiği hazineye teşbih edilmektedir. Bu benzetmede sevgiliye ve âşığın sînesinde meydana getirdiği yaralara değer verilmesi önemlidir.

Dâğ-ı gamın itdim o mehin sîne de mâhfûz

Gevherdir olursa n'ola gencîne de mâhfûz (G/109.1)

Âşığın sînesi, sevgiliden gelecek her türlü olumsuz davranış karşısında bir hedef tahtası gibidir.

Cemîl olsa aceb mi tîr-i kilik-i tîre-peykâna

Hedef-veş sîne germiş dâğ-ı derde sabr ider kâğaz (G/35.4)

4.3.6.7.2.2. Lâle

Sevgilinin gamze ve kirpik oklarıyla yaralanan âşığın sînesi, şekli yönüyle lâleye teşbih edilmektedir. Lâlenin göbeğinde yer alan kara nokta, âşığın sînesindeki yara olarak düşünülür. Yapraklarının sayıca çok olması da âşığın sînesinin parça parça olduğuna işaret etmektedir.

Aceb mi lâle-âsâ sîne-sad-çâk olsan ey Es^cad

Gönül pür-dâğ-ı şemşîr-i nigâh-ı pür-tegâfüldür (G/58.5)

4.3.6.7.2.3. *Mûsikâr*

Musikar, bazı dervişlere mahsus telli bir sazdır.⁶⁸ Sevgili, âşığın sînesini yüz parçaya bölmüştür. Âşık da bu nedenle feryâd etmektedir. Bu durumdaki sîne, hem şekli hem de çıkardığı ses münasebetiyle mûsikâra teşbih edilmektedir.

Kıldı sad şerha sînemi muskâr gibi

Nâlem itse n'ola pür sâmia-i âhbâbı (G/190.1)

4.3.6.7.2.4. *Geşt-gâh (Gezi yeri)*

Âşığın sînesi bir gezi alanına benzetilir. Sînedeki yaralar, sevgilinin ayak izleri olarak tasavvur edilir. Sevgili, daha önce burada gezmiş ve iz bırakmıştır.

Sûz-âşinâ-yı berk-i kaza dûr-ı gamzeyim

Kim geşt-gâh-ı sinede gam tûde tûdedir (G/62.2)

4.3.6.8. *Ciğer*

Ciğer, âşığın çektiği eziyetler sebebiyle kanlı ve yaralıdır. Sevgilinin kırmızı dudaklarının hasretiyle âşığın ciğerine kan dolmuştur.

Hayli demdir ki gönül hüsnüne meftun olmuş

Hasret-i la'l-i lebinle ciğerim hûn olmuş

Bend-i zülfünde kalup hâl-diger-gûn olmuş

Dil-i dîvâne bu sevda ile mecnûn olmuş

Halka-i ehl-i hiyreden yine bîrûn olmuş

Vâhşeti şevki-le sır-dâde-i hâmûn olmuş

Bin dil ü cân ile ten şimdi giriftarındır

Cân esîr-i şiken-i zülf-i siyeh-kânndır (Müs/2)

Gönül şişesinin kırılan her bir parçası âşığın ciğerini delip geçen bir iğne gibidir.

⁶⁸ Pala, İ.; a.g.e., s. 296.

Her paresi bir nîş-i ciger-dûz olur Es'ad

İşkeste kalursa dil-i gam-dîde çü şîşe (G/185.5)

Sevgilinin sihirli kirpik okları, âşığın ciğerini delip geçmektedir. Fitnenin mekânı, sevgilinin kötülük dolu gözlerinin köşesidir.

Tîr-i müjgânı n'la olsa ciger-dûz-i füsûn

Kûşe-i dîde-i pür-şûrişidir cây-ı fiten (G/149.4)

4.3.7. Maddî ve Manevî Haller

Aşk tuzağına düşmüş olan âşık, genel olarak sevgiliden karşılık görmemesinin neticesinde türlü türlü hallere girerek, takatsız düşmektedir. Bu haller gam, keder, feryâd, dert, biçarelik, hasret vb. gibi manevi haller olarak ele alınabilir. Âşık, bazen bu sıkıntılı hallerden kurtulmanın çaresini aramakta bazen de sevgilinin vuslatına kavuşma adına bu halinden hoşnut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurlar, Şeyhülislam Esad Divanı'nda birçok beyitte söz konusu edilmiştir.

Seven ve sevilen ilişkilerinde, sevgili her zaman eza ve cefâsıyla eziyet eden taraf, âşık ise bu olumsuzluklara hedef olan kişi konumundadır. Divanda bunun aksi bir duruma isabet edemedik. Haliyle bu sıkıntılara giriftar olan âşık, büyük bir acı içinde kıvranmakta, dertten derde düçar olmaktadır. Gönülde hasıl olan aşk ateşinin, sevgili tarafından söndürülmemesi, bu ateşin gözyaşları vasıtasıyla dışarıya sevk edilmesine sebep olmaktadır. Sevgilinin mihnet çukuruna düşen âşık, çaresiz bir şekilde derdine derman bulmaya çalışır. Dert ve gam saldırısına maruz kalan âşık, kurtuluş çaresini yine sevgilide aramaktadır.

4.3.7.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

4.3.7.1.1. Genel Olarak Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Âh çekmek, feryâd u figân edip inlemek, gözyaşı dökmek âşığın sürekli yaptığı işlerdendir. Feryâd etmek âşığın yapması gereken bir iştir. Bülbül, güle olan aşkından sabahlara kadar inlemektedir. Aynı durum âşıklar için de geçerlidir.

Oldı figân lâzime-i hâl-i  aşıkân

Şeb-tâ-sabâh nâleler eyler hezâra bak (G/116.3)

 aşık, gönlünü sevgiliyi bağlamak istemektedir. Fakat sevgilinin zülfünün dahi birçok sevdalısı vardır. Bu nedenle  şık  h çekmektedir.

Dil-beste olmak ister idim  h neyleyim

Sevdâ-yı z l finin dahi ehl-i hevâsı çok (G/117.3)

Âşık, rakîb ve ağyarı tahkir eder ve onları kötü varlıklara benzetir. Bu beyitte de ağyar, dikene benzetilmektedir. Taze g l olarak tasavvur edilen sevgilinin her yanını dikenler sarmıştır. Böyle bir durumda andelibin ( şık) sabah akşam feryâd etmesinin hiçbir faydası olmayacaktır.

Harlar d menin almış her g l-i nev-restenin

R z   şeb b -hûde eyler  h u efgân andelîb (G/15.3)

Bülbülün sesi ile âşığın  h u efg nı arasında benzerlik vardır. Bülbül, genellikle âşığı sembolize eder. Mutluluk anlarında bile bülbül  h ve n leyi elden bırakmaz.

Figân u zârı kim eyler bu devr-i hurremde

İderse bülbül ider  h u n leyi her b r (K/9.43)

Sevgili, taş kalplidir ve aşığa yüz vermez. Bu nedenle  şık her zaman feryâd etmektedir. Sevgili artık aşığa ilgi göstermekte ve onun yüzünü g ld rmektedir. Vuslat sözünü yerine getiren sevgili, âşığı çaresizlikten kurtarıp düşmanları feryâd u figân içinde bırakmıştır.

Hamd  li'llâh pâdişâhım kalbi ş d n eyledin

Gon a-i maks dum lutfunla hand n eyledin

Eyleyüp ben bendene inc z-ı va'd   vuslatın

K rını a'd ların  h ile efgân eyledin (M/2.1)

Âşığın feryâdı hiçbir zaman dinmez. Aşk bağının bülbülü olarak düşünülen âşık, pervane gibi yanıp kül olsa dahi âh u nâleden geri kalmaz.

Hezârî bâğ-ı ‘aşkın yansa da pervâne-veş Es^cad

Remâd-ı cismi âh u nâleden bir dem hamûş olmaz (G/77.7)

Bülbülün nâle ve feryâdı, goncanın gül gibi açılmasını sağlamıştır. Âşığın inlemesi, sevgilinin gonca olarak tasavvur edilen dudağının açılmasına yani onun konuşmasına vesile olmaktadır.

Güller gibi açdı nefesin goncayı âhir

Bülbül bu eser nâle vü feryâdına mahsûs (G/105.4)

4.3.7.1.2. Âh, Feryâd, Figân, Nâle İle İlgili Benzetmeler

4.3.7.1.2.1. Ateş, Şerâr, Duman, Şu’le

Âhın ateş ile münasebeti, yakıcı olması itibariyledir. Kıvılcım saçan âh ateşi, sevgiliyi ateş koruna çevirmiştir.

Şerâr-ı nâr-ı âh itdi seni ahker-nümûn ammâ

Sakin şad-çâk olursun nâle-i nâgâhdan ey çarh (G/30.3)

Sevgilisinden ayrı düşen âşığın âh ateşi o kadar yakıcıdır ki bütün cihan o âh yüzünden yanmıştır.

Germî-i fûrkat-i yâr ile cihan sûzandır

Âteş-i âhımın Es^cad şerer-i kûzından (G/153.5)

Âşığın âhı her zaman gökyüzüne doğru yükselir. Bu özelliği ile dumana benzetilmektedir. Âşığın çektiği gam yükü, âhının bu şekilde yükseklere çıkmasına sebep olur. Âşık, yüksek bir dağa teşbih edilir ve yüce dağların başından dumanın eksik olmayacağı ifade edilmektedir.

Bâr-ı girân-ı gamdır iden âhı ser-firâz

Elbette başı kûh-ı birlendin dumanlıdır (G/71.2)

4.3.7.1.2.3. Rüzgâr (Bâd)

Âşığın âhının rüzgârı, taze fidan olarak tasavvur edilen sevgilinin eğlenmesi için bir sebep olabilir. Âşık, öyle içten ve etkileyici bir âh çeker ki bu âh, etkisi sebebiyle esintiye veya rüzgâra teşbih edilir.

Aceb mi kesb-i safâ itse bâd-ı âhundan

O nev-nihâl-i melâhat hevâya mâ'ildir (G/41.2)

4.3.7.1.2.4. Halat (Rismân)

Âhın halat ile bezerliği şekli itibariyledir. Âşığın âhı ince ve düzgündür. Sevgili, güzellik âhûsu olarak düşünülmektedir. Âşığın halata benzetilen ve gönlünden çıkan âh, sevgiliyi yakalamaya yarayan bir kement gibidir.

Ol âhû-yı melâhat olmasun bî-hûde rera-kerde

Müheyya rîsmân-ı âh-ı dil anın kemendidir (G/45.2)

4.3.7.1.2.5. Gıda (Kût)

Âşık, her zaman hastalık ve acizlik içindedir. Âh, feryâd, nâle, figân gibi haller onun bu durumda olduğuna işaret etmektedir. Bu haller o derece içselleşmiştir ki artık âh ve nâleden vazgeçemez bir duruma gelmiştir. Hatta âh ve nâleyi ruhunun gıdası olarak tasavvur etmektedir.

Dilde ğam-ı 'aşkımız nihân eylemişüz

Gûyâ am genc-i Şâygân eylemişüz

Sanman bizi kim gürsine-i bezra-i gamız

Biz nâle vü âhı kût-ı cân eylemişüz (R/10)

4.3.7.2. Hastalık ve Delilik

Bu haller, âşığın kendisi ve gönlü için söz konusu edilmiştir. Ayrıca bazı beyitlerde âşık, hasta ve deli olarak vasıflandırılmıştır. Âşığın hastalığının sebebi veya âşığın gönül hastalığı, sevgilinin ayrılığı, cefâsı olduğu için dermanı da sevgilidedir.

Çekme dâmen mübtelâdan gel cefâdan vaz geç

Cân-ı bîmâra kerem kıl al elin eyle 'ilâç (G/22.3)

Sevgilinin güzellik unsurları karşısında âşık, deli divane olmuştur. Bâharın gelişi, âřıĝın deliliĝinin artmasının sebeplerindedir.

4.3.7.3. Yara (Daĝ, Zahm)

4.3.7.3.1. Genel Olarak Yara

Âřıĝın sînesi, gönlü ve vücudu yaralar içindedir. Onun bu yaralarının sebebi, sevgilinin kılıç, hançer gibi savaş aletlerine benzetilen güzellik unsurları, cevri ü cefâsı ve ayrılıĝıdır. Bunun yanında diken olarak vasıflandırılan rakîb de âřıĝı yaralayan unsurlardan biridir. Sevgilinin kirpik okları âřıĝın sînesinde yaralar açar.

Tîr-i müjĝânın fetîl-âsâ ko zâhm-ı sîne

Dursun ey âfet meded bir pare Allâh  aşkına (G/179.2)

İşlemiş olduĝu günâhlar âřıĝın hasta olmasına neden olmuştur. Kılıca teşbih edilen hata ve isyan, onun sînesinde yaralar açmıştır.

Benim ol haste-i emrâz-ı güneh kim oldum

Dâĝ-pür-sîne-i şemşîr-i maâsi vü hatâ (K/2.45)

Sevgilinin cevri tesiri itibariyle kılıca benzetilmektedir. Bu dert ile yaralanmak, bu kılıcın açtıĝı yaralar, âřıĝın mutluluĝuna vesile olmaktadır.

Tîĝ-i cevri-i yâr kim âĝeřte eyler hûnumı

Es adâ pür-dâĝ-ı derd olmak meserretidir bana (G/5.5)

Âşık; gönlünde ve sînesinde hatta vücudunda yer alan yaralardan kurtulabilmek için bazen sevgilin yardımını ister ve ondan şefkat bekler. Fakat çoĝu zaman da yaralarından memnuniyet duyar ve bununla iftihar eder. Sevgilinin yan bakış okuyla sînesinde yaralar açılmasını ister. Bu şekilde muradına ermiş olacaktır.

Dâd ü dihişde çârsûy-i hüsni bî-kesâd

Dellâl-i gamze kâle-i âşûb ider mezâd (G/31.3)

Başka bir beyitte ise sevgilinin kan dökücü gamzesinin vücudunda açacağı yaralardan korkar ve yine sevgilinin lutfunu, merhametini ister.

Seni şad-çâk ider âhir o bütün gamzeleri

İhtiraz it sakın ey Es' ad-ı ğam-hâr meded (G/32.2)

4.3.7.3.2. Yara İle İlgili Benzetmeler

4.3.7.3.2.1. Kâfûr

Sevgili tarafından âşığın gönlünde, sînesinde ve vücudunda açılan yaralar, etrafa güzel koku yayması itibarıyla kâfûra teşbih edilmektedir. Sevgilinin güzel kokusu, âşığın vücudunda açtığı yaralara da sirayet etmiştir.

Zâhmı kâfûr-ı hayâtımdır anın havf itmeme

Deşne-i gamze-i mirrîh-i felek-dûzında (G/153.2)

4.3.7.3.2.2. Şem' (Mum), Çerâğ

Âşığın gönül yarası, kırmızı rengi ve parlaklığı sebebiyle etrafına ışık saçan muma teşbih edilmektedir. Âşığın derûnundaki yarayı görenler onu parlak bir mum zannetmektedirler.

Sevdâ-yı aşkı şâm-ı garîbân sanur gören

Dâg-ı derûnı şem-i firûzân sanur gören (G/147.1)

Sevgilinin yanağının yakıcı ve etrafa ışık saçan bir ateşe benzetildiği beyitte âşığın sînesinin üstündeki yara da çerâğ olarak tasavvur edilmektedir. Sîne üzerinde yara oluşabilmesi için sevgilinin yanağının yakıcılığı gerekmektedir.

Şevk-ı ruhsannla yaksam sînem üzre n'ola dağ

Âteş-i pür-şu'leden sûzân olur zîrâ çerâğ (G/112.1)

4.3.7.3.2.3. Gevher

Sevgili, âşığın sînesi üzerinde gam yarası açmıştır. Bu, sevgiliden bir hatıra, nişane olarak düşünüldüğü için değerlidir. Âşığın sînesinin hazine odası şeklinde ele alındığı beyitte gam yarası da bu odada muhafaza edilen değerli bir mücevher gibidir.

Dâğ-ı gamın itdim o mehin sînede mâhfuz

Gevherdir olursa n'ola gencînede mâhfuz (G/109.1)

4.3.7.4. Gam, Gussa, Dert, Keder, Belâ, Elem, Mihnet

4.3.7.4.1. Genel Olarak Gam, Gussa, Dert, Keder, Belâ, Elem, Mihnet

Bu unsurlar, âşığın içinde bulunduğu durumu en güzel şekilde ifade etmektedir. Âşık, mütemadiyen sıkıntıya maruz kalmakta ve acı çekmektedir. Gönlü ve sînesi yaralar içindedir. Bu yaralar, vücudunun zayıf düşmesine ve yüzünün sararıp solmasına neden olmuştur. Âşık, gam köşesinde yalnız, hasta ve çaresiz bir şekilde beklemektedir. Onun yiyeceği gam, âh ve nâledir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen içinde bulunduğu durumdan memnundur. Bu unsurlar, âşıkla özdeşleşmiştir ve âşık da bu olumsuzluklara maruz kalmadan yaşayamayacağını ifade etmektedir.

4.3.7.4.2. Gam, Gussa, Dert, Keder, Belâ, Elem, Mihnet İle İlgili Benzetmeler

4.3.7.4.2.1. Köşe (Peygüle, Künc)

Gam, bazı beyitlerde yalnızlık ve çaresizlik mekanı, köşesi olarak tasavvur edilmektedir. Köşe, kimsesizliği ve âşığın duçar olduğu olumsuz durumu temsil eder. Sevgilinin aşkıyla sürekli konuşmayı isteyen âşık, gam köşesinde dilsiz kalmamak için Allâh'a niyaz etmektedir.

Aşkınla zebanım eyle gûyâ

Peygüle-i gamda itme ebkem (TB/5.2)

4.3.7.4.2.2. Bezm

Âşık, çektiği bütün sıkıntıları, maruz kaldığı musibetleri, lezzet olarak telakki etmekte ve bu durumdan zevk almaktadır. Hal böyle olunca gam da işret meclisîne teşbih edilir ve kadeh, ayrılık gecesindeki mecliste yanan mum olarak tasavvur edilmektedir.

Halka-i bezm-i gama şem^c-i firûzândır kadeh

Hâsılı zulmet-zîdâ-yı şâm-ı hicrandır kadeh (G/25.1)

4.3.7.4.2.3. *Dârüşşifâ (Hastane), Deyr (Kilise)*

Mihnet ve gam, dârüşşifaya benzetilmektedir. Âşık, hastalığı nedeniyle gam ve mihnet hastanesine düşmüştür. Buradan kurtulmak ise mümkün değildir.

Ne mümkündür rehâ dârü's-şifâ-yı mihnet ü gamdan

Dil-i Mecnûn-reviş ser-beste-i zencîr-i kâküldür (G/58.2)

Deyr, târik dünya hristiyan rahiplerinin ibadet ettikleri manastır.⁶⁹ Sanem olarak tasavvur edilen sevgili, âşığın hayalhanesini puthaneye çevirmiştir. Bu durumda mihnet de kilise şeklinde ele alınmaktadır. Âşık da bu kilise de cânsız bir suret gibi görünmektedir.

Tâhayyül-gâhımız büt-hâne kıldı bir sanem şimdi

Gö'rünsem deyr-i mihnetde ^caceb mi şûretâ cânsız (G/90.3)

4.3.7.4.2.4. *Dâm (Tuzak), Hâr (Diken)*

Gam, âşığı avlamak için sevgili tarafından hazırlanmış tuzak gibidir. Sevgilinin taze gül, âşığın ise bülbül olarak vasıflandırıldığı beyitte sevgili, âşığın gönlünü çelmiş ve onu gam tuzağına düşürmüştür. Bülbülün gülün tuzağından kurtulması mümkün değildir.

Seni ol denlü dil-bend eylemiş ^caşk-ı gül-i ter kim

Ne mümkün dâm-ı gamdan bir dahi âzâdın ey bülbül (G/137.2)

Başka bir beyitte ise elem, dikene teşbih edilmektedir. Elem dikeninin âşığı incittiği ifade edilmektedir.

İtdi bizi rencide bu dehr-i gele-pîşe

Âzürde-i hâr-ı elemiz geleli nişe (G/185.1)

⁶⁹ Onay, A. Talat; a.g.e., s. 124

4.3.7.4.2.5. *Kılıç (Şemşîr, Tığ), Ok (Tîr)*

Kılıç ve ok gibi savaş aletlerinin belâ, dert, gam, mihnet ile ilişkilendirilmesi, bu aletlerin yaralayıcı bir özelliğe sâhip olması münasebetiyledir. Âşığın sînesi, dert ve belâ kılıcıyla yaralanmıştır.

Sînemi pür-dâğ-ı şemşîr-i belâ vü derd idüp

Bezm-i şevki teng iden mihr ü mâhabbetdir bana (G/5.4)

Gam oku, her an âşığın sînesini yaralamaktadır.

Her dem ki gele tîr-i gamın câna yer eyler

Bir dâhmedir ol taze de dîrîne de mâhfuz (G/109.3)

4.3.7.4.2.6. *Belâ, Şâm (Akşam), Şeb (Gece)*

Âşık, belaya giriftar olduğu zaman ondan kurtulması çok zordur. Bu zorluk, bela ile çengelin ilişkilendirilmesinin temel sebebidir. Ağyârın fitratında kötülük vardır. Onlar için doğruluk söz konusu değildir. Âşık için bu durum bela çengelinden daha kötü görünmektedir.

Rast olmaz kec-revişdir tab^c-ı ağyar Es^cadâ

Görünür 'uşşâka çengâl-i belâdan dahi kec (G/24.5)

Aşk ve mihnet, karamsarlığı ifade eder ve akşama teşbih edilmektedir. Mihnet akşamının mumu her zaman yanmaktadır.

N'ola şad dâğ yaksam sîneme sevdâ-yı kâkülle

Çerâğî şâm-ı aşk u mihnetin dâim fûrûzândır (G/46.4)

Sevgilinin zincire benzetilen siyâh zülfüne âşığın gönlü bağlanmıştır. Âşık da gam gecesinin karanlığında kendisini Mecnûn olarak düşünmektedir.

Olsak n'ola sevdâ-yı şeb-i gamla çü Mecnûn

Dîl-beste-i zencîr-i ser-i zülf-i siyâhız (G/86.3)

4.3.7.4.2.7. *Gılmân*

Âşığın gönlünün saray, ayrılığın ise konak olarak düşünüldüğü beyitte gam, gılmâna benzetilmektedir. Gılmân, cennet çocuklarına verilen isimdir. Gönül sarayının hizmetkârı olan âşık, mutlu olamaz. Ayrılık konağının kapısını gılmanlar beklemektedir.

Olmaz Es^cad hâdim-i  âlî-serây-ı dil neşât

Bâb-ı devlet-hâne-i hecri ğulâm-ı gam kapar (G/72.5)

4.3.7.4.2.8. *Acı/Zehirli Su (Telh-âb, Zehr-âb)*

Gam, tesiri itibariyle acı suya teşbih edilmektedir. Dert ve mihnet acı suyunu içmeden sevgilinin gam kılıcı ile öldürölmek âşık için büyük bir minnet sayılır.

Her zaman telh-âbe-nûş-i derd ü mihnet olmadan

Küşte-i tığ-i gam olmak câna minnetdir bana (G/5.2)

Aşk içkisiyle mest olan gönöl, elemin zehirli suyunu içmekle sersem olur.

Eyle dili mest-i bâde-i 'aşk

Zehr-âb-ı elemle itme sersem (TB/5.5)

4.3.7.4.2.9. *Ateş (Nâr)*

Mihnet ve ateş, yakıcı olması özelliğiyle ilişkilendirilirler. Âşık, bülböl olarak tasavvur edilmektedir. Bülbölün sesinde mihnet ateşinin yakıcılığı vardır. Bülböl feryadındaki bu yakıcılık, gülü (sevgili) de etkilemektedir.

O denlü süz-ı nâr-ı 'aşk u mihnet var ki şavtmda

Güli pür-tâb u handan eyledi feryadın ey bülböl (G/137.4)

4.3.7.5. *Cevr ü Cefâ*

4.3.7.5.1. *Genel Olarak Cevr ü Cefâ*

Cevr ü cefâ etmek, sevgiliye ait bir özellik olmakla birlikte, bu eziyetlerin âşığa yapılması sebebiyle beyitlerde âşıkla ilgili olarak konu edilmiştir. Sevgilinin cevrine sabretmenin neticesinde muhabbet ortamının oluşacağı ifade edilmektedir.

Terk eyleme ol hûr-veşin çevrine sabr it

Terkîb-i sitemden çıkar âsâr-ı mâhabbet (G/17.3)

Âşık, sevgilinin çevrine sabretmenin de sevgiliden vazgeçmenin de zor olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda çaresizlik içinde sevgiliden merhamet bekler ve onun eziyetlerine dayanmak zorunda kalır.

Cevre sabr itmek de güç dildârdan geçmek de güç

Çâre yok ancak vefâya kaldı Es^cad ihtiyâç (G/22.5)

Âşık her zaman cevr ü cefâya muhataptır. Bu durum, onun tavırlarından anlaşılmaktadır. Sevgili bazen lütufta bulunurken kimi zaman da âşığı tektir etmektedir.

Tavr-ı âşıkdan 'ayândır hâlet-i cevr ü cefâ

Reng-i rû geh lutf u geh âzârı saklar saklamaz (G/97.6)

4.3.7.5.2. Cevr ü Cefâ İle İlgili Benzetmeler

4.3.7.5.2.1. Kumaş (Kâle), Çul (Palas)

Cevr, elbi gibi insanın her yanını sarar. Bu münasebetle cevr, kumaşa benzetilmektedir. Güzellik elçisi olan sevgili, eğer müşteri bulursa cevr kumaşını ölçmeden satabilir.

Bulsa ol şeh-bender-i behcet harîdârânına

Kâle-i cevrini eylerdi fûrûh endazesiz (G/93.4)

Naz kumaşı sevgili için, cevr çulu da mübtelâ olarak vasıflandırılan âşık için hazırlanmaktadır. Burada seven ve sevilenin genel özellikleri ifade edilmektedir.

Kâlâ-yı nâzı câmelik ol dil-rübâya kes

Pâlâs-ı çevri dûş-ı dil-i mübtelâyâ kes (G/99.1)

4.3.7.5.2.2. Ok, Taş

Yaralayıcı olması ve vücuda girmesi sebebiyle acı çektirmesi itibariyle cevr ve ok arasında münasebet kurulmuştur. Sevgilinin cevr oku âşığın gözüne İsâbet etse bile âşık sevgilisini yine görecektir.

Ger tîr-i çevri geçse de zihgîr-i dîdeden

Bir kez gözümden olmaz o kaşı keman nihân (G/150.2)

Başka bir beyitte sevgilinin cevri ü cefâsı taşa benzetilmektedir. Sevgili her zaman âşığa cefâ taşlarını atar. Onda vefâdan eser yoktur.

Seng-i cefâ vü cevri dil-i zara bî-kıyâs

Semt-i vefâya uğramaz ol şûh-ı nev-heves (G/98.4)

4.3.7.5.2.3. *Kadeh, Tuzak*

Âşık, naz içkisinin mestliğinden ziyade sevgilinin cefâsını tercih etmektedir.

Cevri kadehinin humarı, şaraptan daha iyidir.

Beni mest-i mey-i nâz itmesün gâhî cefâ kılsun

Humâr-ı sagâr-ı cevri bana hoş neşedir mülden (G/145.4)

Sevgilinin cefâsı, âşığı esir etmekte ve onu işkencelere maruz bırakmaktadır. Bu münasebetle cefâ ve tuzak arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Sevgilinin yanağının üzerine düşen saç, cefâ tuzağı olarak tasavvur edilmektedir.

Ruhunda turre mi dâm-ı cefâ mıdır bilmem

Disem ki müşk-i Hotendir hatâ mıdır bilmem

Peyâm-ı zülfüm almış gibi nesîm-i seher

Bir iki nağme işitdim sabâ mıdır bilmem (N/28)

4.3.7.6. *Ayrılık (Hasret, Hicrân, Firâk, Fûrkat)*

Âşık olmanın bedeli çok ağırdır. Âşık sevgiliye gönül vermiştir; ama bu sevgisinin karşılığını göremez. Dolayısıyla sevgili, sevenden ayrıdır. Bu ayrılık, âşık için onulmaz bir dert ve acının kaynağını teşkil etmektedir. Ayrılık acısı, âşığın iliklerine kadar işlemiş ve her tarafını kuşatmıştır.

Ayrılık derdinin âşığı ağlattığı ve sevgilinin hasretiyle kavurduğu, bu acıyı gidermek için de âşığın içki meclislerinde teselli aradığı dile getirilmektedir. Fırak derdiyle âşığın gönlü delik deşik olmuştur.

4.3.7.6.1. Ayrılık İle İlgili Benzetmeler

4.3.7.6.1.1. Bezm

Ayrılığın meclis olarak tasavvur edildiği beyitte, kanlı gözyaşları kırmızı şarap, gönül ise kebab şeklinde hayal edilmektedir. Âşık, ayrılıktan haz almakta ve bu durumu bir eğlence vesilesi telakki etmektedir.

Bezm-i fûrkatde hayâl-ı °îş ü nûş-ı yâr ile

Bâde-i hamrâdır eşk-i hûn lâht-ı dil kebâb (G/11.2)

Ayrılık meclisindeki âşık için kanlı gözyaşı şarap, göz ise şarabın konulduğu kadeh gibidir. Gözyaşı, rengi itibarıyla şaraba; göz ise şekli yönüyle kadehe benzetilmiştir.

Fıkr-i lebiyle bezm-i fırak içre Es'adâ

Hûn-i sirişk bade ana dîde câm olur (G/56.5)

4.3.7.6.1.2. Tuzak, Ok

Âşık için ayrılık, sevgili tarafından hazırlanmış bir tuzaktır. Ayrılık tuzağının avı olmayan, âhuya teşbih edilen sevgilinin hayalini kurmaktan zevk alamaz.

Ne bilür zevk-i hayâlin senin ey âhû-yı nâz

Olmayan dâm-geh-i hasret-i hicre nâhcîr (G/61.4)

Ayrılık, âşığa zarar vermesi ve onun gönlünde yaralar açma sebebiyle okla ilişkilendirilmektedir.

Şebihdir tîre-i hicran u tâb-ı vasla bu gerdiş

Şeb ü rûzı felek ol vaz^c için gûyâ misâl itmiş (G/101.3)

4.3.7.6.1.3. Deniz (Yem)

Ayrılık deniz; ayrılık anındaki sıkıntılar ise denizin dalgaları olarak düşünülmektedir. Ayrılık denizinde yüzen âşık, vuslat sâhiline yani sevgiliye kavuşacaktır.

Şineh-kâr-ı yem-i fûrkat olur sâhil-res-i hâhiş

Şitâbândır gör emvâcî kenâra rûy-mâl itmiş (G/101.4)

4.3.7.6.1.4. *Ateş, Kumaş (Kâle)*

Ayrılık, tıpkı bir ateş gibi âşığı yakmaktadır. Sevgilinin serap olarak tasavvur edilen yanağını hayal etmek, âşığın gönlündeki ayrılık ateşini söndürmek için yeterli olacaktır.

İtfâ-yı tâb-ı âteş-i hicran için yeter

Dil-teşne-i vîsâle nigâh-ı serâb-ı ruh (G/29.3)

Aşkın Pazar olarak hayal edildiği beyitte ayrılık, kumaşa teşbih edilmektedir. Bu beyitte Pazar, satıcı, sarraf ve kumaş kelimeleri tenasüple ele alınmıştır.

4.3.7.7. *Vuslat (Vasl, Visâl)*

Aşk bilmecesi içinde en zor çözülebilen husus, âşığın sevgilinin vuslatına kavuşması, ya da kavuşamamasıdır. Vuslat, âşığın, uğruna her türlü eziyete katlandığı ve istediği tek şeydir. Eğer zar zor da olsa vuslat ele geçebilseydi âşığın eli ona çoktan yetişirdi. Ancak vuslatın ele geçirilmesi çok zordur. Divanda, hep sevgiliye kavuşma hayaliyle yaşamasına ve bu uğurda mücadele etmesine rağmen, âşığın hiçbir surette vuslata eremediğini görmekteyiz. Bazen vuslata ermiş gibi gözükse bile, bu vuslatın hemen akabinde ayrılık gelmektedir. Âşık, sevgiliye kavuşabilmek için bütün mal varlığını ve ömrünü vermeye razıdır.

Eylerim infâk nakd-i  ömr ü emvâl-i dili

Râh-ı vasl-ı ka'be-i dîdâra Allâh aşkına (G/179.3)

Şair, vuslatı at olarak tasavvur etmektedir. Âşık, eğer vuslat atının binicisi olursa, sevgilisine kavuşmadan atın dizginlerini ifade etmektedir.

Olsam süvâr-ı esb-i temennâ-yı vasi eğer

Tâ âhir-i emelde çekerdim °inânımı (G/191.3)

Vuslatın at olarak düşünüldüğü başka bir beyitte ise âşık, kendini vuslat atının binicisi olarak gördüğü bir rüyayı söyler

Babında esb-i vuslata oldum süvâr lîk

°Ayn-ı firâset ile bu rü'yâ yorulmadı (G/197.5)

Her şeyin bir zamanı olduğu gibi vuslatında muayyen bir vakti vardır. Ayrılıktan yana şikayetçi olan âşık, vuslat saatinin gelmemesinden dert yanmaktadır.

Dirmiş o şûh sâ°ati var vakt-i vuslatın

Nice dakika geçdi o sâ°at kurulmadı (G/197.6)

Âşığın gönlü sevgiliden ayırır ve âşık, mütemadiyen freyâd etmektedir. Âşığın bu şekilde inlemesinin asıl sebebi, sevgiliye kavuşmak için beslediği ümittir. Zira ayrılık derdi âşığı perişan etmiştir.

Dilâ ümmîd-i vuslatla demâdem nâle eylersin

Beni derd-i firak öldürdi bilmem sen ne söylersin

Değil bâzâr-ı gam dâd u diheşden bir nefes hâlî

Hemân kâlâ-yı hecr al durma gayri kârı n'eylersin (N/12)

4.3.8. Rakîb (Ağyâr)

4.3.8.1. Genel Olarak Rakîb

Âşık ile sevgili münasebetlerinde, aşk üçgeninin bir ucunu teşkil eden rakîb, âşığın sevgiliye kavuşmasının en büyük engeli olarak gösterilir. Âşığı en çok meşgul eden konulardan biri de rakîbtir. Eğer o olmasa âşığın sevgiliye kavuşma yolundaki engellerin ortadan kalkacağına inanılır. Bunun için âşık, daima rakîbi bertaraf etmeye çalışır; ama bunda pek başarılı olamaz. Rakîbin her zaman sevgilinin yanında olması, onu sâhte aşkla aldatması ve tavırlarında samimi olmaması itibariyle, âşık büyük bir kıskançlık duygusu içindedir. Bu kıskançlık duygusu bazen o kadar büyür ki, onu

gerçek ismiyle anlamaktan çekinir, buna mukabil a'dâ, düşmen, ağyâr gibi ifadeleri kullanır. Visâl altınını her yere saçan sevgili, ağyâra da umut vermektedir. Bu durumu fark eden âşık, sevgiliyi uyarmaktadır.

İtme her hâke zer-i vaslını ey mâh nisâr

Dâmen-âlûde-i lutf olmasun ağyâr meded (G/32.3)

Âşık için tâhammül edilmesi çok zor olan bir durum da rakîb ile sevgiliyi yan yana görmektir. Böyle bir durumun gerçekleşmemesi için âşık, Allâh'a yalvarmaktadır.

Revnağ-ı bezm itme benden gayriye dildârımı

Bana ağyâr ile gösterme İlâhî yârimi

Zerre-veş vâ-beste kıl târ-ı şua-ı hüsnüne

Andelîb-âsâ enîn ü nâle kılma kârımı (N/14)

4.3.8.2. Rakîb İle İlgili Benzetmeler

4.3.8.2.1. Köpek (İt, Seg)

Rakîb, sürekli sevgilinin çevresinde bulunması, onun peşinden ayrılmaması gibi sebeplerle köpeğe teşbih edilmektedir. Sevgili, atına binip gül bahçesine seyre geldiği zaman, köpek yaratılışı rakîb de onun peşinden gelmektedir.

Ol şeh-süvâr-ı nâz çıkup seyr-i gülşene

Kılmış rakîb-i seg-menişi esbine redîf (G/113.2)

Âşık, sevgilinin her zaman yanında olmak, bütün zamanını onunla geçirmek ister. Âşık ve sevgili, vuslat meclisinde beraberken köpek rakîb de onlara uzaktan bakar ve havlar.

Tek benimle hem-dem ol sen bezm-i vuslatda rakîb

Dûrdan itsün kilâb-ı âdiyât-âsâ nibâh (G/26.4)

4.3.8.2.3. Şeytan

Divanda sevgili, huri, melek olarak anılırken rakîb ise buna zıt olarak şeytan şeklinde düşünülür. Fitne, hile, aldatma gibi özellikler şeytanın hususiyetidir. Rakîb de

bütün bu özellikleri bünyesinde barındırır. Bu münasebetle rakîb ve şeytan arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmaktadır. Âşığın sevgiliden ayrı düşmesine ve bu dünyayı zindan olarak görmesinin sebebi rakîbtir.

Beni mehcûr idüp dildârdan dûr ittiren dehrî

Rakîb-i fitne-ger didükleri ol kara şeytândır (G/46.3)

4.3.8.2.4. *Karga (Zâg)*

“Divan şiirinde karga ile rakîb arasında ilgi kurulur.”⁷⁰ Karga, sesinin kötü olması ve halk arasında pek sevilmemesi gibi yönleri dolayısıyla rakîble ilişkilendirilir. Sevgili, benli yanağından öptürmek için rakîbe söz vermiştir. Bu duruma sitem eden âşık, karganın gülden nasiplenmesine itiraz etmektedir.

Neden ağyara va`d-i buse hadd-i hâl-dânndan

Reva mı zağlar gül hirmeninden dâne-çîn olmak (G/118.4)

4.3.8.2.5. *Diken*

Sevgilinin gül, ayrılık acısıyla inleyen âşığın da bülbül olarak tasavvur edildiği beyitlerde rakîb de diken olarak sembolize edilmiştir. Rakîbin daima sevgilinin yanında bulunması, âşığın sevgiliye yaklaşmasını engellemesi ve ona acı çektirmesi, onun dikene teşbihinin sebepleridir. Her taze gülün çevresini dikenler sarmıştır. Bülbülün gece gündüz feryâd edip inlemesi boşunadır.

Harlar dâmenin almış her gül-i nev-restenin

Rûz ü şeb bî-hûde eyler âh u efgân andelîb (G/15.3)

4.3.9. *Aşk*

4.3.9.1. *Genel Olarak Aşk*

Şeyhülislam Esad Divanı’nda aşk, çeşitli tasavvurlarla birlikte pek çok beyitte ele alınmıştır. Aşk, âşığı kendinden geçiren, hastalanmasına, gözüne uyku girmemesine, renginin sararıp solmasına sebep olan bir haldir. Bununla birlikte âşık, bu halden pek

⁷⁰ Pala, İ.; a.g.e.;s.421.

şikayetçi değildir. Âşığın gönlü, tıpkı bir deniz gibi her zaman coşkundur. Denizdeki dalgalar gibi âşığın gönül ıstırabı da hiçbir zaman eksik olmaz.

Dil-i sâfi hevâ-yı aşk ile cûşândır dâim

Anın çün eksik olmaz ıztırâbı bâhr-ı ummândır (G/46.2)

Aşk, sîyâhı beyaz, karanlığı aydınlık olarak görmemize vesile olabilir. İbret gözüyle aşk âlemine bakıldığı zaman gecenin karanlığı dahi gündüz gibi aydınlık görünecektir.

Cihân-ı aşka bakın dûr-bîn-i ibretle

Sevâd-ı şâmı dahi rûz-rûşenâ görünür (G/42.4)

Âşığın bütün hal ve hareketlerinin temelinde aşk vardır. Eğer gönülde aşk olmazsa âşığın âhı bile tesirsiz kalacaktır.

Ne te'siri olur âhın eğer aşk olmasa dilde

Hevâdır rüzgârın kârı âlemde Süleymânsız (G/90.4)

4.3.9.2. Aşk İle İlgili Benzetmeler

4.3.9.2.1. Gece, Karanlık

Aşk anlamına gelen sevda kelimesi, karanlık manasına da gelmektedir. Gece, karanlık ile aşk arasındaki benzerlik bu münasebetle kurulmuştur. Aşkın geceye benzetildiği beyitte, aşk gecesinin mumunun her zaman yanmakta olduğu ifade edilmektedir.

N'ola şad dâg yaksam sîneme sevdâ-yı kâkülle

Çerâğı şâm-ı aşk u mihnetin dâim fûrûzândır (G/46.4)

Sevda kelimesi, aşk ile aynı anlama gelir. Fakat bu beyitte karanlık manası öne çıkacak şekilde kullanılmıştır. Aşk, akşamını görenler bunu hüznü bir gece zanneder. Gönül yarasını ise parlak bir mum gibi düşünürler.

Sevdâ-yı aşkı şâm-ı garibân sanur gören

Dâg-ı derûnı şem'-i firzân sanur gören (G/147.1)

4.3.9.2.2. Deniz, Vadi, Yol, Güneş, Bağ

Aşk da deniz gibi tehlikeli ve büyüktür. Aynı durum aşk yolunun geçtiği aşk vadisi içinde geçerlidir. Tehlikeli ve büyük olması gibi özellikler aşk-deniz/vadi benzerliğinin temel sebebidir. Aşk denizine dalan, her türlü tehlikeyi göz önüne almak zorundadır. Çünkü aşk denizinin gemisinde ipe bağlanmak, kendini sağlama almak söz konusu değildir.

Kılmaz heves-i turre düşen mevce -i hüsne

Keşf-i yem-i aşkda kayd-ı resen olmaz (G/89.4)

Âşığın gözünde, sevgilinin kakülünün hayali vardır. Sînesi ise sevgilinin gam yaralarıyla yüz parça olmuştur. Hal böyle olunca aşk vadisi de güzel bir bağ olarak gözükmektedir.

Dîdede kâkül hayâli sînede şad-dâğ-ı gam

Vâdî-i aşk oldu bana Es'adâ dâğ üsti bâğ (G/112.5)

Aşk güneşi doğduğu zaman önce âşığın yüzünde belli olur. Sevgilinin kalbine de ışık saçmaktadır.

Tulû'-ı mihr-i aşk 'âşıkda evvel rû-nümâdır lîk

Fürûğî ihtida pertev-fikendir kalb-i ma'şûka (G/168.4)

Sevgilinin gül, âşığın bülbül olarak düşünüldüğü beyitte aşk da bağ olarak tasavvur edilmiştir.

Tulû'-ı mihr-i aşk âşıkda evvel rû-nümâdır lîk

Fürûğî ihtida pertev-fikendir kalb-i ma'şûka (G/77.7)

Aşk, kimi zaman dar ve tehlikeli, bazen dönemeçli ve buzlu bir yol gibidir. Aşk yolu buzlu dahi olsa bâht atının ayağı o yolda kaymaz.

Lağzîde olmaz olsa da yâh-beste râh-ı  aşk

Pây-i semend-i bâht gamınla kayarlıdır (G/70.5)

4.3.9.2.3. *Bezm, Şarap*

Âşık hiçbir zaman kendinde değildir. Onda her an sarhoşluk hali gözlemlemek mümkündür. Aşk, onu sarhoş etmiştir. Bu durumda aşk içki meclisîne teşbih edilmektedir.

Sûz ü tâbişden dil-i mînâ-keşân-ı bezm-i  aşk

Mâhv olurlar hâlet-i germiyyet-i dîdârda (G/173.2)

Aşk, âşığa tesiri itibariyle şaraba benzetilmektedir. Âşığın medhûş ve kararsız görünmesinin sebebi, aşk şarabını içmesidir.

Humardan dahi buldı neşât-ı taze gönül

Şarâb-ı  aşk ile medhûş ü bî-karâr olalı (G/206.4)

4.3.9.2.4. *Ateş, Pazar, Sultân, Şâhin*

Âşığın çektiği sıkıntılar ve acılar bakımından aşk, ateş olarak düşünülmüştür. Âşığın mutsuz gönlü aşk ateşine düşmüştür. Bu nedenle, bülbül olarak tasavvur edilen âşığın feryadı cihanı yakmaktadır.

Düşelden âteş-i  aşka dil-i nâ-şâdın ey bülbül

Cihân-sûz oldu her dem âh-ı âteş-zâdın ey bülbül (G/137.1)

Bülbülün sesinde aşk ateşinin yakıcılığı vardır. Bülbülün feryadından gül de nasiplenmiştir.

O denlü sûz-ı nâr-ı 'aşk u mihnet var ki şavtında

Güli pür-tâb u handan eyledi feryadın ey bülbül (G/137.4)

Aşk, öyle bir ateştir ki, o ateşe düşen bir daha kendini kurtaramaz. Âşık, aşk ateşine girmiştir ve bu nedenle cismi, vücudu kül olmuştur.

Açdı nikâb-ı zülfnî ben kaşdayım dahi

Subh oldı mâh-ı nevle keşâkeşdeyim dahi

Hâkister itdi cismi lehîb-i mehîb-i gam

Ben  aşk dirler âh bir âteşdeyim dahi (N/1)

Alış-verişin yapıldığı pazar da aşk için benzetilen unsurlardandır. Pazarla birlikte s ud-mend (satıcı), nakd (para) gibi iafdelere de kullanılır. Sevgili, aşk pazarında ayrılık kumaşını satmaktadır.

Olur bâzâr-ı  aşkın s ud-mend-i kâle-i hecri

İden teslim sarrâf-ı gama nakdîne-i h şın (G/161.6)

Aşk bütün duyguların sultanıdır. Virane olarak vasıflandırılan âşığın vücudu, aşk sultanını girdiği anda hazine bulunan bir maden gibi olacaktır. Aşk sultanı, girdiği her yeri mamur eder.

Tab'-ı virânımda c y itse n'ola sultân-ı aşk

  n cihan içre har b- b d gence k n olur (G/68.2)

Aşk, insanın aklını başından alır. Tıpkı bir avcı gibi akli avlar. Bu bakımdan ş hinle ilişkilendirilir. Aşk ş hini, âşığın başında yuva yapmıştır. Akli başından giden âşık, Mecn nn gibi  ol seyy hi olmuştur.

Seni seyyâh-ı deşt itdi misâl-i Kays ey Esad

İdelden ol mehin şeh-b z-ı aşkı âşiyân serde (G/176.5)

4.4. TABİAT

4.4.1. Kozmik  lem

4.4.1.1. Felek

4.4.1.1.1. Genel Olarak Felek

Felek, astronomik bir terimdir. Kendi etrafında dönmesi, kendi etrafında devretmesi sonucunda insanların talihi üzerinde etkisi olduğuna inanılır. Kozmik âlemin bir parçası olan gökyüzü, divanda felek, çarh, âsumân, sem , sipihr gibi adlarla birçok

beyitte ele alınmıştır. Gökyüzü, gerçek anlamının haricinde farklı tasavvurlar içinde de kullanılmaktadır. İnsanlar bazen başlarına gelen kötü ya da iyi olayları, insanların talihini etkilediğine inanılan feleğe bağlarlar. Şeyhülislâm Esad Divanı'nda gökyüzü, eski astronomi ilmi anlayışına uygun olarak konu edilmiştir. Astronomi ve nücûm ilimlerine göre gökyüzü, iç içe dönen dokuz kubbeden oluşmaktadır. Bu konuya divanda bir beyitte değinilmektedir.

Teng olsa nüh-sipih-r-i belâgat 'aceb midir

Es'ad hümâ-yı tab'ıma pervâza başladı (G/186.5)

Devr kelimesi, feleğin yuvarlak ve hareketli olması konusunda bize ipucu vermektedir. Beyitlerde felek, yerden üstün olması ve dönmesi bakımından çeşitli tasavvurlara sebep olmuştur. O dönemde inşa edilen bir bina için tarih manzumesi yazan şair, bu binanın kubbesinin gökyüzünü bile kıskandıracağını ifade etmektedir.

Görüp ol kubbe-i vâlâsını böyle zer-kâr

Gıbta-kâr olur ise ana sipih-r-i devvâr (T/10.9)

Feleğin insanların talihi üzerindeki etkisinden hareketle, onların yerlerini sürekli değiştiren gökyüzü, bütün fenalıkların sebebi ve aşağılık olarak kabul edilmektedir. Âşığın isteklerine ulaşamamasında dokuzuncu feleğin ters istikamette dönmesi önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle âşık, hep felekten şikayetçi olmaktadır. Felek, her zaman alçak insanların yardımına koşmaktadır.

Ey çarh-i denî mu'în-i dîn oldun sen

Bi'llâh küşende-i zebûn oldun sen

Bir kerre ne var muradım üzre dönsen

Bî-hûde değil ki ser-nigûn oldun sen (Rub/7)

Felek, talih manasında yer aldığı bu beyitte, âşığın sevgiliden ayrı düşmesinin nedeni olarak gösterilmektedir. Âşığın âhının tesirinden korkmayan çarh, sevgili ile

âşığın birlikte olamamasının tek sebebidir.

Beni dûr eyledin bilmem niçün ol mâhdan ey çarh

Acebdir kim hirâsân olmadın sen âhdan ey çarh (G/30.1)

Çarh, aldatici ve hilekar olarak vasıflandırılmaktadır. Sevgiliyi kandırmış ve onu baştan çıkarmıştır. Bu sebeple âşık, mütemadiyen felekten şikayetçi olmaktadır.

Çıkardın başdan ol âfet-i devrânı âhir kâr

Bu kec- revlikle havf itmez misin Allâhdan ey çarh (G/30.2)

4.4.1.1.2. Felek İle İlgili Benzetmeler

4.4.1.1.2.1. Dolap, Değirmen

Gökyüzü, şekli ve hareket benzerliği sebebiyle dolap olarak vasıflandırılmaktadır. Bayramın gelişini müjdeleyen ses, gökyüzünün raks etmesine neden olmuştur.

Agâz idince mutrib-i hoş-gûy-i nây-i °îd

Dûlâb-ı çarhı raksa getürdi sadâ-yı °îd (G/33.1)

Felek, dönmesi ve zaman ile olan alakası nedeniyle değirmenle ilişkilendirilmektedir. Bu benzetmede gökyüzü ve değirmenin işlevleri de önemlidir. Değirmende buğday taneleri öğütülür. Felek ise tıpkı bir değirmen taşı gibi insanları öğütmektedir. Feleğin düzgün dönmesi, insanın talihinin açık olması anlamına gelmektedir. Şâirin de bu doğrultuda bir isteğinin olduğunu beyitten anlayabiliyoruz.

Döner mi kutb-ı ümîd üzre Es°adâ bilmem

Bu âsyâb-ı felek bir zaman murâdımca (G/186.5)

4.4.1.1.2.2. Minber, Yanak

Bir cami için yazılan tarih manzumesinde, caminin minberi çarh olarak tasavvur edilmektedir. Bu teşbihte iki varlığın da şekli özellikleri nazara alınmaktadır.

Çıka tâ kim hâtib-i mihr-i enver minber-i çarha

Ola mâhfel-güzîn-i na't-hânı tasliyet-pîrâ (T/3.7)

Sevgilinin yanağı, saflığı, parlaklığı ve etrafı aydınlatması münasebetiyle gökyüzüne teşbih edilmektedir.

Ey lebin mâye-i haşıyyeti âb-ı hayvân

La^l-i ^çîsî-nefesin gonça-i gülzâr-ı cân

Ey ruhun çarhı letâfet-dih ü lâmi'a-feşân

Taratın âyine-i sureti şâhib-nazarân

Gün gibi nûr-ı Huda safha-i rûyunda ^çayân

Ma^çnî-i harf-i vefâ mîm-i dehânında nihân (Müs/1)

4.4.1.1.2.3. *Hüsn*

Çarh, başka bir beyitte hüsn (güzellik) olarak düşünülmüştür. Sevgili (şeh), güzellik çarhının çemberinden nâz ile geçmiştir.

Bir usûl ile kılup bin işveyi dem-bestesi

Çarh-ı hüsnün çenberinden geçdi ol şeh nâz ile (G/171.2)

4.4.1.1.2.4. *Arsa, Rakkas, Atlas*

Gökyüzü, bünyesinde farklı cisimleri ihtiva eden bir arsa, arazi olarak ele alınmaktadır. Sevgili, güzellik ehline ıstırap çektirir. Bu nedenle ay (meh) bile kararsız bir durumdadır.

Hüsn-i cemâl ehlini pür-ıztırâb ider

Bak ^çarsa-i felekde mehe bî-karâr olur (G/36.2)

Felek, hareketli olması nedeniyle rakkas ile ilişkilendirilir. Feleğin döngüsü, dans olarak telakki eldir.

Böyle her dem kec-hıram olmazdı rakkâs-ı felek

Gûşına dûş olmasa âheng-i çengi zührenin (G/128.2)

Felek, genişliği ve kat kat olması hasebiyle kumaş olarak düşünülmüştür. Boş bulunan dokuzuncu feleğin adı olan atlas, aynı zamanda desensiz kumaşa da verilen bir

isimdir. Şair, Mustafa Efendi-zâde'nin yaptırmış olduğu saray için bir tarih manzûmesi yazmıştır. Çarh atlasının bile, bu saraya firâş (örtü) olamayacağı ifade edilmektedir.

Adıl olmaz yine bu kasr-ı pâk-i Eşrefâbâda

Firâşî atlâs-ı çarh olsa dahi olmaya hem-pâ (T/41.7)

4.4.1.2. Yıldızlar

Şeyhülislâm Esad Efendi, manzumelerinde yıldızlara pek fazla yer vermemiştir. Divanda yıldızlar necm, encüm, sitare gibi adlarla birkaç yerde geçmektedir. Bunlar bazı beyitlerde benzetme amacıyla kullanılmıştır. Yıldızlar, çokluğu münasebetiyle ordu olarak düşünülmektedir.

Cüyûş-ı necme sâlâr olup Es^cad kişver-i şebde

Sevâd-ı a'zamı devr eyleyüp teshir ider mehtâb (G/14.5)

Sevgilinin yanağındaki ben, âşğın kara bahtının sitaresi (yıldız) olarak tasavvur edilmektedir.

Ey hâl-i ruhı sitâre-i baht-ı siyeh

Sevdâ-yı hatı sevâd-ı âyîne-i meh

Üftâde-i çeşm-i mestin iken bu dil

Lâyık mı nigâh itmeyesin gâh u geh (R/9)

4.4.1.3. Gezegenler

4.4.1.3.1. Zühre (Venüs)

Zühre, güneşe dünyadan daha yakın ve yerküremizden daha küçük bir gezegendir.

“Gezegenlerin en güzeli ve en parlağı olan Zühre, kadınları temsil eder, sanatkarâne ve hayali olan şeylerle musiki meselelerini aksettirir.”⁷¹ Bu gezegenin sakinleri zevk ve safaya düşkündür. Bu sebeple Zühre, yer aldığı beyitte meclis atmosferi içinde çalgıcı olarak düşünülmüştür.

⁷¹ Kurnaz, C., Hayali Bey Divanı'nın Tahlili, Ank.,(Kültür Bakanlığı Yayınları),1987.

Dahi çift olsa çeng-i Zühre mîh-i sîm olup encüm

Yapılsa arsa-i çarh üzre bir kâh-ı zîb-ârâ (T/41.6)

4.4.1.3.2. *Mirrîh (Mars)*

“Merih, Mars gezegeni. Behram.”⁷² Güneşe en yakın dördüncü gezegendir. Bu gezegende su, hava ve hayat olduğuna dair görüşler vardır. Aşığın sînesi Mirrîh’e teşbih edilmektedir. Sevgili, bir bakışla Mirrîh’e benzetilen bu sîneyi yüz parçaya bölebilmektedir.

Bir nazarda sîne-i Mirrîhi de şad-çâk ider

Tîğ-i ser-tîz-i nigâhı zahm-ı bî-endâz ile (G/171.4)

4.4.1.3.3. *Müşterî (Jüpiter)*

Müşterî, gezegenler arasında en büyük olanıdır. Çıplak gözle görülebilen tek gezegendir. Divan şiirinde genellikle bolluğun ve mutluluğun sembolü olarak ele alınmaktadır. Beyitte kullanılış şekli de yine bu doğrultudadır.

Hemîşe ola a’vâm u şuhûrı

Şerefde Müşterîden sa’d ü a’lâ (T/15.2)

4.4.1.3.4. *Güneş (Afitâb, Hurşîd, Şems, Mihr)*

Güneş; rengi, parlaklığı, şekli, sıcaklığı, yüksekliği, gökyüzünde bulunması, hareketi, dünyayı aydınlatması, ay, gölge ve zerre ile olan yakın ilgisi bakımından çeşitli tasavvurlara konu olmaktadır. Sevgilinin yanakları ile parlaklık yönünden kimi zaman mukayese edilmektedir.

Güneş, dünya hayatının devamını sağlayan en önemli unsurlardandır. Böyle bir durum karşısında güneş, divan şairlerinin de ilgisini çekmiştir. Onlar için doğrudan doğruya ilham kaynağı olmuş ya da değişik vesilerle bir benzetme vasıtası olarak kullanılmıştır. Güneş, Şeyhülislâm Esad’ın şiirlerinde farklı adlarla (âfitâb, şems, mihr, hurşîd) birçok beyitte konu edilmiştir. Çoğu zaman sevgiliyi ifade etmek amacıyla istiare yoluyla kullanılmaktadır.

⁷² Pala, İ.; a.g.e.;s.285.

Ey âfitâb-ı şu'le-ger-i evc-i ıstıfâ

V'ey âleme saâdet olan zât-ı izzeti (K/4.24)

Peygamberimiz için yazılan bir kasidede peygamberimiz, Yesrib ve Bathâ'nın (Mekke ve Medine) güneşi olarak vasıflandırılmaktadır.

Sensin o mihr-i Yesrib ü Bathâ ki eyledin

Nûrunla tâb-nâk cihân-ı risâleti (K/4.23)

Güneş, bir beyitte sevgilinin bulunduğu meclisteki kadeh (câm) olarak tasavvur edilmektedir.

Cilve meftûn-ı kadin gamzenle fitne hem -mizâc

Cebhen itdi bezmine mihr ü mehi câm u sirâc (G/22.1)

Sevgilinin yanağı o kadar parlaktır ki, zülfü yüzüne döküldüğü zaman sanki âlemin ışığı kesilir, güneş sönmüş gibi olur.

Rûy-i pür-tâb üzre ol meh zülfini kıldı nikâb

Âfitâb-ı 'âlemi setr eyledi gûyâ sehâb (G/11.1)

Güneşin ve ayın tasvirini yapmaktaki asıl maksat, sevgilinin yanağının güzelliğini anlatabilmektir. Sevgilinin yanağı, hem aya hem de güneşe benzetilmektedir.

Mihr ü meh vasf eylemekden rûy-i cânândır garaz

Rûz ü şebden gerden ü gîsû-yı pîçândır garaz (G/107.1)

Bir başka tasavvurda ise güneş, aynaya teşbih edilmektedir. Güneşi yuvarlak şekli ve parlak olması, ayna ile ilişkilendirilmesinin temel sebebidir.

Dâd almağ içtin çarhdan âh itmeğe değmez

Âyîne-i hurşîdi siyah itmeğe değmez (G/85.2)

Güneş, sevgilinin parlak yanağının yanında sönük kalmaktadır. Bu nedenle utanır ve bir an evvel akşam olmasını ister.

Mâha noksan irdi hüsn-i şule-tâbından senin

Afitâb ahşama cân atdı hicâbından senin (G/125.1)

Sevgili, saltanat burcunu şevketli bir güneşidir. Onu bir zerresi aydan daha aydınlık ve parlaktır.

Sen ol hurşîd-i şevket-tâb-ı burc-i saltanatsın kim

Kemîne zerre-i iclâlin oldı mâhdan enver (K/6.19)

4.4.1.3.5. Ay (Mâh, Meh, Kamer), Hilâl ve İlgili Benzetmeler

Birinci felekte bulunan ay; rengi, parlaklığı, yuvarlaklığı, hareketi, hilâl ve dolunay devrelerindeki aldığı şekil bakımından çeşitli hayallere ve benzetmelere konu olmuştur. Ay, divan şiirinde sevgilinin güzelliğini anlatmak için en çok kullanılan unsurlardan birisidir. Bir beyitte, peygamberimizin işaret parmağıyla ayı ikiye bölmesi (şakk-ı kamer) mucizesine telmihte bulunmaktadır.

Sûziş-i şem'-i ser-engüştünü görmüşdi meger

İtmeyüp ana tahammül iki şakk oldı kamer (K/5.21)

Aynı mucizeye başka bir beyitte şu şekilde değinilmiştir.

Nâvek-i nûr-ı benânından olan olan heybettir

Çarhda mâhı iki şakk iden ey nûr-i Hudâ (K/2.37)

Sevgili, âşığın hayal gecesini, yüzünün parlaklığı ile aydınlatmaktadır. Ayın ışığı, aslında sevgilinin güzelliğinin yansımasıdır.

Şeb-i hayâlimi mehtâb iderse n'ola ruhu

Şuâ'ı ol kamerin neyyir-i bahâdandır (G/43.3)

Divanda ay, genellikle sevgili için benzetilen olmaktadır. “Meh, meh-pâre, meh-likâ, meh-i tâbân, meh-i nev, kamer” gibi kelime ve terkiplerle doğrudan doğruya sevgili kastedilmektedir. Ay, astronomik bir terim olmaktan ziyade sevgiliyi ve sevgilinin yüzünü/yanağını ifade etmek maksadıyla kullanılmaktadır. Aşağıda ele aldığımız beyitte

meh kelimesi, sevgiliyi ifade etmesi bakımından önemlidir.

Kâfûr-ı vuslat olsa da ger olmaz ol mehin

Zahm-ı hadeng-i gamzeleri merhem-âşinâ (G/4.3)

Aşık, sevgiliden ayrı düşmesine neden olarak çarhı göstermektedir. Sevgili ise bu beyitte mâh olarak vasıflandırılmaktadır.

Beni dâr eyledin bilmem niçün ol mâhdan ey çarh

Acebdir kim hirâsân olmadın sen âhdan ey çarh (G/30.1)

Sevgili, başka bir beyitte “meh-i nev” şeklinde nitelendirilir. Aşık, sevgilinin zülfünün esiri oldu olalı cefâ tuzağından bir an olsun kurtulamamıştır.

Dâm-ı cefâdan ey meh-i nev bulmadı rehâ

Dil-beste-târ-ı zülf olalı Es’ad-ı nizâr (G/59.5)

Sevgilinin ay olarak hayal edildiği beyitte âşık, sevgilisinin gam yaralarını sînesinde sakladığını belirtmektedir. Çünkü sevgilinin açtığı her bir yara, âşık için mücevher gibi değerlidir.

Dâğ-ı gamın itdim o mehin sînede mahfûz

Gevherdir olursa n'ola gencînede mahfûz (G/109.1)

Sevgili, yüzünün parlak olması cihetiyle ay yüzlü olarak vasıflandırılmıştır. Ay yüzlü sevgili, âşiğa görünmese de onu hayalini kurmak, âşık için yeterli olacaktır.

Yeter hayâli o meh-rû dilâ görünmese de

Eser be-dîd olur elbet zekâ görünmese de (G/182.2)

Sevgilinin kaşları, şekil yönünden hilâle teşbih edilmektedir. Ayın farklı halleri, sevgilinin muhtelif güzellik unsurlarıyla alakalıdır. Bedr, sevgilinin yanağını; hilâl ise kaşlarını tasvir etmektedir.

Felekde gâh bedr ü geh hilâl olduğına bâdî

İzâr u ebruvânın şeklini tasvîr ider mehtâb (G/14.3)

4.4.2. Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar

Hiç şüphesiz zaman kavramı, insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Dünyamızda cereyen eden her şey, her olay zaman mefhumu ile iç içedir ve bunları zamandan ayırmak imkan haricindedir. Sözün kısası zaman, her hâl ve hareketin başı, ortası ve sonudur. Zaman kavramı bir sürengelik ifade eder. Sonsuz bir başlangıcı ve sonsuz bir geleceği vardır. Fakat insanoğlu işini kolaylaştırmak amacıyla zamanı asır, yıl, ay, hafta, gün, saat, dakika, saniye, an gibi bölümlere ayırmak ihtiyacını duymuştur. İşte divan şiirinde zaman, bu bölümleriyle ve değişik açılardan ele alınmakta, özellikle gazellerde sevgiliye kavuşma veya kavuşamama sebebi veya engeli olarak değerlendirilmektedir.

4.4.2.1. Yıl (Sâl) ve Ay

Bu zaman mefhumları divanda fazla yer tutmamaktadır. Çok az beyitte konu edilmiştir ve herhengi bir tasavvur içinde kullanılmamıştır. Sâl (yıl) kelimesi bir beyitte şu şekilde geçmektedir.

Cenâb-ı pâdişeh-i bahr u ber hâkân-ı zî-şân kim

Humâyûn eyleye her mâh u sâlin Hâlik-i yek-tâ (T/2.9)

Bir diğer beyitte ay (şühûr) ve gün (a'vâm) tenasüp içinde zikredilmiştir.

Hemîşe ola a'vâm u şühûr

Şerfde Müşterîden sa'd ü a'lâ (T/15.2)

4.4.2.2. Mevsimler (Fasl)

4.4.2.2.1. Hazan (Sonbahar)

Sonbahar, tabiatın bu mevsimde canlılığını kaybetmesi, inkıraz dönemi olması bakımından ilkbahar ile tezat içindedir. Ağaçların, çiçeklerin, bitjilerin sararıp solduğu ölmeye başladığı mevsimdir. Hazan, Şeyhülislâm Esad Divanı'da sadece bir beyitte ele alınmaktadır.

Henüz açılmamışken gonca-âsâ bâg-ı âlemde

Hazân itdi vezân-ı bâd-ı pür-sûz- ecel hayfâ (T/12.2)

4.4.2.2.2. *İlkbahar (Nev-bahâr)*

Bahar mevsimi, beyitlerde, dünyaya canlılık ve renk getirmesi itibariyle konu edilmiştir. Kış mevsiminde yaprakları dökülmüş ağaçlar, bahar gelince renk renk çiçekler açar. İlkbahar, divanda en çok ele alınan ve en fazla rağbet edilen mevsimdir. Bahar mevsimi geldi geleli çiçekler açmaktadır. Fakat sevgili kadar güzel bir gül henüz açmamıştır.

Bihîn-ter oldı ruhun hattın aşikâr olalı

Henüz böyle gül açılmadı bahar olalı (G/206.1)

İlkbahar sultanı olarak vasıflandırılan sevgili, dünyaya teşrif ettiği anda her yer çiçek bahçesi haline gelmiştir.

Teşrif idince ʿâlemi sultân-ı nevbahâr

Zeyn oldı makdemiyle serây-ı şükûfe-zâr

Uşşâk-ı bî-nevâya dem-i ʿarz-ı hâldir

Evc-i keremde kıldı o şeh nâz ile karâr (N/8)

Soğuk kış günlerinin geride kaldığı dönemde, ilkbaharın nimetleri, çiçekler için adeta bir iftarlık gibidir.

Çemende rûze-i sermâyı itmâm idüp ezhâr

Nemâ-yı nev-bahârî ile iftâr itdiler yek-ser (K/6.2)

İlkbahar, bir diğer beyitte ise padişah olarak tasavvur edilmektedir. “Pâdişâh-ı nevbahar”dan emir, ferman alan seher, hemen gülbahçesini tamir ve süslemek için işe koyulmuştur.

Seher kim ders-gâh-ı gülşeni tamîr ü tezyîne

Olunca pâdişâh-ı nev-bahârın emr ü fermânı (K/8.4)

4.4.2.2.3. *Kış (Şitâ, Sermâ)*

Kış mevsimi soğuk olması bakımından konu edilmiştir. Sevgili, zenginlik ve cömertlik rüzgârını estirirse soğuk kış günleri, ilkbahar günleri gibi olur.

Nesîm-i âtıfî-i cûdını vezân itse

Dem-i şitâyî ider feyz-bahş-ı vakt-i bahâr (K/9.32)

Kış denildiği zaman ilk akla gelen kardır (berf). Kar, divanda sadece bir beyitte ele alınmaktadır.

Firâş-ı hâkde der-hâb olup yohod deyden

Yaturdı hırka-i berfi be-dûş idüb ezhâr (K/9.4)

4.4.2.3. *Gün (Nehâr, Rûz)*

Gün, “gündüz” olarak tabir edilen ve güneşin doğuşu ile batışı arasında geçen zaman dilimidir. Divanda gün; nehâr ve rûz gibi farklı kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Fakat gün kelimesi, sadece birkaç yerde geçmektedir.

Görüp nazm-ı belâgat-tâbımı tahrîr için her gün

Felek der-pîş ider zer-safha-i mihr-i dırahşânı (K/8.35)

Âşık, ay yüzlü sevgiliyi bir gün daha görebilmek için Allah’ yalvarmaktadır. Bu sayede âşığın gamlı gönlü, vefâyı (sevgilinin yüzü) görmüş olacaktır.

Mihr-i rûyın bana ol mâh-likâ gösterse

O günü bir dahi lutf itse Huda gösterse

Bakıcak âyine-i ‘ârız-ı pâk-i yâre

Dil-i ğam-dîdemize rûy-i vefâ gösterse (N/22)

4.4.2.4. *Sabâh (Subh, Seher)*

Sabah, güneşin doğuşuyla gecenin sona erdiği ve her yerin aydınlandığı vakittir. Divanda yirmi yedi numaralı gazel, “sabâh” redifiyle kaleme alınmıştır. Aşık, sabah olmasına rağmen hala hilâl ile mücadele halinde olduğunu ifade etmektedir. Bu dörtlükte hilâl, hem sevgilinin kaş; hem de ayın farklı bir hali olarak tasavvur edilmektedir.

Açdı nikâb-ı zülfni ben kaşdayım dahi

Subh oldu mâh-ı nevre keşâkeşdeyim dahi

Hâkister itdi cismi lehîb-i mehîb-i gam

Ben  aşk dirler âh bir âteşdeyim dahi (N/1)

Geceleri uyuyamayan âşık (şeb-gîr), ümit sabahına eremezse, onun âhının ateşi, ay ışığı gibi olacaktır.

Subh-ı ümmîdine irmezse dil ey mihr-i münîr

Şu le-i mâha döner âteş-i âh-ı şeb-gîr (G/61.1)

4.4.2.5. Akşam (Şâm) ve Gece (Şeb, Leyl)

Güneşin batışından başlayarak tekrar doğuşuna kadar geçen süre gece; karanlık olması, yıldız ve ay gibi geceleri görünen unsurlarla ilgili olarak konu edilmiştir. Her gecenin neticesinde gündüz vardır. Bu beyitte, şeb ve rûz kelimeleri tenasüp içinde ele alınmıştır.

Zuhûr-ı hat sebeb-i vasl-ı şevk-efgendir

Şebin neticesi elbette rûz-ı rûşendir (G/65.1)

Sevda kelimesinin bir anlamının da karanlık olması, bazı beyitlerde şeb (gece) ile birlikte kullanılmasına sebep olmaktadır.

Habbezâ feyz-i ziyâ-bahş-ı sevad-ı dil kim

Tâb-hîz eyledi çün rûz şeb-i sevdâyı (K/11.2)

Akşam ve gece, karanlık oluşu ve rengi itibariyle sevgilinin saçı ve zülfüyle ilişkilendirilir. Sevgilinin yüzünün güneşe ve aya teşbih edilmesi, saçının ise geceye benzetilmesi ile aydınlık ve karanlık arasındaki tezat vurgulanmaktadır.

Hevâ-yı zülf-i şeb ü ârzû-yı rûyınla

Siyeh-şürû' u beyâz-intihâdır âh-ı sabâh (G/27.4)

4.4.3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erba'a)

Eski inanışa göre âlem-i ecsâm üç kısımdan oluşur.⁷³

⁷³ Kurnaz, C.; a.g.e., s. 494.

1. Eflâk (Dokuz gök)
2. Erkân (Ateş, hava, su, toprak)
3. Müvelledât (Maden, nebat, hayvan)

Erkân-ı Erbaa adıyla da anılan anâsır-ı Erbaa, tabiatları bakımından ayrı olup, her unsur çifte özelliğe sahiptir.

1. Ateş: Kuru, sıcak
2. Hava: Rutubetli, sıcak
3. Su: Rutubetli, soğuk
4. Toprak: Soğuk, kuru

Ecrâm-ı felekiyye, bu unsurlara tesiri bakımından baba, bu dört unsur, tesir altında kalma bakımından ana gibidirler. Böylece madenler, bitkiler ve hayvanların meydana getirdiği mevâlid-i selâse adı verilen mürekkep varlıklar meydana gelir.⁷⁴

Tabiatta gördüğümüz bütün canlı ve cansız varlıklar, dört ana unsurun ya birinden ya da birkaçı veya hepsinin karışımından meydana gelmiştir. Bu dört ana unsur; su, toprak, ateş ve havadır. Divan şiirinde olduğu gibi, Esad Efendi'nin şiirlerine de konu olan bu unsurlar, değişik tasavvur ve manalarda kullanılmış, şiirin güzelliğine güzellik katmıştır.

4.4.3.1. Su ve İlgili Unsurlar

Anâsır-ı erbaanın bir unsuru olan su, canlıların hayat kaynağıdır. Berraklığı, akıcılığı, temizleyiciliği ve ateşi söndürme özellikleriyle divan şairlerinin ilgisini çekmiştir. Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde su unsuru, genellikle akıcılığı, hareketliliği ve harareti giderici özellikleriyle kullanılmaktadır.

Sevgilinin söğüt ağacı (bîd) şeklinde tasavvur edildiği beyitte, rakipler ise su olarak hayal edilmektedir. Söğüt ağacının bu sularla birçok macerasının olduğu dile getirilmektedir.

⁷⁴ Sefercioğlu, N.; a.g.e., s. 396.

Bâdin o suda hâli perişan değil midir

Cûlarla nice su götürür macerası var (G/54.8)

Su, beyitlerde genellikle akıcılığı ve parlaklığı bakımından âşığın gözyaşı (sirişk) ile benzerlik içinde yer almıştır. Körpe fidanların kenarında akan su ile âşığın gözyaşları arasında ilgi kurulmuştur. Sevgili, taze fidan olarak düşünülünce, sevgilinin yoluna dökülen gözyaşları da o fidanın dibinde akan suya teşbih edilmektedir.

Her sû sirişkim olsa revân payına n'ola

Ey nahl-i taze şu gibi cûyânınım senin (G/131.6)

Sevgilinin güzelliği, güllerin ve ağaçların bulunduğu bir bahçe olarak hayal edilmektedir. Âşığın gönlü ise bu bahçedeki ağaçları ve gülleri besleyen, onlara hayat veren su olarak düşünülmüştür.

Bend oldum o zülf-i 'anberîne

Dil virdim  izârına berine

Dil su gibi akdi bâğ-ı hüsnün

Nahl-i güline sanavberine (N/27)

Âşık, sevgilinin boyunu ve yanağının güzelliğini hayal ettikçe gözyaşı dökmetedir. Bu gözyaşları, taze bir gül ağacının gölgesinden revân olan suya teşbih edilmektedir.

Fikr-i kadd ü ârızınla bak sirişk-i çeşmime

Sâye-i nahl-i gül-i terden revândır sanki âb (G/11.3)

Bir başka beyitte su, saf olması yönüyle insan ile ilişkilendirilmektedir. Kişi ne kadar safi olursa olsun felek sonunda onu, dolap gibi döndürecektir.

Ne kadar sâf-derûn olsa kişi âb gibi

Döndürür çarh anı tekdîr ile dolâb gibi (G/202.1)

4.4.3.1.1. *Deniz (Bahr, Ummân, Deryâ, Yem, Kulzüm)*

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda deniz, genellikle büyüklüğü, derinliği ve dalgalı oluşu ile konu edilmiştir. Suyun en hareketli ve muammalı şekli denizdir. Aşğın aşk yolunda çektiği sıkıntılar, denizin dalgaları olarak düşünüldüğü zaman deniz de büyük bir aşk olarak tasavvur edilebilir. Peygamberliğin büyük bir deiz olarak ele alındığı beyitte peygamberimiz, o denizde yer alan temiz bir inci tanesine benzetilir.

Sen ol yegâne dür-i pâk-i bahr-i bi'set kim

Ki sana tâc-ı nübüvvet makâm-ı a'lâdır (K/3.25)

Pâdişâhların övüldüğü manzumelerde, bahr kelimesi sıklıkla kullanılmıştır; çünkü pâdişâh, karalara ve denizlere hükmeder. Bunun içindir ki “pâdişâh-ı berr ü bahr” olarak vasıflandırılırlar.

Cenâb-ı pâdişâh-ı berr ü bahri

Emîn itsün kederden Rabb-i İzzet (T/18.1)

Bir başka beyitte ise denizlerin böylesine dalgalı olmasının sebebinin rüzgâr olduğu ifade edilmektedir.

Dile bâdî-i hurûş oldı hevâ-yı zülfi

Bâddır eyleyen emvâc-sitân deryâyı (K/11.14)

Sevgili (peygamber), izzet denizinin incisi olarak hayal edilmektedir. Alemin ve insanların yaratılması asla ona bahâ olamaz. Bu beyitte deniz, mecazî bir şekilde ele alınmaktadır.

Zât-ı pâkin o dür-i kulzüm-i izzetdir kim

Hilkat-i âlem ü âdem olamaz ana bahâ (K/2.31)

4.4.3.1.2. *Bulut (Ebr, Sehâb)*

Bulut, yağmurun oluşmasını sağlayan bir unsur olması itibariyle lütuf ve ihsan kaynağıdır. Buluttan inen sular, yeryüzündeki bitkilerin yeşermesini sağlar. Bu münasebetle

bir beyitte övülen kişinin göstermiş olduğu adalet, buluta teşbih edilmektedir. Onun adaleti, nisan yağmurlarını bırakan bulut gibi her yeri feyizlendirmiştir.

Sehâb-ı adli imtâr eyleyüp nîsân-ı ihsânın

Tarâvet-zâr-ı şâdî kıldı bâgîstân-ı aktârı (T/39.2)

Sevgilinin yüzünün parlaklığı yönüyle güneş ve aya benzetildiği beyitte, zülfü de rengi münasebetiyle bulut olarak tasavvur edilmektedir. Onun zülfü, yüzüne dökülüp, yanağını kapadığında, güneşin ışığını bulutların kapaması gibi bir durum ortaya çıkar.

Rûy-i pür-tâb üzre ol meh zülfîni kıldı nikâb

Âfitâb-ı 'âlemi setr eyledi gûyâ sehâb (G/11.1)

4.4.3.1.3. Çiğ (Şebnem, Jâle)

Sabah vakti bitkilerin üzerine düşen, güneş doğunca buharlaşarak yükselen su damlası olan şebnem, yuvarlak, küçük şekli ve su ihtiva etmesi özellikleriyle konu edilmiştir. Aşık, sevgilinin yanağını hayal ettikçe, onun hararetiyle gözünden yaş akmaktadır. Şebnem, güneşin sıcaklığına karşı koyamaz, hemen buharlaşır. Aşığın yüreğindeki buzlanmış hisler, sevgilinin hayalinin sıcaklığıyla birlikte gözyaşı olarak dışa vurulmaktadır.

Hayâl-i ârızın itmezdi eşk-i çeşmi revân

Tahammül olsa teb-i âfitâba şebnemde (G/170.3)

Jâle, aslının su olması ve şekli bakımından gözyaşı ile ilişkilendirilmektedir. Aşığın yaralarının lâle olarak tasavvur edildiği beyitte gözyaşı ise çiğ tanesine teşbih edilmiştir.

Ey dâğ-ı taze yâre açıl lâleler gibi

Ey eşk-i dîde sen de saçıl jâleler gibi (G/192.1)

4.4.3.2. Toprak (Hâk)

Divan şiirinde toprak, aşığılarda olması, verimli ya da çorak olması, canlı varlıklar için aslî unsur olması bakımından ele alınmaktadır. Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde toprak,

değişik şekilleriyle birçok beyitte anılmıştır. Divanda toprak genellikle sevgilinin veya övülenin ayağının altında bulunuşu ile ilgili olarak konu edilmiştir. Âşık, her dâim sevgilinin ayağı toprağına yüz sürmek ister.

Yok yüzüm olmaga mâlîde-cebîn-i hâkin

Eyledim vâsıta çün midhat-i zât-ı pâkin (K/5.26)

Toprağın en çok ilgi kurulduğu unsur, âşık va onun bedenidir. Sevgilinin kapısının, eşığının ve yolunun toprağı âşıktır. Âşığın bedeni, sevgilinin yolunda, onun toprağıyla yeksân olmuştur. Bu, âşığın arzu ettiği bir hâldir.

Veânî-i nesîm-i aşk ile kesb-i sūrûr itdim

Hemân savb-ı der-i yâr-i sitem-gerden ubûr itdim

Tenim hâki-yle yek-sân eyleyüp terk-i şu'ûr itdim

Gubâr-asâ o dem kim reh-güzârında mūrûr itdim

Alup gîsû-yı müşkîn-târını bûyın huzûr itdim (Tah/5.1)

Cisimlerin gölgesi toprağına düşer. Âşık da gölge gibi sevgilinin ayağı toprağına düşmek ve ona alnını sürmek ister; fakat sevgili, bunu bile âşığı çok görmektedir. Âşık da bu durumdan duyduğu üzüntüyü şu şekilde ifade eder.

Sâye-âsâ rûy-mâl-i hâk-i pâyi olmağı

Eyledi benden o serv-i ravza-i behcet dirîg (G/111.3)

Âşık, sevgilinin gölgesi gibidir. Bir an olsun onun yanından ayrılmak istemez ve sürekli onun ayağı toprağına yüz sürmek ister.

Sâye-veş ol serv-kadden bir dem olmazdım cüda

Çihre-sây-i hâk-i pâyi olmağı olsa mesâğ (G/112.4)

4.4.3.2.1. Toz (Gubâr)

Toz, genel olarak toz-toprak ya da sevgilinin ayağının veya kapısının tozu anlamlarında kullanılmıştır.

Sabâ gubâr-ı deriyle güzâr kılsa yemi

İder uzag ile emvâcı tîg-i cevher-dâr (K/9.33)

Toz, ayaklar altında bulunması, rüzgâr tarafından kolayca savrulması ve bazı maddelerin toz halinde bulunması gibi sebeplerle beyitlere konu edilir. Sürme, toz haldedir. Âşıklar, sevgilinin ayağının tozunu, gözlerine sürme olarak çekerler.

Gubâr-ı dergehi aks itdi çeşm-i Râgıbda

Aceb mi bakmasa ger sürme-i Sıfahana (T/35.16)

4.4.3.2.2. Taş (Seng)

Taş, beyitlere sertliği ile konu olmuş ve bazı tasavvurlar için de kullanılmıştır.

Sevgilinin güzelliğini gören taş, papağan gibi konuşmaya başlamıştır.

Göricek âyîne-i nûr-ı cemâl-i pâkin

Seng güftâra gelüp söyledi tûtî-âsâ (K/2.38)

Sevgili, âşığa karşı çok acımasız olduğu için “seng-dil” yani taş gönüllü/kalpli olarak vasıflandırılır. Bu beyitte “taşa çalmak” deyimine de yer verilmiştir.

Câm-ı hatır pür-mey-i 'aşkıdır ana bakma kec

Çalma taşa eyleme ey seng-dil kesr-i zücâc (G/22.4)

4.4.3.3. Ateş (Nâr)

Dört unsurdan biri olan ateş; rengi, parlaklığı, yakıcılığı, dumanı ve külüyle çeşitli hâl ve durumlarda kullanılmaktadır. Genelde en kuvvetli hli olan gönül ateşi tasavvuru yapılmakta, âşığın âhının ateşinden cihanın tutuştuğu ifade edilmektedir. Esad Efendi'nin şiirlerinde, gerçek anlamından ziyade mecazî anlamıyla kullanılan ateş ve yanmak, birçok beyitte ele alınmıştır. Aşk, hicrân, firâk, âh gibi manevî heler de yakıcı ve acı verici olası bakımından ateşle ilişkilendirilir.

Nâr-ı hicranınla ey şûh-ı cihan

Derd-nâkim ben helâkim sîne çâk

Giryeye olsa n'ola kârım her zamân

Derd-nâkim ben helakim sîne çâk (Mur/1.1)

Âşığın gönül ateşi ile gökyüzündeki yıldızın saçtığı ışık arasında ilgi kurulmuştur. Âşık, geceleyin etrafı aydınlatan o ışığın gönül ateşinin kıvılcımı mı; yoksa gökteki yıldızın ışığı mıdır buna karar verememiştir.

Sipihrin ahteri mi şu'le-bahş olan her şeb

Şerâr-ı âteş-i dilden eser midir görinen (G/159.3)

Âşığın âhı, yakıcı olması münasebetiyle ateşle ilişkilendirilir. Âşığın âhının kıvılcımı, ışık saçarak gökyüzüne kadar çıkmıştır.

Âhım şerârı çıkmada sevdâ-yı hâl ile

Cevv-i sipihre şu'le-i cevvaler gibi (G/192.5)

Pervânenin sürekli sustuğunun, bülbülün ise mütemadiyen konuştuğunun ifade edildiği dörtlükte âh ile ateş/kıvılcım arasında benzerlik kurulmaktadır.

Ey âh-ı şerer-feşân nedir feryadın

Kimdir ki 'aceb bu vech ile üstadın

Pervane ise hamûş u bülbül gûyâ

Âteşle hevâ mı bâdî-i irşadın (Rub/4)

Ateş, rengi ve parlaklığı bakımından sevgilinin yanağıyla ilişkilendirilir. Yanağın ateş olarak tasavvur edilmesinde üzerindeki ayva tüylerinin de etkisi vardır. Âşığın sinesinin üzerindeki yaraların muma teşbih edilmesi, sevgilinin yanağının da o mumları yakmaya yarayan ateş olarak hayal edilmesine sebep olur.

Şevk-ı ruhsannla yaksam sînem üzre n'ola dâğ

Âteş-i pür-şu'leden sûzân olur zîrâ çerâğ (G112.1)

Ateş, yakıcıdır ve yakıcılığı şiirlere konu edilmiştir. Âşığın cân ipi, bir kıl gibi ateşe düşmüştür. Sevgilinin güzelliği, ateş olarak düşünülür. Âşık da bu ateşe düşmüştür.

Kâkülün ideli sevdâ-yı derûnum tehyîc

Cism-i mehzûle siyeh-câme-veş oldu pür-pîç

Olmağın rişte-i bârîk-i hayâl ile nesîc

Tâb-ı hüsnüle olur ham-be-ham u pîç-â-pîç

Târ-ı cân âteş-i sûzâna düşen mûy gibi (Tah/4.4)

Âşığın ateşin etrafında dönen pervaneye teşbihi de aşkın ateş olarak vasıflandırılmasının bir sebebidir. Âşık, sevgilinin yanak çerâğına baktıkça, o mumun ateşinden gönlü yanmaktadır.

Çerâğ-ı ârız-ı yâre ne dem nigâh ideriz

O sûz ile dili pervâne-veş tebâh ideriz (G/84.1)

4.4.3.4. Hava

4.4.3.4.1. Rüzgâr (*Bâd, Nesîm, Sabâ*)

Şeyhülislâm Esad Divâmı'nda dört unsurdan biri olan rüzgâr, “bâd-ı sabâ”, “bâd-ı bahâr”, “bâd-ı subh”, “bâd-ı seher”, “bâd-ı ümîd”, “hevâ-yı zülf”, “bâd-ı âh” terkipleri içinde yer almıştır. Bir hava unsuru olarak rüzgâr, Esad Efendi'nin gazellerinde bâd, nesîm, sabâ gibi şekilleriyle hem asıl anlamı, hem de mecazî anlamıyla kullanılmaktadır. Rüzgâr, sevgilinin kokusunu etrafa yayma, onun saçlarını dağıtma özellikleriyle el alınmaktadır.

Eşk-i fûrkat-rîz olur zülfün perîşân itse bâd

Dîde-i gam-giryeye-mutâdım hevâdan nem kapar (G/72.2)

“Sabâ, lugatte gün ile gecenin beraber olduğu zaman, güneşin doğduğu taraftan esen rüzgara denir. Divan şiirinde ise genellikle sevgilinin semtinden esen rüzgara denmiştir. Sabâ ve nesîm, hafif ve latif esen rüzgârlardır”.⁷⁵ Divanda sabâ, çiçeklerin açılmasına ve hareket etmesine sebep olması, güzel koku yayması özellikleriyle çeşitli

⁷⁵ Onay, A. Talat; a.g.e., s. 385.

tasavvurlara konu edilmiştir.

Peyâm aldım çemende nûkhet-i müşkîn-i sünbûlden

Sabâ bir şemmecik almış getürmiş ana kâkülde (G/145.1)

Sabâ, sevgili ile âşık arasında haber taşır. Sevgiliden ayrı olduğu için hasta olan âşık, bu hastalığını, tabib olan sevgiliye iletmesi için sabâdan yardım istemektedir.

Sabâ var ol tabîb-i câna bîmâr olduğım söyle

Beni bir kerre görmek ana sıklaet gelmesün gelsün (G/146.4)

Nesîm-i seher, sevgilinin saçının kokusunu her tarafa yaymıştır. Sevgilinin turesinin cefâ tuzağı olarak tasavvur edildiği bu beyitte, onun zülfü de Hoten müşkü ile ilişkilendirilmektedir.

Ruhunda turre mi dâm-ı cefâ mıdır bilmem

Disem ki müşk-i Hotendir hatâ mıdır bilmem

Peyâm-ı zülfüm almış gibi nesîm-i seher

Bir iki nağme işitdim sabâ mıdır bilmem (N/28)

Bâd-ı sabânın haberci olarak vasıflandırıldığı bir başka beyitte ise şu ifadeler yer almaktadır. Gülün (sevgili) bağa geldiğini gören bâd-ı sabâ, bu durumu derhal bülbüle (âşık) müjdelemek için gelir.

Seherî bâğda gördüm yelerek bâd-ı sabâ

Geldi teşrîf-i güli bülbüle kıldı tebşîr (G/61.3)

Bâd-ı sabâ, sevgilinin zülfünün ve hattının kokusunu gül bahçesine götürmüştür. Bu kokuyu alan benefşe ve şebbû gibi çiçekler, sevgilinin kokusunun güzelliği karşısında kendilerinden geçmiştir.

Es'adâ bûy-ı hat u zülfi ile bâd-ı sabâ

Vancak gülşene mest oldu benefşe şeb-bû (G/162.5)

4.4.4. Hayvanlar

Şeyhülislâm Esad'ın şiirlerinde birçok byitte yer alan hayvan türleri, sahip oldukları özellikleri itibariyle değişik hâl ve durumlarda kullanılmış, teşbih unsuru olarak ele alınmışlardır. Hayvan türü olarak Esad Efendi'nin şiirlerinde kuşlar, dört ayaklı hayvanlar, böcekler ve sürüngenler yer almaktadır.

4.4.4.1. Kuşlar

Şeyhülislâm Esad Divânı'nda kuş, herhangi bir kuş cinsi belirtilmeden ele alındığında âşığın cânı ve gönlü için benzetilen olarak kullanılır. Kuş ile gönül ve cân arasında kurulan münasebetlerde kuşların uçma ve tuzağa düşme özellikleri önemli unsurlardır. Cân ve gönül kuşunun kanatlarını açan âşık, sevgilinin kapısını da yuva yapmak istemektedir.

Açalım murg-ı dil ü cânımızın bâl ü perin

Aşiyân eyleyelim haclet ile savb-ı derin (K/5.2)

Sevgili, güzellik bahçesinin süslü gülü olarak tasavvur edilmiştir. Aşık ise bu gül için feryâd eden kuş olarak hayal edilir. Kuşun ses çıkarma, feryad etme gibi özellikleri, âşık ile arsında ilgi kurulmasına sebep olmuştur.

Ey gül-i zîbende-i bâğ-ı bahâ

Murg-i nâliş-kârınım rahm it bana

Ben de Es'ad-veş olup mâil sana

Derd-nâkim ben helâkim sîne çâk (Mur/1.3)

4.4.4.1.1. Kuş Çeşitleri

4.4.4.1.1.1. Bülbül (*Andelîb, Hezâr*)

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda en çok sözü edilen kuş, bülbüldür. Bunun en önemli sebebi, bülbülün âşığa, gülün ise sevgiliye teşbih edilmesidir. Bu münasebetle bülbül, beyitlerde genellikle âşık için benzetilen olarak yer almaktadır. Bülbülün ötüşü ile âşığın feryâd u figânı arasında ilgi kurulur. Divanda yer alan bülbül redifli gazel,

bülbülün divan şâirleri için ne kadar önemli olduğuna dair fikir vermesi bakımından ehemmiyetlidir. Bülbülün sürekli feryâd edip inlemesi, başına iş açmasına neden olmuştur. Bu yüzden kafese hapsedilmiştir.

Sen de dilinle uğradın ey bülbül eyle pes

Sana bu hoş nevâlar için oldu câ kafes (G/98.3)

Bülbülün mutsuz gönlü, aşk ateşine düştüğü günden beri, onun âhının ateşi, bütün cihanı yakmaktadır. Bu beyitte, bülbülün güle olan aşkı, mübalağalı bir şekilde ifade edilmektedir.

Düşelden âteş-i aşka dil-î nâ-şâdın ey bülbül

Cihân-süz oldu her dem âh-ı âteş-zâdın ey bülbül (G/137.1)

Bülbülün en belirgin hususiyeti sesidir. Hem sesinin güzel olması; hem de güle olan aşkı nedeniyle sürekli inlemektedir. Aşk bağının bülbülü, pervane böceği gibi kendini ateşe atıp yansa da yanan cisminin külleri, yine feryâd edip inleyecektir. Bir an için olsun susması mümkün değildir.

Hezârî bâğ-ı aşkın yansa da pervâne-veş Es'ad

Remâd-ı cismi âh u nâleden bir dem hamûş olmaz (G/77.7)

Gül ve bülbül konu olduğu zaman, akla gelen ilk şey diken olur. Bu beyitte, gül-bülbül-diken üçlemesi, tenasüp içinde ele alınmıştır. Bütün güllerin eteğini dikenler sarmıştır. Bülbülün gece-gündüz feryâu figân etmesi boşunadır.

Hârlar dâmenin almış her gül-i nev-restenin

Rûz ü şeb bî-hûde eyler âh u efgân andelîb (G/15.3)

4.4.4.1.1.2. Şahbâz (Şahin), Karga (Zâg)

Gücün, kuvvetin sembolü olan şahbâz, övülenin himmeti ve kadri için benzetilen olarak ele alınmıştır. Ayrıca avcılığı ve yüksekte uçması bakımından da konu edilmiştir.

Şâh-bâz-ı himmeti perrân idüp sayd eyledim

Ol hümâ-yı nâzı Es'ad evcde pervâz ile (G/171.5)

Sevgilinin gözü, âşığın gönül kuşunu avlamış olması yönüyle şahbâza teşbih edilmektedir.

Es'adâ bir gözi şeh-bâza şikâr oldu gönül

Tutulup dâma kapıldın yine âhû-yi heves (G/100.5)

Kraga, yer aldığı beyitte nesnelere başına üşüşmesi itibariyle konu edilmiştir. Karga, divan şiirinde genellikle rakibi sembolize etmektedir. Bu beyitte de yine bu anlamda kullanıldığı görülür.

Neden ağyâra va'd-i bûse hadd-i hâl-dârından

Revâ mı zâglar gül hırmeninden dâne-çîn olmak (G/118.5)

4.4.4.1.1.3. *Tûtî (Papağan)*

Tûtî, ayna karşısında konuşması ve şeker yemesi gibi özellikleri dolayısıyla şâir, âşık için benzetilen olarak kullanılır. Aşık, sevgilinin ayna olarak tasavvur edilen sînesini görünce papağan gibi konuşmaya başlar.

Görüp pür-şevk olur dil sîne-i billûr-ı cânânı

Belî âyinedir tûtîyi gûyâ itmeğe bâ'is (G/21.3)

Papağanın şeker yemesi, sevgilinin de sözlerinin şeker olarak düşünülmesi, sevgili ile papağan arasında ilişki kurulmasına sebep olmaktadır.

Şekker-feşân vasf-ı lebin olsa ger n'ola

Tûtî-i tab'-ı nâdire-gû Kande-hârlıdır (G/70.6)

4.4.4.1.1.4. *Hümâ, Anka (Sîmurg)*

Hümâ ve Anka, efsanevî kuşlardır. Hümâ, yer aldığı beyitlerde genellikle yüksekte uçması açısından konu edilmiştir.

Şâh-bâz-ı himmeti perrân idüp sayd eyledim

Ol hümâ-yı nâzı Es^çad evcde pervâz ile (G/171.5)

“Anka, Kaf Dağı’nda yaşadığına inalınan, renkli tüylerle süslü bir kuştur. Bu kuşa Sîmurg da denilir.”⁷⁶ Divanda birkaç beyitte zikredilmiştir.

Bir zübâb olsa nazar-kerde-i bâz-ı himemi

Aynına almaya çün per-i meges ‘ankayı (K11.27)

4.4.4.1.1.5. *Bâşe (Atmaca), Sakr (Doğan)*

Bâşe, divanda sadece bir yerde avcılığı yönüyle Gönül için benzetilen olarak kullanılmıştır.

Bâşe-i sayyâd-ı dil dahi değil hurde-şikâr

Perr ü bâl ağdırmadan şayd eyler ^çankâ-yı emel (G/136.5)

Sakr da bâşe gibi sadece bir beyitte ele alınmıştır. Şahin ve anka ile birlikte konu edilmektedir.

Musahhar eyledi zâtı cihânda her ne ki var

Hurûfi şâhin ü anka vü sakrı kıldı şikâr (L/12.5)

4.4.4.1.1.6. *Bûm (Baykuş), Şeb-pere (Yarasa)*

Baykuş, sesinin kötü olması nedeniyle insan nefsiyle ilişkilendirilir. Nefsin istekleri, baykuş sesi olarak tasavvur edilir.

Gülzâr-ı ma^ç rifetde zebanım idüp hezâr

Feryâd-ı bûm-ı nefsimi hâmûş kıl bana (G/2.4)

Yarasa, geceleyin uçması ve gün ışığına bakamamsı gibi özellikleriyle konu edilmektedir.

Nûr-ı teslîmî ider tîre-zidâ-yı âlâm

Eyleyen şeb-pereye zulmeti mehtâb gibi (G/202.2)

⁷⁶ Levend, A. Sırrı; a.g.e., s.183

4.4.4.1.1.7. *Kebk (Keklik)*

Divanda sadece bir beyitte ele alınan keklik, avlanması yönüyle konu edilmiştir.

Zîver-i dest eyledim şeh-bâz-ı ikbâli n'ola

Olsa nahcîrim pey-â-pey kebk-i zîbâ-yı emel (G/136.2)

4.4.4.2. *Dört Ayaklı Hayvanlar*

Divan şiirinde kuşlar, uçuşu yönüyle ele alınmış olmasına rağmen, dört ayaklı hayvanlar da kendilerine has şekil ve özellikleriyle değerlendirilmektedir. Esad Efendi'nin şiirlerinde yer alan bu hayvan türlerinin, az oldukları halde yine de ele alınıp incelenmesi kayda değerdir. Bu hayvanlar; at, aslan, âhû ve köpektir.

4.4.4.2.1. *At (Esb, Rahş, Semend)*

Divanda üzerinde en fazla durulan dört ayaklı hayvan attır. Savaşlarda binek olarak kullanılması, yük taşımada kullanılması, heybetli duruşu, rikâbı ve yürüyüş şekli bakımından çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Dönemin en güzel binek hayvanı olması, övülenin veya sevgilinin “şehsüvâr” olarak vasıflandırılması, atın beyitlerde sıklıkla anılmasının sebepleridir.

Ol şeh-süvâr-ı nâz çıkup seyr-i gülşene

Kılmış rakîb-i seg-menîşi esbine redif (G/113.2)

Sevgilinin güzellik şâhı olarak hayal edildiği beyitte, at da nâza teşbih edilmiştir. Güzellik şâhı, nâz atına bindiği zaman, bütün “cihân-ı rûh”, onun rikabına piyadelik ederler.

Binüp o şâh-ı hüsün esb-i nâza ferzâne

Düşer rikâbına rûh-ı cihân piyâdelige (G/175.3)

Bir başka beyitte ise at, vuslata benzetilmektedir. Aşık, rüyasında, vuslat atına bindiğini ifade etmektedir.

Hâbımda esb-i vuslata oldum süvâr lîk

Ayn-ı firâset ile bu rü'yâ yorulmadı (G/197.5)

4.4.4.2.2. Köpek (İt, Seg)

Divanda daha çok rakîb için benzetilen olarak ele alınmıştır. Necis bir hayvan olarak kabul edildiği için sürekli rakîble ilişkilendirilir.

Ta'n eyler imiş saydıma ol çeşmi gazali

Şîrâna rakîb-i sege sundukça sunaydım (G/142.5)

4.4.4.2.3. Arslan (Şîr)

Divanda “şîr-i jiyân” ve “şîr-i vegâ” olarak vasıflandırılan arslan, gücü ve heybeti itibariyle savaş ve kahramanlıkla ilgili olarak konu edilmiştir.

Asaf-ı pür-azamet dâver-i Risto-fitnat

Kahraman-savlet ü Rüstem-hareket şîr-i vegâ (K/7.2)

4.4.4.2.4. Ahû (Gazal)

Güzel gözlerinden dolayı Divan şiirinde, sevgiliye bir benzetme unsuru olarak kullanılır. Şeyhülislâm Esad Divanı'nda da bu şekilde ele alınmıştır.

Âhu-yı vahşet-âver-i sahrâ-yı fitnedir

Olmaz hemîşe dîde-i yâr âdem-âşinâ (G/3.3)

4.4.4.3. Böcekler ve Sürüngenler

4.4.4.3.1. Pervâne

Pervâne, gece kelebeği de denilen kanatlı, küçük bir böcektir ve kendini yakıncaya kadar mum ile uğraşır. Bu hayvanın gözleri küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca gördüğü ışığa koşar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve kendini fener, lamba, mum gibi şeylere çarpar. Bunun neticesinde kanatları ve vücudu yanar.⁷⁷ Divanda pervâne, muma düşüp kanatlarını kırması itibariyle sevgilinin yanağına

⁷⁷ Onay, A. Talat; a.g.e. s.366

düşen Aşığın gönlü için benzetilen olarak kullanılmıştır. Bu tasavvurda sevgilinin yanağının çerâğa benzetilmesi de önemli bir husustur.

Çerâğ-ı 'ârız-ı yâre ne dem nigâh ideriz

O sûz ile dili pervâne-veş tebâh ideriz (G/84.1)

4.4.4.3.2. *Sinek (Mekes)*

Mekes, divanda sadece bir beyitte ele alınmıştır. İnce kanatları yönüyle anılır ve herhangi bir tasavvura konu olmamıştır.

Bir zübâb olsa nazar-kerde-i bâz-ı himemi

Aynına almaya çün perr-i meges 'ankâyı (K11.27)

4.4.4.3.3. *Karınca (Mûr), Yılan (Mâr)*

Divanda karınca, Hz. Süleymân-karınca kıssası ile olan ilgisi sebebiyle yer almıştır.

Himem-ârâ ki ider olsa ne dem manzûrı

Afet-i pîl-i demân mûr-ı adem-âsâyı (K/11.31)

Sevgilinin gümüş gibi parlak sînesinin hazine şeklinde tasavvur edildiği beyitte, zülfünün şekli ve siyah rengi yönüyle, o hazineyi bekleyen yılan olarak tasavvuruna sebep olmuştur.

Dök mâr-ı zülfi sîne-i sîmînin eyle bend

Dest urmasun o dahmeye ağyâr-ı bed-nihâd (G/31.2)

4.4.5. Nebatlar

4.4.5.1. *Ağaçlar*

4.4.5.1.1. *Servi*

“Servi, Farsça bir kelimedir. Halk dilinde selvi olarak bilinir. Yurdumuzda bol miktarda yetişir. İnce ve uzun bir boya sahip olan servi ağacının dalları yukarıya doğru uzanır. Yeşil renkli yaprakları pul şeklinde olup yaz-kış dökülmez, meyvesi yoktur.”⁷⁸

⁷⁸ Öztoprak, N.; Hayretî Divânı'nda Bitkiler, Yüksek Lisans Tezi, İst. 1986

Servi, Şeyhülislâm Esad Divânı'nda en çok bahsedilen ağaç çeşididir. Servi ile sevgilinin düzgün boyu arasında kurulan ilgi, bunun en önemli sebebidir. Bazı beyitlerde istiâre yoluyla boy zikredilmeden sadece sevgili de “srvi” olarak vasıflandırılır. Sevgiliden ilham alınarak yazılan bazı beyitlerde serv-i hıramân, serv-i revân gibi terkiplerle sevgilinin salınarak nazla yürüyüşü ifade edilmiştir.

Olmağa rû-mâl bir serv-i revânın pâyına

Sûy-i İstanbula sular gibi akdı gönlümüz (G/81.3)

Serviler, su kenarlarında bulunur. Âşığın gözyaşlarının, servinin dibine akan suya benzetilmesi de servi ile sevgili arasında kurulan ilginin bir sebebidir.

Düşeli sâye-veş ol serv-i revâna dil-i zâr

Akdı eşkim gibi sûy-i rehine cûy-i heves (G/100.3)

Servinin, düzgün şekli bakımından münasebet kurulduğu diğer bir unsur ise elif harfidir. Servi ve elif arasında ince ve düzgün şekil itibariyle benzerlik kurulmuştur.

Eyleyen âzâde iken servi gülşende dü-tâ

Evvel ü âhir elif-kaddidür anın Es'adâ (G/1.5)

4.4.5.1.2. Bîd (Söğüt Ağacı)

Söğüt ağacı, su kenarında bulunması ve titremesi yönüyle teşbihlere konu olur.⁷⁹

Âşığın gönlünün su olarak tasavvur edildiği beyitte bîd ise sevgili olarak hayal edilir.

Bîdin o suda hâli perişan değil midir

Cûlarla nice su götürür macerası var (G/54.8)

4.4.5.1.3. Sanevber, Ar'ar

Sanevber, uzun ve ince yapılı bir ağaç olması yönüyle genellikle sevgilinin boyu için kullanılır. Bu beyitte servi ve sanevber, aynı anlamları ihtiva edecek tenasüple şekilde kullanılmıştır.

⁷⁹ Pala, İ.; a.g.e.; s. 70.

Hırâm-ı nâza âğâz eyleyince ol kad-i dil-cû

Didi serv ü sanavber gülşene şimdengerü yâ hû (G/163.1)

Ar'ar, divanda sadece bir yerde anılmıştır. Servi ile birlikte kullanılması dikkat çekmektedir.

Nesîm-i cünbüş-i nutkum çemende itse güzer

Kıldarı ar'ar ile servi beyt-i ma'nidâr (K/9.51)

4.4.5.2. Çiçekler

Çiçekler, genellikle renk, koku ve yapraklarının dökülmesi itibariyle şiirlerde benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Bunların gonca veya açılmış halleri, çeşitli tasavvurlara konu olmaktadır.

4.4.5.2.1. Gül (Verd)

Şeyhülislâm Esad Divanı'nda üzerinde en çok durulan çiçek güldür. Gül, güzel kokusu, kırmızı rengi, baharda açılması, yapraklarının kat kat oluşu bakımından beyitlerde çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Aşık olarak vasıflandırılan bülbül ve rakîb olarak bilinen diken ile münasebeti de gülün beyitlerde anılmasının sebepleri arasındadır.

Beyitlerde söz konusu edilen gül, genellikle kırmızı renklidir. Bu renk münasebetiyle gül, sevgilinin yanağı ve yüzüyle ilişkilendirilir. Sevgilinin zülfü sünbül, yanağı gül, hattı ise benefşe olarak düşünülür ve bunların hepsi de birbirine rakiptir.

Zülfe sünbül hadde gül hatta benefşe dil-firîb

Birbirine her biri bir vech ile olmuş rakîb (G/15.1)

Sevgilinin yüzü, muhtelif çiçeklere benzeyen birçok güzellik unsurunu üzerinde barındırması yönüyle çiçek bahçesi olarak düşünülür. Ağız ise bu çiçek bahçesinde yer alan nadide bir güldür.

Dehânın nâ-şüküfte gülşen-i rûyunda bir güldür

Figân-ı âteşînim anda reşk-i savt-ı bülbüldür (G/58.1)

4.4.5.2.2. *Gonca*

Gülün açılmamış hâli olan goncanın beyitlerde konu edilmesinin en önemli sebebi, küçük ve kapalı şeklidir. Genellikle sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olarak kullanılır.

Hande-rîz olsa ne dem gonca femin hoş-ter olur

İmtizâc-ı leb-i la'linle o gül-şekker olur (G/38.1)

Aşığın bülbül olarak tasavvur edildiği beyitte, bülbülün nâle ve feryâdı, goncanın gül gibi açılmasını sağlamıştır. Bu hususiyet, sadece bülbülün sesine mahsustur.

Güller gibi açdı nefesin goncayı âhir

Bülbül bu eser nâle vü feryadına mahsûs (G/105.4)

Bazı beyitlerde övülen şahıs, goncaya teşbih edilir. Bu beyitte övülen, zenginlik ve cömertlik bahçesinin dikensiz goncası olarak hayal edilmektedir.

Meded ey gonca-i bî-hâr-ı gülistân-ı atâ

Meded ey dürr-i girân-kadr-i yem-i lutf-i Hudâ (K/5.30)

Bir başka beyitte sevgilinin fiziki tasviri yapılırken dudağı goncaya, saçı sümbüle, yanağı lâleye, boyu fidana, bedeni ise yasemine teşbih edilmektedir.

Fem gonca turre sünbül ü had lâle kad nihâl

Ruhsâr verd-i âl ü beden yâsemîn ola (K/7.9)

4.4.5.2.3. *Lâle*

Divanda gül ve goncadan sonra en çok işlenen çiçek lâledir. Kırmızı rengi, ortasındaki siyah nokta ve şekli bakımından çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Sevgilinin dudağı ve yanağı, kırmızı renk bakımından lâle olarak düşünülen unsurlardır.

Es adâ ol lâle-had gül-ruh perinin nev hatı

Ravza-i ezhâr-zâr-ı rûyının şebbûsıdır (G/50.5)

Lâle, yapraklarının üzerinde siyah benekler bulunan bir çiçektir. Bu siyahlığın yıldırım düşmesi sonucu meydana geldiği söylenir. Bir beyitte, lâlenin üzerinde siyah beneklerin bulunması ve yapraklarının parça parça olması, lâlenin âşğın yaralı sînesi ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.

Aceb mi lâle-âsâ sîne-sad-çâk olsan ey Es^cad

Gönül pür-dâğ-ı şemşîr-i nigâh-ı pür-tegâfüldür (G/58.5)

4.4.5.2.4. *Sümbül*

“Sümbül, Arapça bir kelime olup Türkçe’de sümbül, sümbül, zümbül diye isimlendirilir. Kısa boylu, koyu renkli (siyah, mavi, lacivert), hoş kokulu bir süs çiçeğidir.”⁸⁰ Divanda birçok beyitte ele alınan sümbül, koyu rengi ve güzel kokusu bakımından sevgilinin saç ve kâkülü için benzetilen olmuştur. Sümbül bile sevgilinin zülfünün kokusunu kıskanmaktadır. Sevgilinin zülfünün kokusunu alan benefşe bile dedikoduya başlamıştır.

Şehâ gülşende sümbül zülfüne reşk eylemiş turmuş

Şemîm-i hattın almışken benefşe kıl ü kâl itmiş (G/101.2)

4.4.5.2.5. *Yasemîn (Semen)*

“Farsça bir isim olan yasemen, yasemin veya semen, Türkçe’de de bu şekilde kullanılmaktadır. Yasemin çiçeği beyaz renkli yaprakları sebebiyle beyaz zambak ismini de almıştır. Uzun boylu olup çeşitlerine göre bu uzunluk değişir.”⁸¹ Yasemin, bir beyitte sevgilinin bedeni için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Fem gonca turre sümbül ü had lâle had nihâl

Ruhsâr verd-i âl ü beden yâsemîn ola (K/7.9)

⁸⁰ Öztoprak, N.; a.g.e., s. 83.

⁸¹ Öztoprak, N.; a.g.e., s. 96.

4.4.6. Bağ, Bostan, Gülşen, Gülzâr

4.4.6.1. Bağ, Bostan

Servi, gül, lâle gibi çeşitli ağaçların ve çiçeklerin mekânı olan bağ, her mevsim değişikliğe uğraması yönüyle beyitlerde çeşitli tasavvurlar içinde konu edilmiştir. İlkbaharda canlanan, yenilenen bağ ve bahçelerin sonbahar ve kış mevsiminde canlılığını yitirmesi, fâni olan dünya ile benzerlik içinde düşünülmesine sebep olmaktadır. Bu itibarla bağ ve bahçe, beyitlerde “bâğ-ı âlem, bâğ-ı cihân, fenâ bağı” gibi terkipler içinde yer alır.

Afffe Kadın ol verd-i nihalistân-ı iffet kim

Fenâ bâğından itdi rihlet-i gülşen-geh-i ukbâ (T/12.1)

Aşk, içinde gülleri, bülbülleri, dikenleri barındıran bir bahçe olarak tasavvur edilmektedir.

Hezârı bâğ-ı aşkın yansa da pervâne-veş Es'ad

Remâd-ı cismi âh u nâleden bir dem hamûş olmaz (G/77.7)

Bağ ve bostanın içinde muhtelif güzellikler vardır. Bu güzelliklerin, sevgilinin güzelliğini oluşturan unsurlara teşbihi, yüzünün bağ olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Yanak üzerindeki nayva tüyleri ise bağ kenarında yetişen sümbül şeklinde tasavvur edilir.

Değildir hat 'izâr-ı tâb-nâk-i yârda ey dil

Kenâr-ı bağda olmuş demîde taze sünböldür (G/58.3)

4.4.6.2. Çemen

Çemen, beyitlerde fazla ele alınmamıştır. Bazı beyitlerde çemenzâr olarak zikredilir. Ağaçların ve çeşitli bitkilerin bulunduğu çemen, genişliği itibariyle dünya için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Zihî Ferruh-terîn evkât-ı feyz-â-feyz-i ihyâ kim

Çemân oldı çemen-zâr âleminin nahl-i bî-cânı (K/8.2)

4.4.6.3. *Gülşen, Gülzâr*

Divanda gül bahçesi; gülşen, gülzâr adlarıyla anılmıştır. Güzelliği, kokusu, sümbül, lâle, servi gibi çeşitli çiçeklerle ağaçların ve bülbülün mekânı oluşu, gül bahçesinin zikrediliş sebepleri arasındadır.

Güzellik (behcet), gül bahçesi olarak düşünülür. Sevgili de o bahçenin nadide bir gülüdür. Bu bahçenin olmazsa olmazı bülbül ise âşığı sembolize eder.

Nâlende eyleyen seni mânend-i andelîb

Es'ad o verd-i gülşen-i behcet değil midir (G/49.6)

Gül bahçesi, gezilip dolaşılması ve temâşa edilmesi özelliğiyle sevgilinin gezdiği bir mekândır. Sevgili, kendinden geçmiş bir hâlde gül bahçesine girer. Âşık, sevgiliye arz-ı hâl etmek ister; fakat onun “ser-mest” olduğunu sonradan anlar. Sevgiliye karşı kusur işlediğini itiraf eder.

O şeh seyrâna âğâz eyleyince sahn-ı gülzârı

Kodım râhında istirham idüp bu cân-ı bîmân

Görünce gerçi sundum arz-ı hâl-i hâtır-ı zân

Meğer ser-mest imiş hüşyâr sandım ol sitem-kârı

Zamansız söyledim derd-i dil-i zârı kusûr itdim (Tah/5.4)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Altı asırlık bir vetireye sığdırılan eski şiirimiz, XVIII. yüzyıla gelinceye kadar gerek nesir, gerekse nazım/şiir alanında en güzel örneklerini vermiş durumdadır. Bu asırdaki şâir ve nâsirlerin sanat anlayışı, eslâfın devamı niteliğindedir. Bu dönemde Klasik Türk Edebiyatı sanat anlayışının ve estetiğinin gerektirdiği bütün ayrıntılar göz önünde bulundurularak geleneğe bağlı kalınmıştır. Bu yüzyılın başında Nedim, asrın sonunda ise Şeyh Galib gibi şahsiyetler sayesinde eski şiirimizin gür sadası bir kez daha duyulmuştur.

Klasik Türk Edebiyatı; hayal ürünü, halkın yaşayışını yansıtmayan, yüksek zümre edebiyatı değildir. Divan edebiyatına mensup şâirler, ortaya atılan bu iddiaların aksine, günlük yaşamı ve doğada meydana gelen olayları ve varlıkları şiirlerine konu olarak almışlar, bunları kendi hisleri çerçevesinde sanatkârâne bir üslupla işlemişlerdir.

Şeyhülislam, müslümanların temsilcisi ve İslam hukukunun uygulayıcısı olarak toplum içinde önemli bir görev üstlenmişlerdir. Üstlendikleri bu rol nedeniyle her türlü söz ve hareketlerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Şeyhülislamın şâirlik noktasında da benzer hassasiyetlerinin olması gerektiği düşünülebilir. Ancak şu bir gerçektir ki şeyhülislam şâirlerin, gerek tarz gerekse üslup bakımından sâir Osmanlı şâirlerinden hiçbir farkı yoktur. Belirtilen bu hususiyet, Klasik Türk şiirinin öne çıkan özelliklerinden biridir. Bu manada, farklı meslek gruplarından olan ve değişik sınıflara (ilmiye, kalemiye, seyfiye) mensup şâirler arasında üslup yönüyle büyük farklılıklar görülmez. Aynı şekilde kadın şâirler ve erkek şâirler arasında da fazla bir ayrılık yoktur.

Bu anlamda, Şeyhülislâm Esad'ın yazdığı şiirlerde, duygu ve düşüncelerini açık, rahat bir şekilde ifade ettiğini söylemekte bir sakınca görmüyoruz. Aşk, tasavvuf ve tabiat içerikli şiirlerinde geleneksel ifade biçimlerini kullanmıştır. Sevilgi/kadın, meyhane, içki meclisleri, şarap gibi meselelerde mazmunları kullanmaktan ve bu konu

ile alakadar mecazları istimal etmekten çekinmemiştir. Hatta sevgilinin fiziki tasvirini yapmaktan dahi geri kalmamıştır. Fakat bütün bu hususiyetleri Klasik Türk şiirinin estetik anlayışı içinde değerlendirmek gerekmektedir. Zaten şeyhülislam şairlerin şiirlerinde aşk, kadın, şarap, meyhane gibi konuların işlenmesi ve bu kavramların kullanılması, Osmanlı şiir geleneğinden kaynaklanmaktadır. Şair, mutasavvıf olmadığı halde tasavvuftan bahsedebilir, sevgilisi olmadığı halde bir aşk macersından dem vurabilir. Aynen bunun gibi, bir şeyhülislam da sevgilisinden bahis açar ya da bir içki meclisini, meyhaneyi övebilir. Şeyhülislam Esad'ın şiirlerinde de bu ve benzeri durumları gözlemleyebiliriz.

Şeyhülislam Esad'ın şiirleri, onun Klasik Türk Edebiyatı'nın sanat anlayışı içinde başarılı bir şâir olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde deyim ve halk sözlerine yer vermiş, halkın âdet ve geleneklerini yansıtmıştır. Günlük hayatta kullanılan eşya ve elbiselerin, yiyeceklerin adları onun şiirlerinde yer etmiştir.

Esad Efendi, ince ve orijinal hayallere sahip bir şâirdir. Şiirlerinde belagat kurallarına ve kafiyeye önem verdiğini görmekteyiz.

Şeyhülislâm Esad Divanı'nı Din ve Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat başlıkları altında incelemiş bulunuyoruz. Bu şekilde, şiirin dokusunu meydana getiren unsur ve mefhumların tespiti ile şâirin his ve hayal dünyasını ortaya koymaya çalıştık.

Esad Efendi, yaşadığı dönemde şeyhülisamlık yapmış bir şâir olmasına rağmen Divan'ında tasavvufa dair terimlere ve unsurlara divan şiirinin geleneksel dokusu içinde yer vermiştir. İslamî inançlara bağlı bir müslüman olan Esad Efendi'nin şiirlerinde Hz. Muhammed, diğer peygamberler ve dört halife ile alakalı aykırı bir ifade yoktur. Dünyanın geçici olduğunu ifade eden Esad Efendi, bu dünyadaki her türlü saltanatın bir gün mutlaka biteceğini, bu sebeple buradaki güzelliklere aldanmamak gerektiğinin söylemektedir. Ona göre bu dünya, aldatici nakışlarla dolu bir yerdir.

Şeyhüislâm Esad'ın şiirlerinde, dönemin bazı devlet adamları, şâirler, tarihî ve efsanevî kişiliklerden oluşan geniş bir şahıs kadrosu mevcuttur. Tarihî ve efsanevî şahıslar, çoğunlukla İran mitolojisinden alınmıştır. Bu şahıslar, genellikle şâirin kendisi ve övgüler sunduğu devlet büyükleri için birer mukayese unsuru olarak konu edilmiştir. Leylâ, Mecnûn, Ferhâd, Şîrîn gibi aşk hikâyelerinin ölümsüz kahramanları da sıkça adı geçen tiplerdir.

Cemiyet hayatına renk katan pek çok tip, Şeyhüislâm Esad'ın şiirlerine konu olmuştur. Vezir, kethüdâ, paşa gibi saray çevresinde yer alan tiplerin yanında hekim, meşşâta, mutrib gibi halkın içinde bulunan tiplere de yer verilmesi, Esad Efendi'nin şiirlerinin, halkın yaşantısını yansıtmasına delil olarak gösterilebilir.

Divanda, üzerinde sıkça durulan ve bu nedenle tahlil çalışmamızın ağırlık noktasını teşkil eden âşık-sevgili-rakîb üçlüsünün şahsında ortaya konulan insan tipi, genellikle Divan edebiyatının klasik ölçülerine uygundur.

Tabiat; kozmik âlem, zaman unsurları, dört unsur, hayvanlar ve bitkiler başlıkları altında incelenmiştir. Hemen her beyitte yer alan bu unsurlar, şâirin tabiatı çok iyi gözlemlemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Tabiatla ilgili unsurlar, çoğu zaman insan tipi için bir benzetme veya karşılaştırma unsuru olarak ele alınmıştır.

Şeyhüislâm Esad Divanı'nda yer alan hayal ve tasavvurların daha önce başka şâirler tarafından kullanılıp kullanılmadığı konusunda kesin hükümler vermeyi doğru bulmadık. Bu şekilde bir kanaate varabilmek için çok yönlü bir çalışma gerekir ve böyle bir hüküm benzer incelemelerin karşılaştırılmasıyla mümkün olabilir.

Divan edebiyatı, içinde çok değerli inciler barındıran nihayetsiz bir umman gibidir. Tezimizi hazırlarken tahlil ettiğimiz hususiyetleri titizlikle incelememize, bilgileri doğru olarak aktarmaya gayret etmemize rağmen, bir dönemin edebiyatını tam anlamıyla idrak edebilmek için o devrin kültürüne hâkim olunması gerektiği

kanaatindeyiz. Bu sebeple noksanlıklarımızın hoş görüleceği ümidindeyiz.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, şeyhülişlâm Esad Efendi, ince ve orijinal hayallere sahip bir şâirdir. Her ne kadar birinci sınıf bir divan şâiri olmasa da, şiir alanında adından söz ettirmeyi başarmıştır. Divan üzerinde yaptığımız tahlil çalışmasının, bu konuda daha sonra yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı inancındayız.

İNDEKS

A

- Âb : (K/7.33), (K/11.13), (Tah/3.1), (G/6.2), (G/11.3), (G/11.5), (G/97.2),
(G/171.3), (G/183.6), (G/202.1), (Eb/12)
- Âb-ı hayvân : (Müs/1.3), (T/27.3), (G/27.3)
- Abâ : (G/92.3)
- Abd : (T/29.13)
- Abdâl : (K/6.5), (K/12.2)
- Âbdest : (T/31.5)
- (Şehzâde) Abdülmelik: (T/17.5), (T/23.9)
- Âb-ı hayât : (K/2.11), (K/2.39), (K/10.3), (Tah/3.4), (T/31.3), (G/16.4), (K/2.39),
- Âb-ı nâb : (T/31.2),
- Âb-ı rûy : (T/27.4),
- Acem : (L/8.6),
- A'dâ (adû) : (K/2.5), (K/11.33), (Mur/2.1), (T/9.9), (T/20.5), (T/21.3), (T/39.17),
(N/36),
- Âdem : (Tah/2.6)
- Afife Kadın : (T/12.1),
- Âfitâb : (K/1.49), (K/4.24), (Tah/4.3), (T/37.5), (G/11.1), (G/55.3), (G/125.1),
(G/170.3), (K/6.22), (K/7.39), (G/6.1),
- Âgûş : (K/7.19), (G/161.5), (G/195.5), (G/201.1), (N/11), (G/30.5)
- Agyâr : (G/31.2), (G/32.3), (G/98.5), (G/103.4), (G/151.4), (G/48.3), (G/118.4),
(N/14)
- Âh : (K/4.4), (K/9.40), (K/9.43), (Tah/3.4), (Mur/2.1), (T/19.1), (G/8.4),
(G/9.3), (G/20.2), (G/40.3), (G/41.2), (G/45.2), (G/71.2), (G/81.4),

(G/117.3), (G/30.1), (G/39.2), (G/61.1), (G/95.1), (G/153.5), (G/15.3),
 (G/27.5), (G/30.3), (G/153.5), (G/190.5), (G/192.5), (N/1), (N/36),
 (Rub/10)

Ahmed Han : (T/17.1), (T/20.5), (T/23.9), (T/26.8), (T/28.6), (T/39.25)

Ahmed Paşa : (T/9.12)

Ahşam : (G/12.2), (G/76.4), (G/125.1)

Ahter : (T/23.3), (G/37.4), (G/67.5), (G/159.3)

Âhû : (G/3.3), (G/45.2), (G/61.4), (G/100.5), (G/102.1), (G/132.1), (N/24)

Ahvel : (G/170.6), (G/206.2)

Akl : (T/9.4), (T/21.2)

Al : (K/12.37)

Alaman : (T/21.8)

Âlem : (K/1.7), (K/1.54), (K/2.31), (K/3.27), (K/4.16), (K/4.24), (K/9.54),
 (T/2.1), (T/23.7), (T/38.2), (G/33.2), (G/75.2), (G/170.5), (L/1.4)

Alî Pâşâ : (T/24.11),

Allah : (K/6.23), (K/7.36), (T/10.11), (T/26.5), (T/28.3), (G/179.1), (L/16.7),

Altun : (G/18.3),

Âm : (T/24.9)

A'mâl : (K/1.6), (K/1.17), (K/1.35), (K/1.64)

Ân (güzellik) : (G/1.2), (G/7.4), (G/22.2), (G/37.7), (G/90.1), (G/105.2), (G/183.6)

Anber : (TB/2.5), (Tah/1.8), (Tah/3.5), (G/1.3), (G/43.4), (G/163.2), (G/201.4),
 (Eb/11)

Anatol : (T/5.9)

Andelib : (K/8.32), (K/9.18), (G/15.3), (G/49.6), (G/54.4), (G/54.9), (G/56.1),
 (G/94.3), (Mur/3.3),

- Ankâ : (K/11.27), (G/136.5), (L/12.5)
- Ar'ar : (K/9.51)
- Arap : (L/14.3)
- Ârız : (K/4.30), (G/11.3), (G/37.3), (G/60.1), (G/135.3), (G/145.2), (G/177.6),
(G/181.4), (N/22), (K/12.14), (G/84.1)
- Aristo : (T/2.5), (T/7.2), (T/9.9), (T/24.7)
- Arş : (Tah/1.3), (T/13.3), (T/35.22)
- Arûs : (T/39.12), (G/33.2), (G/139.5)
- Arz : (K/1.51)
- “asâ en tekrehü”: (G/28.2),
- Âsitân : (K/4.31), (T/29.14), (K/11.40),
- Âsiyâb : (G/186.5)
- Âsumân : (K/11.30), (T/1.3), (G/193.3)
- Âşık : (K/2.7), (T/2.5), (T/10.6), (G/48.1), (G/63.4), (G/88.1), (G/89.6),
(G/94.2), (G/97.7), (G/154.2), (G/161.1), (G/168.4), (G/183.4), (N/5),
(N/8), (G/116.3), (G/122.1), (G/126.3), (G/155.3), (N/9)
- Âşiyân : (K/9.38), (G/176.5), (G/183.5), (L/2.3)
- Aşk : (K/12.18), (TB/2.7), (TB/5.2), (Tah/4.3), (Tah/5.13), (G/7.5), (G/38.2),
(G/46.4), (G/90.5), (G/161.6), (G/173.4), (G/201.5), (G/206.4), (N/1),
(L/2.5), (G/112.5), (G/113.5), (G/135.1), (G/168.4), (G/176.5), (N/7),
(N/18)
- Ata : (T/21.2)
- “âteynâhü hükmen”: (T/45.9)
- Âteş : (K/7.1), (TB/1.4), (Müs/3), (Tah/4.4), (T/29.9), (T/32.6), (G/32.1),
(G/89.3), (G/153.5), (G/171.3), (N/1)

- A'vâm : (T/15.2)
- Ayak : (Mur/3.3), (G/6.4), (G/73.4), (G/114.5), (N/32), (L/3.5)
- Âyât : (K/1.59), (K/2.36)
- Âyîne : (K/2.4), (K/2.38), (K/10.7), (T/11.5), (K/11.21), (T/40.3), (G/9.5),
(G/42.5), (G/45.4), (G/57.5), (G/88.3), (G/165.2), (N/22)

Âyîne-i İskender: (T/44.10)

Ayn : (T/39.10), (N/38)

Aynî : (K/8.10), (T/5.5)

B

- Bâb : (T/35.18), (T/41.9)
- Bâbilistân : (G/144.5)
- Bâd : (K/4.4), (K/8.1), (Tah/3.4), (G/41.2), (G/51.2), (G/72.2), (Mu/25)
- Bâde : (K/3.28), (Tah/5.2), (G/56.5), (G/75.6), (G/142.1), (G/194.1)
- Bâd-ı sabâ : (G/61.3), (G/162.5), (G/192.4)
- Bâd-seher : (N/26)
- Bâg : (K/2.6), (K/4.30), (K/2.7), (K/19.44), (Mur/1.3), (G/61.3), (G/77.7),
(G/103.4), (G/192.4), (N/26), (N/33), (K/6.5), (G/55.2), (G/58.3),
(G/106.5), (N/26), (N/27), (K/6.6), (K/6.10), (K/7.40), (K/8.32)
- Bâgçe : (K/11.42), (G/76.5), (K/7.38)
- Bağır : (T/10.6), (G/10.1), (G/123.3), (G/161.1), (G/190.3)
- Bâgîstân : (T/39.2)
- Bâğ-zâr : (K/9.54)
- Bahâr : (K/6.1), (K/6.11), (K/8.1), (K/9.25), (T/39.6), (G/206.1), (N/4),
(K/9.32), (K/9.9), (K/6.1), (G/54.7), (G/66.4), (G/108.3)

- Bahr : (K/3.25), (Tah/3.1), (T/11.1), (T/18.1), (T/30.13), (T/41.12), (T/45.2),
(G/2.3)
- Bahr-i siyeh : (K/9.35)
- Bâl : (K/5.2), (G/37.2), (G/77.3), (G/160.4)
- Bâlî Efendi : (M/1)
- Bâr : (T/25.1)
- Bârî : (T/2.10), (T/24.9), (T/27.4), (T/37.7), (T/38.5)
- Bârân : (G/90.5)
- Bârân : (K/11.17)
- Bâşe : (G/136.5)
- Bathâ : (K/4.23)
- Bâtın : (K/7.36)
- Bayrâm : (G/76.1), (N/8)
- Bâzîçe : (N/25)
- Bebgâ : (T/40.3)
- Behişt : (Tah/3.5), (T/25.3)
- Belâ : (G/5.4), (G/124.5), (G/159.4)
- Belâgat : (K/1.39), (K/4.26), (K/10.18), (G/203.5)
- Belgrad : (T/8.10)
- Benân : (K/2.37), (K/4.21), (K/10.25), (K/11.6), (G/156.4)
- Bende : (Mur/3.1), (T/43.2), (G/39.1), (G/131.5), (N/36), (K/1.63)
- Benefşe : (K/6.7), (K/7.11), (K/8.15), (K/9.23), (G/15.1), (G/101.2), (G/162.5)
- Berd ü selâm : (T/2.6), (T/33.3)
- Berf : (K/9.4)
- Berr : (T/11.1), (T/18.1), (T/45.2)

- Beytu'llah : (Tah/1.3)
- Beyâz : (K/1.66), (G/66.3)
- Beyzâvî : (T/35.12), (K/8.12)
- Bezm : (K/2.16), (K/3.22), (K/6.5), (G/22.1), (G/55.1), (G/173.2) (G/174.1),
(N/2), (G/56.4), (G/112.3), (G/16.5), (TB/3.1), (Müs/6)
- Bezm-gâh-ı fenâ : (G/85.5)
- Bîd : (G/54.8)
- Bihzâd : (G/200.3)
- Bilâl (Habeş) : (G/95.5)
- Bîmâr : (K/5.28), (Müs/4), (Tah/5.4), (G/22.3), (G/146.4)
- Binâ : (T/27.1)
- Bint-i ineb : (G/187.1)
- Bû-Alî : (K/10.38), (TB/4.3)
- Bûm : (G/2.4) , (G/156.5)
- Burun : (L/3.3)
- Bûse : (G/48.1), (G/49.5), (G/73.4), (G/82.1), (G/87.6), (G/93.3), (G/114.5),
(G/115.5), (G/123.4), (G/142.1), (G/197.3), (G/204.2), (N/9)
- Bûy : (K/9.5), (K/9.53), (Tah/5.1), (G/38.3), (G/52.1), (G/78.6), (G/152.5)
- Bülegâ : (K/2.8)
- Bülbül : (K/7.38), (K/9.43), (K/12.13), (Mur/3.3), (T/41.9), (G/33.3), (G/53.5),
(G/58.1), (G/81.4), (G/98.3), (G/60.1), (G/61.3), (G/137.1,2,3,4,5),
(G/145.3)
- Büt : (Tah/4.6), (G/32.5), (G/40.4), (G/53.2), (G/189.1), (G/200.5),
(G/154.1)
- Büt-hâne : (G/90.3)

C

- Câdû : (G/132.1), (G/144.5), (G/167.4), (N/24), (G/162.2)
- Cahîm : (K/1.66), (K/5.34)
- Câm : (K/12.3), (TB/3.8), (G/42.2), (G/52.2), (G/56.5), (G/176.2)
- Câme : (K/4.8), (K/6.7), (K/9.8), (Tah/4.4), (G/99.1), (G/187.1), (L/3.7)
- Câmi : (T/3.1)
- Cân : (K/1.1), (K/2.18), (K/14.3), (K/14.25), (Müs/2), (T/21.11), (T/29.9),
 (G/18.1), (G/47.1), (R/10), (G/167.1), (G/169.1), (G/174.3),
 (G/195.3), (N/23), (G/5.2), (G/13.3), (G/16.3), (G/22.3), (G/26.3),
 (G/46.6), (G/51.1), (G/67.4), (G/73.2), (G/74.4), (G/81.5), (G/98.2),
 (G/107.2), (G/109.3), (G/133.4), (Tah/1.5), (Tah/5.4), (Müs/1),
 (TB/5.4), (G/139.2), (G/142.4), (G/146.4), (G/150.4), (G/157.2),
 (G/191.1), (G/193.1), (G/201.3), (N/17),
- Cânân : (K/5.4), (G/21.3), (G/52.1)
- Cân-bahş : (K/11.10)
- Cebîn : (K/5.26), (K/7.10), (K/9.27)
- Cefâ : (G/46.1), (G/67.4), (G/92.1), (G/97.6), (G/98.4), (G/182.4), (G/184.1),
 (G/191.4), (G/200.4), (N/28), (N/29), (Rub/3)
- Cellâd : (G/58.4), (G/105.1)
- Cem (Cemşid): (K/9.44), (K/10.28), (K/11.23), (T/1.2), (T/5.1), (G/71.4), (G/127.1),
 (G/175.5), (G/202.5)
- Cenâb-ı Hak : (K/1.1)
- Cenâb-ı İlâh-i Vâhid: (K/3.36)
- Cennet (Gülzâr-ı bekâ) : (Tah/2.5), (T/19.2), (T/41.20), (G/17.4)
- Cevher : (K/9.33), (Tah/3.1)

- Cevr : (G/5.4), (Tah/4.3), (Tah/5.1), (Tah/5.5), (G/12.5), (G/98.4), (G/122.1),
(G/150.2), (G/47.3), (G/93.4), (G/97.6), (G/98.4), (G/99.1),
(G/102.2), (G/122.1), (G/133.5), (G/145.4),
- Cevr : (G/5.4), (G/9.4), (G/17.3), (G/22.5), (G/23.5), (G/38.5), (G/43.2),
- Ceyş : (K/10.35), (T/8.10), (T/21.12), (G/167.4)
- Cibrîl : (K/2.33)
- Çiğr : (K/2.5), (Müs/2), (Müs/3), (Tah/4.6), (G/47.3), (G/74.3), (G/149.4),
(G/185.5)
- Cihân : (K/1.1), (K/2.22), (K/14.9), (K/4.23), (T/1.4), (T/29.2), (T/39.16),
(N/4)
- Cilâ : (K/3.26), (K/5.3),
- Cinân : (T/25.3)
- Cism (beden) : (K/5.5), (Tah/4.3), (Tah/5.1), (Tah/5.5), (G/12.5), (G/13.3), (G/24.4),
(G/35.2), (G/68.4), (G/74.4), (G/77.7), (G/85.5), (G/91.10),
(G/110.1), (G/128.1), (G/186.1), (G/193.1), (G/194.2), (G/201.5),
(N/1), (N/6), (N/32)
- Cû(y) : (K/6.9), (Tah/3.1)
- Cürm : (K/1.9), (K/2.44), (K/3.24), (K/4.38), (Tah./1.3)
- Çâh : (G/36.4), (G/55.5), (G/86.2), (Mu/24)
- Çâr unsur : (T/5.6)
- Çarh : (K/7.29), (K/7.52), (K/11.41), (T/10.8), (T/10.6), (G/33.1), (G/171.2),
(T/3.7), (Müs/1)
- Çârüb : (K/5.4)
- Çârüb-keş : (T/41.11)
- Çemen-zâr : (K/2.9), (K/8.2), (T/39.3)

- Çengel : (G/24.5), (K/7.19)
- Çerâğ : (K/4.17), (K/5.16), (K/12.10), (G/3.2), (G/46.4), (G/56.2), (G/78.1),
(G/110.2)
- Çeşm : (K/2.13), (K/2.48), (K/3.26), (K/4.2), (G/3.1), (G/6.1), (G/11.3),
(G/21.4), (G/39.1), (G/47.1), (G/53.1), (G/56.3), (G/149.1), (G/152.3),
(G/154.2), (G/157.1), (G/75.3), (G/72.1), (G/102.5), (G/91.7), (G/83.3),
(G/140.1), (G/142.5), (G/144.5), (G/170.1), (G/170.6),
(G/193.4),(G/206.2), (G/70.4), (G/62.3), (G/60.3), (G/89.1),
(G/126.1,2,3,4,5), (G/161.1), (Eb/13), (G/128.4), (G/118.3), (G/117.4),
(G/116.4), (G/114.1), (G/188.4), (G/201.3)
- Çeşme : (K/2.11), (T/27.5), (Eb/15), (T/31.2)
- Çetr : (T/31.3),
- Çevgân : (G/24.4), (G/51.1)
- Çıragân : (T/39.25)
- Çiçek : (K/9.3), (K/9.8)
- Çîn : (K/7.5), (Tah/4.1), (G/52.3), (G/144.3), (G/162.3), (G/163.5)
- Çubuklu : (K/9.20)

D

- “Denâ” : (K/4.14)
- Dâğ : (K/2.45), (K/12.11), (Tah/2.1), (G/5.4), (G/14.2), (G/31.3), (G/32.2),
(G/35.2), (G/36.1), (G/58.5), (G/67.4), (G/109.1)(G/112.1),G/147.1),
(G/204.4)
- Dalâlet : (K/1.47)
- Dâm : (G/24.1), (G/42.7), (G/59.5),(G/76.2),(G/100.5),(G/119.5),(G/159.4),
- Dâmen : (K/4.10), (K/9.27), (G/99.5)

- Dârâ : (K/7.23), (T/1.1), (T/11.3), (T/17.5), (T/20.3), (T/29.5), (T/39.17)
- Dârâb : (G/202.5)
- Darrum : (T/44.7)
- Def : (G/190.5)
- Dehen : (K/3.3,4,5,6,7,8,9,10,11), (K/10.14), (K/12.38), (Müs/1), (G/58.1),
(G/183.3), (G/194.4), (G/91.4), (G/90.1), (G/76.3), (G/68.3),
(G/67.2), (G/61.5), (G/59.2), (G/58.4), (G/56.5), (G/51.3), (G/ 51.3),
(G/6.2), (G/4.2), (G/150.2), (G/151.1), (G/159.2)
- Dehr : (K/6.22), (K/7.44), (K/9.39), (T/1.7), (T/5.6), (T/21.10), (T/37.5),
(T/39.11), (T/42.3), (T/45.3), (G/57.6), (G/75.4),(G/185.1),(G/205.4)
- Delk : (K/4.5)
- Dellâl : (G/31.1)
- Dem : (K/3.1), (T/24.1), (T/26.2), (K/9.19)
- Demîrî : (T/35.18)
- Dendân : (G/184.5), (G/194.4)
- Der : (Tah/1.7), (Tah/5.1), (T/35.18), (T/41.2), (G/83.3), (G/204.2), (N/24),
(K/7.23), (N/17)
- Derbân : (K/8.28), (Muam/11)
- Dergâh : (K/1.62), (K/2.42), (K/3.26), (K/5.20), (T/24.4), (T/29.13), (T/34.9),
(T/41.2), (N/25)
- Ders-gâh : (K/8.4)
- Dert : (Mur/2.2), (G/5.2,4), (G/10.2), (G/15.4), (G/64.2), (G/79.1), (G/111.4)
- Derûn : (K/9.36), (K/7.28), (K/11.4), (K/2.7), (K/3.11), (K/4.3), (Tah/1.7),
(G/8.2), (G/10.2), (G/14.2), (G/31.3), (G/35.3), (G/36.1), (G/38.3),
(G/46.5), (G/67.1), (G/90.5), (G/124.4), (G/131.2), (G/137.5),

- (G/147.1), (G/155.6), (G/170.7)
- Deryâ : (K/11.14), (K/11.28), (T/5.3), (T/21.6), (T/40.8), (G/31.4)
- Deryûze : (Tah/1.7), (G/156.6)
- Dest : (K/2.44), (K/5.8), (K/9.34), (Müs/3), (T/3.3), (G/31.2), (G/44.4),
- Destâr : (K/11.12), (G/120.4)
- Deşt : (K/4.10), (K/8.19), (K/12.19), (G/163.5)
- Devlet : (K/8.25), (K/10.41), (T/23.2)
- Devr : (K/11.43)
- Devrân : (T/21.10), (T/30.1), (T/35.21), (T/39.1)
- Dîbâ : (K/6.9)
- Dîdâr : (K/11.1), (G/52.4), (G/68.4), (G/69.6), (G/179.3)
- Dîde : (K/5.3), (K/9.6), (K/11.20), (Tah/4.1), (G/3.3), (G/56.3), (G/72.2),
(G/178.1), (G/185.5), (N/22), (G/205.1), (G/132.1), (G/96.1),
- Dil : (K/1.1), (K/1.8), (K/2.18), (K/4.1), (K/4.25), (K/5.2), (K/10.27),
(Tah/5.3), (G/3.2), (G/43.2), (G/44.2), (G/58.2), (G/59.1), (G/102.3),
(G/158.3), (G/164.2), (G/167.1), (G/169.1), (G/170.4), (G/174.3),
(G/195.1), (G/204.3), (G/205.1), (N/11), (N/27), (Muam/24), (N/25),
(G/32.1), (G/60.2), (G/61.1)
- Dil-ârâ : (K/10.23), (G/46.5)
- Dil-beste : (G/3.5)
- Dil-düz : (K/10.27)
- Dil-hane : (K/2.46)
- Dil-keş : (K/1.40), (T/26.4)
- Dîn : (K/1.54), (K/8.25), (T/29.6)
- Dîvâne : (Müs/2), (G/73.1), (G/124.5), (G/113.5), (N/21)

Dîvâr	: (T/41.2), (G/173.4)
Dolap	: (G/33.1), (G/202.1)
Dost	: (Müs/2), (Müs/5)
Duâ	: (K/7.42), (K/8.36), (K/12.4), (T/25.4), (T/37.6), (L/6.8)
Duhâ	:(G/9.1)
Duhter-i rez	: (G/25.4), (G/71.4), (G/151.3), (G/197.4), (Eb/12)
Dûzâh	: (K/3.34), (T/2.3), (G/63.4)
Dünyâ	: (K/1.47), (K/3.17), (K/8.29), (K/11.24), (K/11.42), (T/2.7), (T/13.2), (T/39.21), (G/155.1), (G/164.4), (L/7.4)
Dürr	: (K/2.21), (K/2.29), (K/3.37), (K/4.42), (K/7.4), (T/1.7), (T/23.6), (G/2.3), (G/47.5), (G/96.2)
Düşmân	: (K/7.34), (Müs/5), (T/8.10), (T/42.3), (G/3.1), (K/9.39)

E

“Esrâ”	: (K/2.27), (K/3.14)
“Ev ednâ”	:(K/2.23), (K/3.14)
Ebr	: (K/11.26), (K/8.33)
Ebrâr	: (K/1.11)
Ebr-i nîsân	: (K/8.1)
Ebrû	: (T/10.34), (Tah/5.5), (G/1.1), (G/14.4), (G/24.1), (G/49.3), (G/51.5), (G/52.4), (G/132.2), (G/158.4), (G/162.1), (G/164.4), (G/182.1), (G/199.3), (G/203.2), (N/24), (G/87.5), (G/91.1), (G/93.3), (G/100.2), (G/140.6), (G/155.5), (K/7.29)
Ebtâhî	: (K/2.26)
Ebû Bekr	: (Muam/6)

- Ecel : (K/7.34), (T/12.2), (G/16.3)
- Edirne : (G/54.1)
- Efgâniyân : (T/29.10)
- Egânî : (T/35.19), (T/41.18)
- Ehl-i aşk : (G/7.5)
- Ehl-i şekâvet : (K/4.35)
- Ejdehâ : (K/6.16), (T/11.29)
- El : (Tah/1.4), (Tah/1.7), (G/22.3), (G/73.4), (G/114.5), (L/1.5)
- Elem : (TB/5.5), (G/10.3), (G/185.1)
- Elfiyye : (K/8.6)
- Elif : (G/1.5)
- Elmâs : (T/39.18)
- Enbiyâ : (K/4.12), (Tah/1.6)
- Encüm : (T/41.6)
- Engüş : (K/5.17), (T/1.5), (G/61.5), (G/80.4), (G/81.2)
- Ergavân : (K/6.8), (K/7.11), (K/9.10), (G/53.1)
- Esb : (G/113.2), (G/175.3), (G/194.3), (G/197.5)
- Eşcâr : (K/9.7), (T/39.21)
- Eşheb : (T/29.3), (T/39.19)
- Eşk : (K/11.7), (G/11.2), (G/68.1), (G/75.3), (G/80.7), (G/99.4), (G/114.2),
(G/158.3), (G/167.3), (G/192.1), (G/195.2), (G/72.2), (G/91.7),
(G/100.3), (G/127.2), (G/139.1), (G/170.3), (G/201.3)
- Eşrefâbâd : (T/41.7)
- Eymen : (G/166.4)
- Eyvân : (T/35.10)

- Eyyâm : (T/24.1), (T/37.5)
 Eyyûb : (Muam/6)
 Ezân : (K/11.9)
 Ezel : (K/1.51)
 Ezhâr : (K/6.2), (T/39.22), (G/54.6), (G/192.1)

F

- Fahr-i rüsül : (K/1.41)
 Farâbî : (G/190.1)
 Fârûk (Hz.Ömer) : (K/11.42)
 Felâtûn : (T/21.2), (T/24.7)
 Felek : (K/ 8.35), (K/7.25), (G/6.3), (G/12.1), (G/14.1), (G/36.2), (G/76.2),
 (G/84.2), (G/128.2), (G/153.2), (G/161.5), (G/180.3), (N/26), (L/9.4)
 Fem (fâm) : (K/7.9), (K/7.16), (G/48.1), (G/81.2), (G/105.5), (G/170.2), (Eb/4)
 (G/21.5)
 Fenâ bâğî : (T/12.1)
 Ferhâd : (K/2.3), (T/39.9), (G/200.4)
 Ferîdûn : (K/7.23), (K/12.32), (T/39.20)
 Feryâd : (G/105.4)
 Fesâd : (K/6.22)
 Fesahat : (K/1.39)
 Fevt : (T/12.3)
 Feyyâz : (K/11.50), (K/12.43), (G/64.5)
 Figân : (K/9.43), (Mur/2.1), (Mur7/2.3), (Mur/3.3), (G/15.3), (G/54.9)
 (G/58.1), (G/99.3), (G/116.3), (N/17)
 Firdevs : (Tah/1.6), (T/12.3), (T/25.4), (T/40.2)

Fireng : (L/8.6)
 Firkat (Firak) : (Tah/4.3), (G/11.2), (G/15.4), (G/17.1), (G/23.4), (G/36.3), (G/56.5)
 (G/74.1), (G/92.1), (G/101.4), (G/111.4), (G/121.2), (G/135.1)
 (G/153.4), (N/31), (Rub/5)

Fitne : (TB/2.6), (G/125.3), (G/181.1)

Fülk : (T/30.6)

G

Gaflet : (K/1.7), (Müs/6)

Galtân : (T/30.7)

Gam : (TB/5.2), (G/13.2), (G/15.5), (G/23.4), (G/25.1,5),(G/29.5), (G/32.4),
 (G/38.5), (G/48.4), (G/58.2), (G/66.5), (G/68.4), (G/71.2), (G/72.5),
 (G/82.3),(G/86.3), (G/109 .3), (G/121.4), (G/127.1), (G/137.2),
 (G/139.1), (G/201.2), (G/203.1), (N/1),(N/12), (N/32)

Gamze : (G/170.1), (G/193.5), (G/197.1), (G/198.5), (G/200.2), (G/134.2),
 (G/144.3),(G/149.1), (G/150.3), (G/153.2),(G/158.4), (G/163.3),
 (G/15.2), (G/20.1), (G/22.1), (G/67.4), (G/79.5), (G/83.2),
 (G/105.1),(G/111.2),(G/114.3), (G/117.1), (K/11.16), (TB/4),
 (Tah/4.1),(G/3.1), (G/26.2), (G/31.1), (G/72.4),(G/82.2), (G/124.1),
 (G/163.3), (G/183.2), (G/184.1), (G/196.3),(Eb/14),(G/134.5), (G/149.1),
 (G/150.3),

Ganî : (G/5.24)

Garb : (T/29.2)

Gavta : (Tah/2.3)

Gazâb : (K/2.44), (G/82.2), (G/107.2), (G/164.2)

Gazal : (G/142.5)

- Gedâ : (Tah/1.7)
- Gencîne : (K/2.7), (K/4.32), (K/5.1), (K/10.40)
- Gevher : (G/4.32), (G/5.10), (G/9.45), (T/40.2), (G/46.5), (G/75.1), (G/96.2),
(G/165.4)
- Gılmân : (Tah/2.5), (T/25.3)
- Girdâb : (K/2.44), (G/82.2), (G/83.2)
- Giryê : (Mur/1.1), (G/40.3), (G/72.2), (G/177.6)
- Gîsû : (G/1.4), (G/95.3), (G/107.1), (G/139.3), (G/162.1)
- Gonca : (K/2.6), (K/5.30), (K/7.9), (K/9.11), (Mur/2.1), (T/12.2), (T/28.2),
(G/38.1), (G/127.5), (G/170.2), (N/36), (Rub/5), (G/105.4), (K/9.15)
- Gönül : (K/3.1), (Müs/2), (Müs/6), (G/71.3), (G/81.4), (G/84.4), (G/100.5),
(G/119.1), (G/181.3), (G/187.4), (G/195.4), (G/206.4), (N/3), (N/11)
- Gubâr : (G/3.26), (G/9.33), (T/35.16), (G/80.3), (G/91.3), (G/188.3)
- Gurâb : (G/36.3)
- Gussa : (G/48.4)
- Güftâr : (K/8.33), (K/9.53), (K/10.7), (K/2.38), (T/28.5), (G/60.2), (G/158.4),
(G/170.2)
- Gül : (K/3.15), (K/3.21), (K/5.9), (K/5.12), (K/8.7), (K/8.27), (K/9.19),
(K/9.55), (K/12.41), (Mur/3.3), (T/39.12), (G/15.1), (G/38.1), (G/40.3),
(G/49.6), (G/54.1), (G/58.1), (G/61.3), (G/76.5), (G/94.3), (G/105.4),
(G/145.2), (G/161.3), (G/172.2), (G/174.4), (G/205.2), (G/206.1), (N/7),
(N/37), (Rub/5)
- Gül-berg : (K/4.30), (G/21,5)
- Gülistân : (G/8.8)

- Gülşen : (G/3.21),(G/4.26), (G/6.26), (G/8.11), (G/9.47),(T/23.2),(T/39.12),
(G/1.5), (G/49.6), (G/101.2),(G/162.5),(Eb/4)
- Gülzâr : (Tah/5.4), (T/39.15), (G/2.4), (G/60.1), (G/107.3), (Mur/3.3), (G/114.4)
- Gülzâr-ı bekâ : (T/19.1)
- Gün : (G/8.35)
- Günah : (G/3.33), (G/4.9), (G/4.38), (G/5.27)
- Gûş : (G/4.3), (G/161.1)

H

- Hâb : (TB/4), (T/11.3), (Müs/6)
- Habîb-i Hudâ : (K/1.41)
- Hacamât : (K/9.10)
- Haddâdî : (T/35.18), (K/8.16)
- Haddâdî : (K/8.16)
- Hadeng : (G/3.4), (G/135.3)
- Hadîs : (K/1.58)
- Hâk : (K/5.26), (K/7.5), (K/9.16), (K/12.22), (Tah/5.1), (G /32.3), (G/50.4),
(G/77.3), (G/111.3),(G/112.4), (N/5), (L/1.2)
- Hakk : (K/1.12), (K/1.34), (K/1.45), (K/5.15), (K/11.51), (Tah/1.3), (T/12.3),
(L/10.15)
- Hâl : (K/10.32), (G/1.3), (G/11.4), (G/52.3), (G/81.1), (G/81.5), (G/92.2),
(G/97.3), (G/123.1), (G/38.3), (R/9)
- Halayık : (K/1.30), (K/3.27)
- Hâlık : (T/2.9)
- Halîl : (K/10.22)

- Hallâk : (T/29.2)
- Hâme : (K/2.1), (K/3.6), (K/9.35), (K/11.22), (G/37.7), (G/41.5), (G/177.4),
(G/187.3)
- Hançer : (K/10.27), (K/12.8), (K/12.29), (G/24.2), (G/123.2), (G/183.4),
(G/204.4), (N/23)
- Hânkâh : (K/4.6)
- Hânümân : (G/36.3)
- Hâr : (K/2.33), (K/5.9), (T/39.22), (G/15.3), (G/145.3)
- Harîrî : (T/35.10)
- Hâs : (T/24.9)
- Hasret : (Müs/3), (G/21.4), (G/40.3), (G/42.6), (G/61.4), (G/102.3), (G/111.5),
(G/118.6), (G/155.7), (G/174.4), (G/175.2)
- Hasta : (K/2.45), (G/15.4), (G/80.5), (G/103.1)
- Haşr : (K/9.31), (K/10.41), (T/28.3)
- Hat : (Tah/4.2), (G/1.2), (G/4.5), (G/7.4), (G/8.5), (G/9.1), (G/11.4), (G/19.5),
(G/21.2), (G/29.4), (G/35.1), (G/37.1), (G/48.2), (G/50.5), (G/52.3),
(G/56.2), (G/60.4), (G/62.1), (G/69.1), (G/75.5), (G/84.2), (G/91.3),
(G/97.1), (G/123.1), (G/147.6), (G/154.1), (G/159.1), (G/169.2),
(G/184.4), (G/193.4), (G/196.1), (G/199.5), (G/201.1), (G/206.1), (N/37),
(Muk/2), (G/115.4), (G/108.1.2.3.4.5.6), (G/119.2), (G/121.5), (G/135.5),
(G/151.2), (G/155.5), (G/156.2), (G/158.2), (G/162.5), (G/192.2),
(G/173.5)
- Hatâ : (K/1.1), (K/1.64), (K/2.45)
- Hâtemü'r-rüsûl: (K/2.24)
- Havernâk : (T/41.8)

Havrâ	: (K/8.15)
Hayât	: (K/3.27), (K/4.29), (K/7.7), (K/11.10)
Hayır	: (K/1.18), (K/1.35), (K/2.19)
Hazân	: (T/12.2)
Hazîne	: (K/3.4)
Hekîm	: (K/9.9)
Hevâ	: (K/1.1), (K/1.7), (K/1.21), (K/1.28), (K/4.7), (G/19.4), (G/31.4)
Hezâr	: (K/3.8), (K/4.26), (K/7.1), (K/7.39), (K/9.6), (G/2.4), (G/77.7), (Rub/5)
Hımnâ	: (K/11.16), (G/155.3)
Hırka	: (K/9.4), (G/77.2), (T/46.1)
Hırka-i şerîf	: (T/46.1), (T/46.3)
Hıtâ	: (G/92.2), (G/115.2)
Hızr	: (K/2.11), (K/4.29)
Hicrân	:(Müs/5), (Mur/1.1), (G/4.4), (G/8.5), (G/15.4), (G/25.1), (G/29.3), (G/32.4), (G/33.4), (G/38.5), (G/61.4), (G/63.4), (G/65.4), (G/68.5), (G/72.5), (G/77.5), (G/86.4), (G/92.1), (G/101.3), (G/102.4), (G/121.4), (G/122.4), (G/126.3), (G/161.6), (G/201.2), (N/12), (Muk/5)
Hilâl	: (K/7.29), (G/119.3), (G/87.5), (G/97.7), (G/168.1), (G/57.3), (G/14.4)
Himmat	: (K/4.1)
Hisâr	: (K/9.26), (Muk/2)
Hokka	: (K/3.6), (G/194.4), (G/25.5)
Hoten	: (G/100.4), ((G/162.3), (N/28)
Hudâ	:(K/1.24), (K/1,30), (K/1.41), (K/4.13), (K/4.32), (K/10.41), (Müs/1), (Tah/1.7), (T/2.3), (T/9.10), (T/23.7), (N/21)

- Hûn : (K/11.34), (K/12.4), (Müs/2), (Müs/8), (Tah/4.6), (G/5.5), (G/10.1), (G/11.2), (G/24.2), (G/32.2), (G/53.1), (G/67.2), (G/68.1), (G/78.8), (G/80.4), (G/82.2), (G/102.1), (G/138.3), (G/163.3), (G/174.4), (G/177.2), (G/199.7)
- Hûrî : (Tah/2.5), (Tah/4.6), (T/19.2), (T/27.4)
- Hurşîd : (K/1.41), (K/6.19), (K/8.30), (K/12.21), (Tah/4.1), (T/39.19), (G/19.1), (G/46.1)
- Hümâ : (K/11.36), (K/12.27), (TB/4), (G/80.2), (G/171.5), (L/2.3)
- Hüsn : (K/2.16), (TB/1.5), (TB/3), (T/40.5), (G/1.1), (G/21.2), (G/31.1), (G/51.3), (G/77.1), (G/88.5), (G/89.4), (G/93.2), (G/91.3), (G/103.1), (G/105.2), (G/108.2), (G/121.5), (G/125.4), (G/131.5), (G/171.2), (G/183.6), (G/189.1), (N/27)
- Hût : (L/19.11)

I-İ

- (Hz) İbrâhîm : (Tah/2.3)
- İbâdet : (G/1.23)
- İbn-i Asâkîr : (G/8.18)
- İbn-i Hâcib : (G/8.28)
- İbn-î Hâzîni : (T/35.8)
- İbrâhîm Pâşâ : (T/26.3), (T/33.6)
- İcmâ : (K/1.56)
- İd : (G/6.24), (G/9.8), (T/30.6), (T/37.7), (G/120.6)
- İftâr : (G/6.2)
- İhrâmlık : (G/120.4)
- İhvân : (T/35.19)

- İklîm : (G/2.17), (G/6.18), (Mur/3.2), (G/39.23)
- İlâc : (G/5.28), (G/6.24)
- İlm : (G/1.56), (G/8.16), (G/8.24)
- İmam Fahrî : (T/35.8)
- İmam Mâverdî : (T/35.11)
- İncî : (G/194.4)
- İnsân-ı kâmil : (Tah/2.3)
- İrân : (T/29.8), (T/29.15)
- İrem : (T/41.8)
- İsâ : (G/11.10), (Müs/1), (Müs/9), (G/175.4)
- İshak Efendi : (T/5.1), (T/5.9)
- İskender : (G/6.13), (G/7.28), (T/21.7), (T/31.3)
- İskenderiye : (L/8.6)
- İslâm : (G/5.11), (T/20.15)
- İsmetî : (Tah/5.5)
- İstanbul : (G/81.3)
- İstinye : (G/9.22)
- İşrâkiyyûn : (G/2.10)
- İtr : (Tah/1.5)
- İvaz Pâşâ : (T/7.7)
- İzâr : (G/12.9), (G/12.20), (T/41.10), (G/48.2), (G/70.1), (G/145.2),
(G/167.5), (G/173.3), (G/180.3), (G/205.2), (N/27), (Eb/1)
- (Hz)İdris : (L/7.10)

Jâle : (G/7.10), (G/9.35), (G/45.4), (G/192.1), (Eb/10)

K

Kabâ : (K/6.4), (K/6.8), (G/33.4), (G/54.7), (G/65.5), (G/92.3)

Kadd : (K/11.12), (G/1.5), (G/8.3), (G/20.3), (G/24.4), (G/79.3),
(G/88.2), (G/144.2), (G/168.1), (L/10.17)

Kadeh : (K/8.14), (K/12.4), (TB/3.8), (Tah/4.6), (G/25.1,2,3,4,5),
(G/188.5)

Kader : (G/85.4)

Kadîr : (K/5.14), (Tah/1.6)

Kadr-i Hayr : (T/37.5)

Kâf : (Tah/3.2)

Kafes : (K/3.8)

Kâfile-Sâlâr : (K/2.19)

Kâfür : (G/3.4), (G/153.2), (G/178.3), (G/16.3)

Kahramân : (K/12.29), (T/7.2), (T/21.3), (T/30.3)

Kâinât : (K/1.48)

Kâkül : (K/2.32), (T/41.10), (Tah/4.14), (G/46.4), (G/59.3), (G/84.4),
(G/145.1), (G/179.5), (N/21)

Kalb : (K/1.13), (K/10.24), (Tah/5.5), (G/12.3), (G/157.3),
(G/167.1), (G/168.4), (L/3.4), (L/10.17), (G/16.1), (G/18.2),
(G/14.4)

Kalem : (K/2.8), (K/10.1,...,41), (K/11.10), (G/70.7), (G/141.4)

Kalender : (K/6.5), (K/12.2)

Kamer	: (K/5.21), (G/43.3), (G/159.1), (L/19.14), (6/201.1)
Kan	: (G/53.3), (G/149.1)
Kandîl	: (K/5.20)
Kandilli	: (K/9.20)
Kanlıca	: (K/9.22)
Kânûn	: (G/190.1)
Karaman	: (G/71.1)
Kâse	: (K/3.7), (Tah/1.7), (G/91.4), (G/154.4)
Kasr	: (T/10.8), (T/26.1), (T/40.5), (T/40.11), (T/41.4)
Kasy	: (K/10.5), (G/18.5), (G/113.5), (G/175.1), (G/200.5)
Kaş	: (G/10.3), (G/19.4), (G/70.7), (G/73.2), (G/116.2), (G/150.2) (G/181.3), (G/195.1),
Kazâ	: (K/1.28), (T/21.5), (G/9.4), (G/24.4), (G/85.4)
Kebâb	: (G/11.2), (Muam/24)
Kebk	: (G/136.2)
Keder	: (Mur/2.3), (G/188.3)
Kehhâl	: (K/2.13)
Kelîm	: (K/11.1)
Kemân	: (G/8.3), (G/10.3), (G/24.1), (G/172.1), (G/195.1), (G/19.4),
Kemend	: (G/45.2), (G/197.2)
Kemer	: (G/169.1), (G/123.2), (G/24.2), (G/201.1)
Kenz	: (K/3.11), (T/10.3)
Kerîm	: (K/3.23)
Kerrûbiyân	: (T/13.3)
Keşkülî	: (T/41.19)

- Keşfî : (T/30.5)
- Kevser : (Tah/2.5), (T/27.1), (G/172.3), (G/176.1)
- Keykâvus : (T/11.3)
- Kible : (T/29.6), (G/20.3), (G/52.4), (G/154.5), (G/185.5), (G/182.1)
- Kible,Ka'be : (G/52.4)
- Kılıç : (Muk/5)
- Kiyâmet : (K/4.10), (K/4.28), (K/4.38), (Müs/8), (G/88.2) (N/5)
- Kıyâs : (K/1.56)
- Kibriyâ : (K/1.29), (K/8.38), (Tah/1.2)
- Kîl ü kâl : (K/4.7)
- Kilâb : (G/26.4)
- Kilîd : (K/2.1), (Tah/3.4)
- Kilk : (K/2.8), (K/4.26), (K/11.8), (K/11.47), (G/1.1), (G/9.4),
(G/18.4), (G/35.4), (G/184.1)
- Kimyâ : (K/5.5), (G/25.2)
- Kirdgâr : (K/4.34)
- Kirmâni : (K/8.16)
- Kîse : (K/3.10)
- Kitâb : (G/184.4), (K/8.31), (G/19.5), (G/29.4), (G/172.1), (G/184.4)
- Koçhisâr : (G/70.2)
- Kubbe : (T/10.9), (T/31.3)
- Kuhl : (K/2.13), (K/3.26), (K/5.3)
- Kulzüm : (K/2.31), (K/6.17), (TB/1.5)
- Kumâş : (K/3.5), (6/2.1)
- Kumrî : (TB/1.6)

- Kûşe : (G/23.3)
- Kûy : (Mur/3.3), (G/45.3), (G/51.1), (G/100.1), (G/117.2),
(G/167.3), (G/180.5), (N/17), (N/21)
- Küffâr : (T/8.6)
- Kûlah : (G/44.4), (N/33)
- Kürsî : (Tah/1.2)
- Kûs : (T/21.3)
- “Küntü kenzen”: (G/141.2)
- Kütübhâne : (T/35.6), (T/35.24)

L

- La’l : (Müs/2), (Müs/3), (G/38.1), (G/77.6), (G/101.1), (G/117.1),
(G/125.3), (G/135.3), (G/176.1), (G/177.2), (N/29), (Müs/1)
- Lâle : (K/6.5), (K/7.11), (K/8.27), (K/12.1,2,...,43), (T/41.19),
(G/50.5), (G/58.5), (G/192.1), (N/6)
- Lâne : (Tah/3.2)
- Leb : (Müs/1), (T/41.12), (G/6.4), (G/13.5), (G/25.5), (G/38.1),
(G/49.5), (G/55.1), (G/154.3), (G/169.2)
- Leşker : (K/2.12), (K/4.38), (T/21.6)
- “Levlâk” : (K/1.53), (K/2.23), (K/2.30), (K/4.19), (K/5.29)
- Leyl : (K/9.46), (T/37.5), (G/206.3), (L/1.5)
- Leylâ : (G/144.2), (G/121.3)
- Livâ : (K/2.27)
- Lü’lü : (T/41.13), (T/44.13), (T/7.4)

M

- Ma'bûd : (T/37.3), (T/38.3)
- Ma'rifet : (K/1.25), (G/2.4), (K/3.10)
- Maârif : (K/2.13), (K/3.3)
- Mahbûb : (K/1.43), (K/2.28), (K/5.15), (K/10.13)
- Mahbûb-ı Hudâ: (K/2.19)
- Mahmûd : (K/2.25)
- Mahmûd Hân : (K/6.13), (K/12.34), (T/5.4), (T/8.2), (T/9.2), (T/30.3), (T/35.3)
- Mahşer : (K/6.27), (Müs/9), (T/7.5), (T/23.7), (T/29.13), (T/30.12), (T/37.4)
- Mânî : (T/41.15)
- Mâr : (G/31.2)
- Mâsivâ : (Tah/2.1)
- Mecnûn : (Müs/2)
- Mecnûn : (G/58.2), (G/86.3), (G/144.2)
- Medeni : (K/2.26)
- Meh (Mâh) : (K/2.23), (K/2.37), (Tah/4.2), (T/10.8), (T/30.10), (T/41.5),
(G/3.4), (G/22.1), (G/36.2), (G/161.5), (G/176.5), (G/182.2),
(G/196.4)
- Mehemmed Pâşâ: (T/1.9), (T/5.7)
- Mehtâb : (G/14.1,2,3,4,5), (G/43.3)
- Mekes : (K/11.27)
- Mektup : (G/35.1)
- Melâhat : (K/12.19), (G/22.2), (G/41.2), (G/45.2), (G/49.3), (G/51.1),
(G/77.1), (G/93.5), (G/154.1), (G/177.1), (N/27)
- Melek : (T/28.5), (K/4.16)
- Melekü'l mevt: (T/19.3)

- Menâr : (T/41.19)
- Mengûş : (K/4.3), (G/161.1)
- Mennân : (T/31.6)
- Merdüm : (G/70.4)
- Mesâcid : (K/1.23)
- Mesîh : (K/4.29), (K/7.7), (G/13.2)
- Mest : (K/5.25), (K/7.10), (G/56.4), (G/135.3), (L/13.4)
- Meşşâta : (K/2.2), (G/33.2), (G/139.5)
- Mevlâ : (K/2.26), (K/2.35), (K/2.48), (K/3.14), (Tah/2.2), (T/1.6), (T/2.11),
(T/33.4), (T/42.7), (L/9.6)
- Mevlevî : (T/13.1), (L/10.14), (L/17.4)
- Mevsim : (K/3.1), (K/7.22), (G/54.1)
- Mey : (K/12.4), (G/42.2), (G/57.4), (G/193.1)
- Mısbâh : (K/8.12)
- Mısr : (T/25.4), (G/40.2)
- Mızrâb : (K/2.4), (K/3.7), (G/190.2)
- Mi'râc : (K/1.60), (K/5.22)
- Midâd : (K/2.13), (K/3.6), (K/9.35), (G/139.5), (G/177.4), (G/187.3),
(G/78.9), (G/127.2)
- Miftâh : (K/2.1), (K/3.3)
- Mihnet : (Mur/2.2), (G/3.5), (G/5.1,2), (G/13.2), (G/23.5), (G/33.4),
(G/46.4), (G/58.2), (G/74.3), (G/89.6), (G/90.4), (G/121.1),
(G/137.4), (G/172.4), (N/19)
- Mihr : (K/2.23), (K/2.34), (K/4.14), (K/4.40), (K/9.46), (Mur/3.1),
(T/3.4), (T/30.10), (T/41.5), (T/44.10), (G/38.5), (G/45.4)

Mihrâb	: (G/154.5)
Mikrâz	: (G/110.5)
Minber	: (T/3.7)
Mir'at	: (K/7.21), (TB/3.7), (T/39.12), (G/104.2)
Mirrîh	: (G/171.4)
Mive	: (K/10.6)
Miyân	: (G/37.5), (G/113.4), (G/169.1)
Mora	: (K/9.23)
Mû	: (K/4.28), (G/19.5), (G/35.3)
Mu'cîze	: (K/1.39), (K/1.54), (K/2.40)
Muhammed	: (K/12.25), (K/3.13)
Mum	: (T/3.4)
Mûr	: (K/6.16), (K/11.31), (Tah/3.2)
Murg	: (K/3.21), (K/5.2), (K/11.19), (Mur/1.3), (G/80.2), (G/126.1), (G/200.7), (N/7), (L/9.1)
Mushaf	: (T/45.8), (L/9.6), (G/121.5), (G/189.1), (K/5.31)
Musikâr	: (G/190.4)
Mustafa	: (K/2.25), (Tah/1.2)
Mustafa Pâşâ	: (T/38.5)
Mutrîb	: (G/33.1), (G/57.4)
Mübtelâ	: (G/57.1), (G/22.3), (G/41.1), (G/20.2)
Mücevher	: (K/12.3), (K/12.35)
Mühr	: (K/11.46)
Müje	: (K/7.18), (K/10.33), (G/98.2), (G/184.1), (G/65.2), (Muam/11)
Müjgân	: (K/5.4), (G/26.2), (G/51.5), (G/72.4), (G/104.4), (G/139.4),

(G/162.3), (G/186.4), (G/195.3)

Mürde : (K/3.27), (K/5.33), (K/7.7), (K/9.1), (TB/2.7), (T/29.15), (G/13.2)

Mürîd : (K/2.10)

Müşg : (K/2.32), (K/7.5), (K/9.53), (K/10.15), (Tah/3.5), (G/1.3),
(G/35.1), (G/163.2), (Muk/28), (Tah/4.1)

Müşterî : (T/15.2)

N

Nâbi : (Tah/3.5), (G/53.6)

Nâfe : (Tah/3.5), (G/52.3)

Nahcîr : (G/61.4)

Nahl : (K/2.6), (K/7.3), (K/10.6), (Müs/1), (G/50.4), (G/131.6), (K/9.9)

Nâilî : (Tah/4.6), (G/62.5)

Nâle : (K/9.43), (G/30.3), (G/39.5), (G/62.3), (G/77.7), (G/99.3), (G/105.4),
(G/116.3), (G/135.4), (G/137.5), (R/10), (Mur/2.3), (G/161.3), (G/196.4)),
(N/3), (N/13),

Nân : (G/120.3)

Nâr : (K/3.32), (K/4.35), (Mur/1.1), (T/33.3), (G/90.5)

Nâvek : (K/2.37), (G/78.2)

Nazîm : (G/150.5), (G/161.7)

Necm : (K/12.26), (G/14.5)

Necm-i seher : (K/12.26)

Nedâmet : (K/1.1), (K/4.8)

Nefs : (K/1.11), (K/1.21), (K/1.28), (6/2.4)

Nemek : (G/13.5), (G/101.1)

Nergis : (G/19.2)

- Nerimân : (G/25.3)
- Nesim : (K/4.4), (K/9.5), (K/9.25), (K/11.7), (Tah/1.1), (T/30.7),
(T/40.5), (K/9.32)
- Nesim-i seher : (N/28)
- Nessâc : (K/2.15), (T/40.7)
- Nev-bahâr : (K/6.2), (G/106.5), (N/8), (K/8.37), (K/7.22), (K/8.4), (K/6.26)
- Nevrûz : (K/6.3)
- Ney : (G/190.3)
- Neylî : (Tah/1.9)
- Nigâh : (G/44.2), (G/45.5), (G/47.4), (G/48.5), (G/56.3), (G/57.6), (G/73.2),
(G/84.1),(G/102.1),(G/104.2),(G/117.4),(G/124.5)(G/128.4),(G/130.2),
(G/134.5),(G/153.1),(G/157.1),(G/177.3), (G/183.1), (G/192.3), (N/25)
- Nihâl : (K/4.15), (K/6.8), (K/9.1), (TB/2.2), (T/19.1), (G/41.2), (N/3)
- Nisân : (K/7.4), (K/8.33), (K/39.2), (K/8.1)
- Nîze : (K/2.3), (K/12.29), (T/39.18)
- Nûh : (T/42.1)
- “Nûn ve’l-kalem”: (G/141.1)
- Nübüvvet : (K/2.20), (K/2.34), (K/3.15), (K/4.21)
- Nüh-eflâk : (K/5.29)

O-Ö

- Ocak : (T/32.7)
- Ok : (Eb/5)
- Osman : (Muam/8)
- Ömer : (Muam/7)
- Ömr : (K/2.18), (K/3.12), (K/10.41), (T/1.6), (T/26.5), (T/42.1), (L/7.6)

P

- Pâ (y) : (K/11.19), (Mur/3.3), (G/81.3), (G/131.6), (N/2), (L/3.10)
- Pâdişâh : (K/1.53), (K/2.18), (K/4.19), (K/8.4), (TB/1.1), (Mur/2.1), (T/2.9),
(T/11.1), (T/18.1), (T/21.10), (T/23.4), (T/24.3), (T/26.5), (T/30.1),
(T/35.1), (T/45.2), (N/36)
- Per : (K/5.2), (K/11.27), (G/37.2), (G/ 77.3), (G/160.4)
- Perde : (K/2.30), (G/72.1)
- Pergâr : (G/198.5), (G/189.4)
- Perî (peyker) : (K/6.4), (G/50.5), (G/55.5), (G/57.1), (G/72.3), (G/99.4), (G/118.7),
(G/166.2), (G/182.3)
- Perî-ruhsâr : (G/196.4)
- Pervâne : (K/4.17), (TB/4.7), (Müs/6), (G/3.2), (G/77.7), (G/84.1), (G/126.5),
(G/153.3), (G/180.4), (G/85.5)
- Perverdigâr : (T/23.2)
- Peygûle : (K/4.6), (TB/5.2), (G/23.5), (G/111.5), (G/86.2), (K/1.4)
- Peymâne : (G/51.4), (G/174.1),
- Pîr : (T/35.9), (G/12.2), (G/73.4)
- Pirâhen : (G/67.2), (G/165.3), (G/89.3)
- Pire : (G/123.1)
- Pire : (G/123.1), (G/129.2)
- Pister : (K/9.2), (G/130.4)
- Piyâde : (T/30.7), (G/175.3)
- Piyâle : (G/39.4), (G/172.4)
- Piyâz : (G/115.5)
- Post : (T/35.9)

Pul : (G/191.4)

R

“Rahmân” : (L/19.10)

Râ : (G/24.2)

Rabb : (K/3.23), (K/5.14), (TB/5.3), (Tah/1.6), (T/3.6), (T/18.1), (T/21.1),
(T/31.6), (T/45.4), (G/2.1), (Rub/1)

Rabbü'l- âlemin: (T/27.1)

Râgıb : (T/35.16)

Rahmân : (T/28.1), (T/30.2), (T/35.3), (T/35.5)

Rakîb : (G/46.3), (G/125.2), (G/142.5), (G/26.4), (G/113.2), (G/125.2),
(G/44.4), (G/98.2)

Ravza : (K/4.42), (K/7.40), (K/10.23), (G/50.5)

Ravzatü'l Ahyâr: (K/8.7)

Rebâb : (G/68.4), (G/190.1), (K/2.4)

Resûlullâh : (T/46.3)

Resûlü's-sakaleyn: (K/2.24), (K/5.23)

Revan : (G/71.5)

Revnak : (K/4.30), (K/12.9)

Revzen : (T/3.2), (T/10.8), (T/35.19), (G/103.5), (G/83.3)

Reyhân : (K/8.9), (N/6)

Rezm : (K/11.34), (T/24.7)

Rıtl-ı gîrân : (G/79.4)

Rind : (K/6.5), (TB/3.3), (TB/3.8), (G/71.4), (N/2)

Risâlet : (K/1.45), (K/2.20), (K/4.23)

Riyâ : (G/16.1), (G/41.4), (G/43.5), (G/173.4)

- Riyâz : (K/3.15), (K/7.44), (K/9.55), (T/39.14)
- Riyâziyyât : (K/8.7)
- Rû (y) : (K/12.9), (K/4.37), (T/9.7), (T/32.2), (G/50.5), (G/81.1), (G/152.4),
(G/161.5), (G/171.3), (G/177.1), (G/58.1),(G/73.3),(G/82.1),(G/93.5)
- Ruh : (K/2.33), (K/3.29), (Müs/1), (Tah/4.2), (G/3.2), (G/37.4), (G/44.1),
(G/60.4), (G/ 81.1), (G/94.3), (G/154.2), (G/17.3), (G/193.3),
(G/206.1), (G/50.5), (G/56.2), (G/62.1), (G/77.6),(G/86.5),(G/194.2),
(G/196.4), (G/21.1), (G/35.2)
- Ruhsâr : (K/7.9), (Müs/1), (Tah/4.5), (T/39.12), (G/50.3), (G/81.4), (G/177.5),
(G/ 72.1), (G/189.1), (G/9.5), (G/38.5), (G/55.3), (G/69.1),(G/104.5),
(G/112.1), (G/123.1), (G/173.1), (G/177.5)
- Rûhü'l-Emin : (K/5.19)
- Rûm : (T/43.3), (T/43.5), (L/8.6)
- Rûz : (K/1.4), (K/11.2), (T/18.3), (G/15.3), (N/25), (L/1.6)
- Rûze-i dey : (K/9.8)
- Rûz-ı cezâ : (K/2.27), (K/2.44), (K/3.17), (K/3.31), (K/5.27), (T/5.4), (T/3.10),
(G/65.1)
- Rûz-ı hisâb : (T/17.3)
- Rûz-ı mahşer : (K/6.27), (K/8.38)
- Rükû : (G/20.3)
- Rüstem : (K/6.20), (K/9.37), (T/7.2), (T/24.7)
- Rüsül : (K/1.62), (K/2.48), (K/4.20)

S

- “Sübhâne” : (G/189.3)
- ”sümmedenâ” : (K/1.41), (K/3.14)

- Sa'y : (K/1.3), (K/1.10), (G/74.2)
- Salât-ı Cum'a : (T/3.8)
- Sabâ : (K/9.33), (T/30.7), (G/145.1), (N/28), (K/9.33), (G/146.4),
(G/204.2), (N/18)
- Sabâh : (K/4.28), (T/42.5), (G/26.1), (G/116.1),
- Sadâbâd : (T/26.8)
- Sadef : (K/3.2), (T/41.29)
- Sâğâr : (K/6.5), (K/12.8), (Tah/3.1), (K/41.14), (G/16.5), (G/52.2), (G/112.3),
(G/142.1), (G/176.2)
- Sahâyif : (T/35.19)
- Sahbâ : (K/11.18), (T/41.14), (G/11.5), (G/55.1), (G/96.4), (G/161.2)
- Sahrâ : (K/8.19)
- Sâkî : (TB/3.1), (Tah/4.6), (G/112.3), (G/140.2), (G/176.2), (N/32),
(G/71.4), (G/121.2)
- Sakr : (L/12.5)
- Sâl : (T/15.5), (T/33.6), (T/8.4)
- Salevât : (K/1.67)
- Sâlik : (T/3.3)
- Sâlim : (Tah/2.6)
- Samed : (T/21.1)
- Sandal : (T/30.9)
- Sanem : (Müs/5), (G/90.3)
- Sanevber : (K/6.7), (G/163.1), (N/27),
- Sarıyar : (K/9.20)
- Sayd : (K/9.38), (G/94.3), (G/171.5), (G/197.2)

Sâye	:(K/2.34), (K/11.24), (K/12.27), (T/1.3), (T/30.2), (G/6.1), (G/37.2), (G/54.7), (G/108.4), (G/111.3), ((N/2),
Sayyâd	:(G/136.5)
Sebz	:(K/6.7), (K/8.37),
Seg	:(G/113.2), (G/142.5)
Sehâb	:(K/9.31), (K/9.38), (TB/4.5), (T/39.2), (G/11.1), (G/159.1)
Seher	:(K/8.4), (K/9.17), (K/9.12)
Selsesbîl	:(G/139.4)
Semâ	:(K/1.51), (G/28.5), (G/180.3)
Semen	:(K/7.11)
Seng	:(K/2.38), (Tah/5.2), (K/22.4), (K/64.3)
Ser	:(Tah/2.1), (T/9.2)
Serâb	:(G/19.3)
Serây	:(K/3.21), (K/6.26), (T/4.1), (T/23.2), (T/26.4), (T/44.14). (G/16.1)
Serv	:(K/2.9), (K/6.7), (K/8.13), (T/41.19), (G/1.5), (G/7.3), (G/119.1), (G/155.1), (G/163.1), (G/188.2), (G/205.3), (Muk/2)
Serv-i hiramân:	(K/8.26)
Serv-i revân	:(Mur/3.3), (G/81.3), (G/100.3), (G/158.3)
Settâr	:(K/9.29)
Sevdâ	:(K/11.12)
Seyl-âb	:(T/2.5)
Seyyie	:(K/1.31)
Sıfahan	:(T/35.16)
Silsile	:(G/183.2), (G/124.5)

- Sîm : (K/12.31), (G/114.5), (G165.5), (G/174.1), (L/5.5), (G/202.4),
(G/204.4)
- Sîmürg : (Tah/3.2)
- Sîne : (G/190.1), (G/112.1), (G/113.1), (G/116.1), (G/128.4), (G/134.2),
(G/165.3), (G/178), (G/191.2), (N/6), (N/24), (Eb/6)
- Sinimmâr : (T/10.2), (T/35.24), (T/41.4)
- Sipeh : (K/4.16), (K/10.29)
- Sipih : (K/2.27), (K/3.20), (K/4.40), (K/9.46), (T/10.9), (G/11.3), (G/66.3),
(G/159.1), (G/192.5)
- Sîrâc : (K/12.17), (T/3.4), (G/22.1)
- Sirişk : (K/4..2), (Tah/4,2), (G/4.2),(G/6.2), (G/113), (G/13.4), (G/70.4),
(G/91.8), (G/114.1), (G/131.6), (G/131.6), (G/147.2), (N/13),
- Sivasî : (T /35.13)
- Siyah : (K/2.9), (K/2.15), (K/4.37), (Tah/4.2), (G/11.3)
- Su : (K/6.9), (K/8.20), (G/54.8),(G/131.8), (G/167.3), (N/27), (Eb/15),
- Subh : (K/7.3), (K/11.25), (T/41.5), (G/61.1), (N/1),
- Sûfî : (N/2)
- Sultan Ahmet : (T/4.5)
- Sûsen : (K/8.16), (K/9.22)
- Sûzen : (6/23.4), (6/57.6)
- Sûbhân : (K/5.24), (T/35.22),
- Süleymân : (G/90.4)
- Sünbül : (K/7.9), (K/12.43), (G/15.1), (G/52.3), (G/101.2), (G/145.1), (N/6),
(K/2.32), (K/9.20),
- Sünnet : (K/1.55)

Sürh	:(K/2.15)
Sürme	:(K/11.20), (T/35.16), (G/188.4)
Sürmedân	:(G/53.2), (G/156.2)
Süveydâ	:(K10.32)
§	
Şa'ban	:(T/5.7),
Şadırvan	:(T/31.1),(T/31.8)
Şafak	:(K/12.5), (G/19.1), (G/167.2)
Şahbaz	:(G/94.3),(G/100.5),(G/126.1),(G/136.2),(G/171.5),(G/176.5)
Şahin	:(G/136.1)
Şal	:(G/120.2)
Şam	:(G/84.4)
Şâne	:(K/2.2), (G/36.1), (G/152.3), (G/133.2), (G/169.4)
Şarâb	:(K/9.3), (TB3.5), (G/6.4), (G/13.1), (G/56.4), (G/101.1), (G/172.2), (G/193.1), (G/206.4), (G/121.2)
Şark	:(T/29.2)
Şeb	:(K/3.22), (K/11.2), (T/18.3), (G/14.1), (G/27.4), (G/43.3), (G/65.1), (N/6), (L/1.6)
Şebbûy	:(Tah/4.1), (G/50.5), (G/162.5), (G/163.2), (Tah/4.1)
Şeb-i Yeldâ	:(K/11.25)
Şebnem	:(K/1.17), (G/170.3), (G/177.5)
Şeb-pere	:(G/202.2)
Şehd(bal)	:(G/129.4), (G/201.6), (K/10.37), (Müs/4)
Şefaât	:(K/1.43), (K/1.65), (K/2.43), (K/2.47), (K/4.16)
Şeh	:(K/2.19), (K/4.12), (K/5.10), (K/9.17), (T/30.11), (T/37.1), (G/111.1),

- (G/131.5)
- Şehenşâh : (K/2.30), (K/6.13), (T/2.10), (T/8.2), (T/23.31), (T/26.3), (T/38.2),
(T/39.1), (T/42.1), (G/120.8)
- Şehnâme : (G/147.6)
- Şeftalû : (G/50.4)
- Şehzâde Numan : (T/42.7)
- Şehzâde Süleyman : (T/4.5),
- Şeker : (K/10.6), (G/70.6), (G/71.3), (6/154.3), (K/10.36)
- Şem : (K/2.16), (K/3.22), (K/4.14), (G/103.3), (G/142.3), (N/6)
- Şemşîr : (K/2.45), (K/5.259), (T/21.5), (G/78.8)
- Şer : (K/1.18), (K/1.28), (K/6.22)
- Şerbet : (G/15.4)
- Şeriât : (K/1.15), (K/1.56), (K/4.17)
- Şeyh : (T/13.1)
- Şeytân : (G/46.3)
- Şikâr : (K/9.38), (G/100.5), (G/126.1), (G/136.5)
- Şimşâd : (G/206.2)
- Şîr : (K/6.16), (G/72.4), (Tah/3.2)
- Şîr-i jiyân : (Tah/3.2)
- Şîr-i vegâ : (K/10.24), (T/7.2)
- Şîrîn : (T/39.9), (G/200.4)
- Şîşe : (K/12.40), (TB/3.5), (G/27.2), (G/76.3), (G/118.5), (G/185.5)
- Şitâ : (K/9.2), (K/9.32)
- Şu'le : (K/2.45), (K/4.24), (K/4.32), (K/12.17)
- Şuâ : (K/3.22)

Şûh	:(K/12.16)
Şühür	:(T/15.2)
Şükûfe	:(K/7.40), (K/9.6)

T

Tabak	:(K/12.16)
Tabîb	:(K/9.3), (G/32.4), (G/88.5), (G/15.4), (G/146.4)
Tâc	:(K/2.27), (K/3.25), (K/12.35), (T/9.2)
Tâk	:(T/35.22), (T/40.4), (T/41.5)
Takvâ	:(K/1.22), (T/3.6), (G/200.8)
Tanbûr	:(K/3.7), (G/190.2)
Târ	:(K4,28), (K10.33), (G/4.5), (G/198.4)
Taş	:(T/9.8), (T/10.10), (G/22.4), (G/161.1)
Tefe'ül	:(T/45.8)
Tehemten	:(K/7.27)
Tekye	:(G/20.4), (G/23.3), (G/137.3)
Temmûz	:(K/11.25)
Tesnîm	:(EB/15)
Tevbe	:(K/1.2), (K/1.27),
Tîg	:(K/7.34),(K/8.16), (T/29.9),(G/5.2), (G/23.2),(G/44.5), (G/74.3), (G/163.2),(G/188.4), (G/197.1)
Tîg-i ecel	:(G/16.3)
Tîr	:(K/2.5), (TB/2.4), (G/4.4), (G/19.4), (G/31.3), (G/35.4), (G/73.2), (G132.2), (G/197.1), (N/24), (G/186.4)
Tîre	:(K/2.16), (K/3.22), (T/24.2), (G/36.1)
Tönbak	:(G/87.4)

Tûfan	:(Müs/3)
Tuğra	:(G/24.1), (G/198.4)
Tûr	:(K/11.1), (G/178.2)
Turre	:(K/7.9), (G/47.2), (G/59.4), (G/200.7)
Tûfî	:(K/2.38), (TB/1.6), (T/40.3), (G/21.3), (G/52.5), (G/70.6), (G/201.6)
Tuyûr	:(Tah/2.4)
Türk	:(L/8.6)

U-Ü

Ucb	:(G/12.3)
Ud	:(G/190.7)
Ukbâ	:(T/12.1), (T/25.2)
Umman	:(Tah/4.2), (T/30.9), (T/44.13)
Uşşâk	:(K/7.2), (Tah/4.6), (T/39.7), (G/24.5), (G/31.4), (G/76.4), (G/88.5), (N/8)
Uzlet	:(K/4.6)
Üdebâ	:(K/2.4)
Üftâde	:(K/8.17), (K/11.21), (TB/1.8)
Ümmet	:(K/1.45), (K/1.53), (K/1.63), (K/3.24), (K/3.37), (T/29.6)

V

Vahdet	:(K/1.13), (K/1.30), (G/49.1)
Vali	:(K/7.31)
Varak	:(K/9.35), (T/25.1), (K/10.27), (K/11.8)
Vatan	:(TB/4.5)
Verd	:(K/2.33), (K/4.15), (K/4.30), (K/7.9), (K/8.27), (K/9.55), (TB/2.2), (G/49.6), (G/54.4), (G/78.7), (G/137.3), (N/6)

Vuslat (Visal) :(G/179.3.4), (G/187.4), (G/188.5), (G/191.3), (G/197.5.6), (G/199.2),
(N/12), (N/13), (N/20), (N/36)

Y

Yeniçeri :(Muk/3),

Yûsuf :(G/67.2), (G/86.2), (G/129.2)

Yay :(G/181.3)

Yâr :(K/11.21), (K/12.9), (tah/5.3), (G/1.1), (G/21.5), (G/39.2),
(G/45.5),(G/49.2), (G/57.7), (G/89.2), (G/97.2),(G/153.5), (G/169.2),
(G/173.3), (G/177.6), (G/181.2), (G/192.4), (194.4), (G/201.2), (N/3),
(N/38), (G/39.5), (G/114.3), (G/116.1)İ (G/117.2), (G/119.1), (G/122.4),
(G/123.5),

Yevmi'l-cezâ :(T/20.3)

Yesrib :(K/4.23)

Yed-i Beyzâ :(T/31.5)

Yüz (yanak) :(K/4.39), (K/5.26), (T/46.1), (K/8.6), (G/194.2), (L/1.2)

Yezdân :(K/8.15)

Yasemin :(K/7.9), (K/9.21)

Yakûb :(G/67.2), (G/129.2), (L/5.10)

Z

Zehebî :(T/35.13)

Zimam :(T/39.19)

Zincîr :(G/4.2), (G/18.5), (G/3.1), (G/74.4), (G/86.3), (G/113.3), (G/121.3),
(G/159.5), (N/13),

Zâg :(G/118.4)

Zâkir :(G/137.3)

- Zahm : (G/20.1), (G/188.5), (G/102.1), (6/110.5), (G/153.2), (G/171.4),
(G/178.3), (G/179.2)
- Zâhid : (G/57.5), (G/74.2), (G/77.3), (G/114.4), (120.4), (G/154.3), (G/107.3),
(G/154.3)
- Zulmet : (G/16.2), (G/25.1), (G/78.1), (G/50.4), (G/182.5), (G/202.2), (K/2,11)
- Zer : (K/6.3), (K/12.31), (G/32.3), (G/172.4), (G/201.5), (G/38.2), (G/92.9),
(G/202.4), (Eb/6), (G/201.5)
- Zünûb : (K/3.32)
- Zünnâr : G/199.6)
- Zehr : (K/3.38), (G/168.5)
- Zevrak : (T/30.13), (G/39.4)
- Zühre : (T/41.6)
- Zühd : (K/1.27), (G/43.5), (G/44.4)
- Zehr-âb : (K/5.25), (TB/5.5), (G/17.1), (G/25.5), (G/48.3), (G/188.5)
- Zemzem : (K/11.48)
- Zill : (T/9.1), (T/37.4), (T/39.4), (G/54.5)
- Zelîhâ : (G/86.2)
- Zülf : (K/2.2), (K/4.27), (K/11.12), (Müs/2), (Tah/4.1), (G/6.1), (G/27.4),
(G/39.2), (G/59.9), (G/74.4), (G/98.1), (G/100.1), (G/113.3), (G/155.),
(G/163.2), (G/167.5), (G/199.1), (G/201.2), (N/1), (N/6)
- Ziyâ : (TB/1.3)
- Zebân : (K/3.5), (K/3.8), (Tah/5.3), (G/2.4)
- Zâr : (K/9.43), (K/3.30), (Mur/2.4), (T/10.6), (T/39.8), (G/19.5), (G/24.4),
(G/33.4), (G/97.8), (G/111.5), (N/3)
- Zeyneb Sultân: (T/28.6)

Zerkeşî	:(K/8.14), (T/35.15)
Zerre	:(T/8.15)
Zanbak	:(K/7.10)
Zekan	:(K/7.10)
Zühhâd	:(K/11.20), (G/200.8)

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet; Kısas-ı Enbiyâ, K.T.B. Yay., Ank. 1985.
- Ak, C.; Şair Padişahlar, Kültür Bakanlığı Yay.; Ank. 2001.
- Aybet, N.; Fuzûlî Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısı İle İlgili Özellikler, Ank. 1987.
- Baysun; M. Cavid; İslâm Ansiklopedisi, C.4, S. 361., İst., 1987.
- Canan, İ.; Kütüb-i Sitte, Akçağ Yay., İst. (?)
- Ceylan, Ö.; Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi Yay., İst. 2000.
- Çelebioğlu, A.; Kanunî Süleyman Devri Türk Edebiyatı, MEB Yay.,İst.1994.
- Doğan, M.; Şeyhülislâm Esad ve Divanı, MEB, İst.1997.
- Doğan, M.; Şeyhülislâm İshak ve Divanı, MEB, İst.1997.
- Gölpınarlı, A.; Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap Yay., İst. 1977.
- Güler, S.; Fuzûlî Divanı'nda Kozmik Unsurlar, M.Ü., SBS, İst. 1986.
- İpekten, H.; Fuzûlî Hayatı Sanatı ve Eserleri, Akçağ Yay., Ank. 1996.
- İpekten, H.; Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ank. 1988.
- İsen, M.; Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yay.; Ank. 2003.
- İz, M.; Tasavvuf, Kitabevi Yay., İst. 1995.
- İzbırak, R.; Coğrafya Terimleri Sözlüğü, M.E.B. Yay., 1992.
- Köksal, M.Asım; Peygamberler Tarihi, Diyanet Vakfi Yay., Ank., 1993.
- Kurnaz, C.; Hayalî Bey Divanı'nın Tahlili, MEB, İst. 1996.
- Levend, A.; Divan Edebiyatı Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Yay., İst. 1984.
- Onay, A. Talat; Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Haz. Cemal Kurnaz, Türk Diyanet Vakfi Yay., Ank.1992.

- Pakalın, M. Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB, İst., 1983.
- Pala, İ.; Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ötüken Yay., İst. 1999.
- Sever, Ş.; Şeyhülislam Esad Divanı'nda Özel İsimler (KTU, Yüksek Lisans Tezi) 1999.
- Sefercioğlu, M. Nejat; Nev'î Divanı'nın Tahlili, Akçağ Yay., Ank. 2001.
- Şentürk, A. Atilla; Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dâir, Enderun Kitabevi, İst. 1995.
- Tanpınar, A. Hamdi; 19. Asır TÜRK Edebiyatı, Çağlayan Yay., İst. 1997.
- Tarama Sözlüğü; TTK, c.4., Ank.1997.
- Tarlan, A. Nihat; Fuzulî Divanı Şerhi, Akçağ Yay., İst. 1998.
- Uudağ, S.; Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay.; İst. 1991.
- Tökel, D. Ali; Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçağ Yay., Ank. 2000.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi; Hak Dini Kur'an Dili, Feza Yay., İst., 1994.
- Yılmaz, M.; Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İst. 1992.
- Zavotcu, G.; Divan Edebiyatı: Kişiler-Kişilikler Sözlüğü, Aydın Kitabevi Yay, Ank. 2006.

ÖZGEÇMİŞ

Serkan Türkoğlu, 1981 yılında Sivas'ta doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Sivas'ta tamamladı. 1992 yılında Ülkü İlkokulu'nu bitirdi, 1995'te ise Vali Reşit Paşa İlköğretim Okulu'ndan mezun oldu. Sivas Atatürk Lisesi'nden mezuniyeti ise 1998 yılındadır. 2000 yılında girdiği, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 2004'te bitirdi. 2004 yılında başladığı yüksek lisans öğrenimine aynı üniversitenin ilgili bölümünde devam etmektedir.